This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på http://books.google.com

Phil
8893
138

Moralphilosophie

som

Retsindigheds- og Tilbørlighedslære.

Et efterladt Skrift

af

Frederik Christian Sibbern.

Kjøbenhavn.
C. A. Reitzels Forlag.
Trykt hos J. H. Schultz.
1878.

Digitized by Google

Phil 8893.138

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE BEQUEST OF
JAMES WALKER
(Class of 1814)
President of Harvard College

"Preference being given to works in the Intellectual
and Moral Sciences"

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Moralphilosophie

som

Retsindigheds- og Tilbørlighedslære.

Et efterladt Skrift

af

Frederik Christian Sibbern.

156

16/IV-10

Kjøbenhavn.
C. A. Reitzels Forlag.
Trykt hos J. H. Schultz.
1878.

Digitized by Google

Phil 8893.138

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
MAY 26 1966

Walker

Digitized by Google

Forord

af Udgiveren.

Om nærværende Skrift gjælder det samme som om Forfatterens sidste Skrifter i det hele, at han ved sin høie Alder i Forbindelse med Ønsket om at kunne slutte de Arbeider, der henlaae ufuldendte, hindredes i at udføre alle Partier af dem ligeligen, saa at Antydninger og Oversigter træde i Stedet. Hvad dette Skrift i Særdeleshed angaaer, kommer dertil, at Døden hindrede ham i dels at føre det til Enden dels at lægge sidste Haand paa det allerede udførte, naar undtages de 4 første Ark, som han selv lod trykke i 1868. For de betydeligere Mangler, hvoraf det efterladte Haandskrift til den øvrige Deel som Følge deraf lider, er der gjort Rede i Anmærkninger, hvortil der i Texten er henvist; de ubetydeligere ere afhjulpne uden saadan Redegjørelse.

Hvilken Titelen til Skriftet skulde være, har Forfatteren selv angivet Side 22, nemlig Retsindigheds- og Tilbørlighedslære. Da Skriftet paa Foden af de trykte Ark og Side 83 er kaldt Moralphilosophie, er Titelen blevet: Moralphilosophie som Retsindigheds- og Tilbørlighedslære, i Lighed med Titelen paa hans Tænkelære af 1827: Logik som Tænkelære.

Som det sees af Indholdsfortegnelsen, der for omtrent de 20 første Paragrafers Vedkommende, dog uden Betegnelse af de større Afsnit, er fra Forfatterens Haand, indeholder

Digitized by Google

— Skriftet en Lære om Dyderne, en Lære om Goderne og en Lære om Pligterne, altsaa en heel Moral i det Omfang, som han ifølge de nævnte Hensyn kunde og vilde give den. Men af den Deel af Pligtlæren, som han har kaldt Læren om Menneskehedspligterne, er Læren om Retspligterne, den eneste Deel af hin Lære, som han har villet behandle noget udførlig, ikke sluttet; og til den Deel af Pligtlæren, som han har kaldt Livsformaalslæren, og som det uden Tvivl har været hans Agt at behandle, er han slet ikke naaet.

Det har, som det sees af Side 70, ligeledes været Forfatterens Hensigt at give en Række af Tillæg, ligesom han f. Ex. i sin Kosmologie føiede saadanne til det oprindelige Skrift. Han har imidlertid kun begyndt derpaa, og af de haandskrevne Efterladenskaber, der dels ere betegnede som dels maae antages at være Bidrag til disse Tillæg, egner kun en Deel sig til at trykkes. Denne Deel er under Navn af „Tillæg“ føiet til det egenlige Skrift.

At Skriftet trods de angivne Mangler udgives, vil det selv forsvare, og det vil uden Tvivl interessere alle, der overhovedet interessere sig for Forfatterens Granskninger.

14. Januar 1878.

Gabriel Sibbern.

Digitized by Google

Indhold.

Almindelig Deel.

S. 1.

§ 1. De Nødvendigheder, Mennesket er underkastet .... S. 1
§ 2. Du skal, Du maa, Du bør .... — 1.
§ 3. Under dette sidste ere de to andre at drage ind .... — 3.
§ 4. Har det hele „Du bør" overhovedet Gyldighed? .... — 3.
§ 5. Forskjel mellem det moralske „Du bør" og det logiske m. V. — 4.
§ 6. Det moralske „Du bør" nærmere bestemt .... — 5.
§ 7. Det møder et Modstaaende, hvilket ei er Tilfældet med det logiske .... — 6.
§ 8. Hvoraf kan det Modstaaende komme? .... — 7.
§ 9. Det Moralske forudsætter, at Mennesket er et Frihedsvæsen, en Personlighed .... — 11.
§ 10. Frihed betragtet i moralsk Henseende. A. Forholdet til Aarsagelighedsloven. B. Ansvarligheden. C. Guds Albestemmelse, Forudvidenhed. D. Den guddommelige Virken er en opdragende. E. Hvad skulde hindre Gud sit eget Land at dyrke. F. Kants Spørgsmaal, om frie Væsener kunne skabes. G. Forholdet til Naaden. H. Forvirrende Indflydelse af Begrebet Fornuft. I. og K. Nostra res agitur .... — 12.
§ 11. Det moralske „Du bør" fordrer Gjerning og Sindelag. — 17.
§ 12. Med Schleiermacher er at skjelne imellem Pligtlære, Dydelære, Formaalslære. — Hvad er Moralen at kalde? — Hvorvidt Moralen omfatter Alt i Menneskelivet.... — 18.

Digitized by Google

§ 13. Forskjellen mellem det, som staaer i vor Magt, og det, som ikke staaer i vor Magt........................ S. 23.
§ 14. Religiøsitet. De religiøse Grunddyder............... — 23.
§ 15. Det Religiøse er at drage ind under det Moralske, men dette heelt at drage ind under det Religiøse.......... — 25.

Læren om Dyderne
eller
Retsindighedslæren.

S. 27.

§ 16. De moralske Grunddyder.......................... — 27.
§ 17. Sandhedskjærlighed................................ — 28.
§ 18. Følgagtighed. a) Pligtfølelse, Samvittighedsfuldhed. b) Agtelse, Ærefrygt. c) Magtpaaliggenhedsfølelse, Omsorgskjærlighed, følelsesfuld Kjærlighed............... — 29.
§ 19. Selvbeherskelsesdyden og Selvuddannelsesdyden........ — 31.
§ 20. Tilbageblik.. — 33.
§ 21. Retfærdigheden.................................... — 34.
§ 22. Den velvillige Omsorgsdyd........................... — 36.
2 3. Villiekraftighed, Arbeidsomhed, Mandighed............ — 39.
§ 24, a. Æresbegrebet..................................... — 39.
§ 24, b. Nøiagtig Bestemmelse af Dydens Begreb............ — 42.
§ 25. Det Moralske under det Relatives Herredømme....... — 45.
§ 26. Læren om Dyden som Midten mellem to Yderligheder . — 47.
§ 27. Den moralske Strenghed og Overbærenhed........... — 51.

Læren om Goderne
eller
Formaalslæren.

S. 52.

§ 28. Hvad skal være Formaalel for den moralske Stræben og Leven? — Herved om det saakaldte Moralprincip ..... — 52.
§ 29. Det Moralprincip, som vi ville kalde Formaalsprincipet. Er det Fornuften? A. Det i vor Helligskrivt opstillede. B. Følelsen. C. Samvittigheden. D. Det Overleverede. E. Fornuften som umiddelbar Skjønsomhed og F. som altomfattende Betænkning og Overveielse............. — 53.
§ 30. Tilværelsesfuldendelse som Princip.................. — 59.
§ 31. Lyksalighed som Formaalsprincip. A. Lyksalighed maa ikke sættes i noget vist. B. Legemlig Sundhed og Ud-

Digitized by Google

dannethed. Udkomme. C. En god Virksomhed. D. Glæden. E. Velvillie og Tilfredshed med Livets Gang. F. Kjærlighed og Venskab. G. Christendommens Salighed. H. Nydelserne. I. Hvorledes Modgang er at tage. K. Den personlige Lyksaligheds almeen-velgjørende Virkning .... S. 59.
§ 32. Skal Lyksalighed være Moralprincip? .... — 64.
§ 33. Hvori Moralprincipet er at søge .... — 67.
§ 34. Moralprincipet opstilles .... — 68.
§ 35. Hvad der er det altomfattende Totalformaal? A. Er ikke Almeenlyksaligheden at nævne som saadant? I Stedet for sættes Almeenvel ved almeen Tilfredsstillelse af Livets Krav. B. Christendommen opstiller Almeenkjærlighed. C. Almeenmenneskeretfærdighed maa stilles ved Siden. D. Almeenvirksomhed. E. Hvorvidt Livets historiske Magter have arbeidet paa Retsindighed og Tilbørlighed. Anm. Det nærmeste og første Almeenformaal er almindelig Menneskeretfærdighed .... — 77.
§ 36. Særskilt om de videnskabelige Bestræbelser .... — 81.
§ 37. Disse og den christelige Tro .... — 82.

Læren om Pligterne
eller
Livsforelseslæren.

S. 83.

§ 38. Hvorledes Pligtbegrebet fremkommer .... — 83.
§ 39. Hvorvidt Pligtens „Du bør“ skal afløses ved noget Høiere .... — 85.
§ 40. Om den almindelige Inddeling af Pligterne. — Kan der særskilt opstilles Pligter mod Gud? .... — 91.
§ 41. Inddeling af Pligterne efter fem Grundforhold i moralsk-religiøs Henseende .... — 94.
§ 42. To indskudte Betragtninger. A. Er Moral en aprioristisk eller en Erfaringsvidenskab? B. Livets Dialektik ...... — 96.
§ 43. Inddeling af Læren om Menneskehedspligterne i Livsforholdslære og Livsformaalslære .... — 99.
§ 44. Oversigt over Livsforholdslæren .... — 100.
§ 45. Fortsættelse og Slutning .... — 101.
§ 46. Særskilt om det egentlige Retsforhold. — Forskjellen mellem Retspligter og andre Pligter. — Uddannelsen af en Naturret .... — 102.

Digitized by Google

§ 47. A. En saadan Uddannelse vigtig i to Henseender. B. Ret og naturlig Retsfølelse. C. Samfundsmagten og den Enkelte .... S. 102.
§ 48. Hvilke Pligter ere Retspligter? Dette Spørgsmaal viser hen til Rettighederne .... — 104.
§ 49. Hvilke ere de almindelige Menneskerettigheder? Suum cuique, hvori der ligger et Tredobbelt .... — 105.
§ 50. Enhvers frie Raadighed over sig og Sit. Dens Begrændsning .... — 105.
§ 51. Frihed, Lighed og Selvstændighed .... — 107.
§ 52. Agtelses- eller Æresretten .... — 109.
§ 53. Trykkefrihed og Religionsfrihed. Næringsfrihed. Eiendomsret .... — 110.
§ 54. Religionsfrihed .... — 111.

Tillæg.

Første Tillæg. Til § 1—2 .... S. 113.
Andet Tillæg. Til § 5 .... — 114.
Tredie Tillæg. Til § 9—10 .... — 115.
Fjerde Tillæg. Til § 34 .... — 119.

Digitized by Google

Anmærkninger

af Udgiveren.

---

1. „allerførst vilde føle sig som det, der er til"] Haandskriftet har: „allerførst er til".
2. „Hyiothesies"] Hdskr. har: „Hyothesies".
3. „Tillægene"] Hdskr. har: „Tillægene under Nr.", uden at det er angivet, hvilket Nr. Formodenlig Nr. 4 af de her i Bogen trykte. See iøvrigt Forordet.

4—8. Hdskr. har for Angivelsen af de Steder i de nævnte Skrifter, hvortil der er sigtet, en aaben Plads, der er udfyldt efter bedste Skjøn.

9. Stedet er ikke anført, men Plads ladet aaben til det. Det i Texten indførte Sted er uden Tvivl det, Forfatteren har tænkt paa.

10—13. Det samme gjælder som ved 4—8.

14. „i mine Skrifter"] Forf. har ved efter disse Ord at sætte et uudfyldt Parenthestegn tilkjendegivet, at han vilde anføre Steder, hvor den fremsatte Tanke er behandlet. Exempelvis kan anføres: Om Forholdet mellem Sjæl og Legeme, S. 417, Psychologie 1862, § 31—37, og Speculativ Kosmologie, § 16 og 22.

15. „1798"] Hdskr. har en tom Plads for Aaret. J. F. W. Schlegel, Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger, udkom imidlertid i det nævnte Aar, og i § 59 af dette Skrift opstilledes Næringsfriheden som en Rettighed.

16. „Livsdialektikens Kamp"] Forf. har videre villet udføre, hvad den saakaldte Fristatsforfatning vil føre til; men da det følgende indtil § 54 kun indeholder Optegnelser og intet sammenhængende, er det uskikket til at trykkes.

Digitized by Google

17. „Gaver til at helbrede"] Hdskr. har derefter: „ved den" og nogle Skrifttræk, der ere ulæselige, og om hvilke det ikke er tydeligt, om de udgjøre et eller to Ord. 1. Kor. 12, 9 har: *ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι*, og Forf. har maaske villet skrive: Gaver til at helbrede ved den samme Aand.

18. „reent"] Hdskr. har derefter et ulæseligt kort Ord, der maaske skal læses: bart.

Digitized by Google

§ 1.

Foruden de mere eller mindre absolute Nødvendigheder, som Mennesket, ifølge de jordiske Tilværelsesforholds Medfør, er eller kan være underkastet, i Lighed med andre levende Skabninger, — Naturnødvendighederne, — ere der andre bestemmende og tildeels en vis Nødvendighed medførende, deels indenfra, deels udenfra kommende Virkelser (Indflydelser), som henvende sig til Menneskets frie Selvbestemmelse, for gjennem denne at gjøre sig gjeldende. De have deres Grund deri, at Mennesket, ved at gjøres til et Frihedsvæsen, ingenlunde er bleven sat til i nogen Henseende at staae udenfor den altomfattende Tingenes Orden og Det, den medfører eller har medført, men er aldeles indordnet deri og underkastet dens Indflydelser og Fordringer, men dog kun paa en særegen Maade, ja saaledes, at Mennesket for en Deel kan unddrage sig dem, hvilket det ogsaa kan med Hensyn til Natur-Nødvendighederne, som det endog for en Deel kan bringe ind under sin Selvbestemmelses Magt.

§ 2.

Den sig til den frie Selvbestemmelse henvendende Nødvendighed viser sig paa tre Maader, der kunne betegnes ved: „Du skal", „Du maa", „Du bør".

A. Det første af disse Udtryk bruges paa to Maader. For det Første betegner det en Nødvendighed, der vel nok henvender sig til den frie Selbestemmen, men ikke til den frie Anerkjendelse og Gyldighedsindrømmelse, men gaaer ud paa noget enten Tvingende eller dog paa en udvortes Maade, mere eller

Digitized by Google

mindre ubetinget eller betinget, Paalæggende. Vi ville kalde dette „Du skal“ det simpelthen eller slethen paalæggende. — Dernæst betegner Udtrykket, at Noget ansees for saa afgjort, at der nu ei mere er Spørgsmaal derom (f. Ex. Jeg skal spise til Middag hos Den og Den).

B. „Du maa“ tilkjendegiver blot en ved Omstændighedernes Medfør for vor frie Selvbestemmen opstaaende Nødvendighed. Henvendelsen skeer her til den Skjønsomhed, som agter paa, hvad Forholdene maae antages at fordre; (man kan her blandt Mere tænke paa Modens, Høflighedens, visse Familieforholds Krav.).

C. Men nu opstaaer her og overhovedet ved alle til den frie Selvbestemmen sig henvendende Fordringer det Spørgsmaal, om vi saaledes ville anerkjende Fordringens Velgrundethed, at vi paa Grund af saadan Anerkjendelse lade den faae Gyldighedens Magt hos os. Gjøre vi det, da bliver Fordringen til et „Du bør“. Den frie Selvbestemmen træder da her saaledes frem, at Nødvendigheden bliver en, paa Grund af Anerkjendelse og Gyldighedsindrømmelse, selvpaalagt, i Eet med en os af det Algyldige paalagt, altsaa en i det Algyldiges Navn selvpaalagt, hvorved er at bemærke, at vi ved det Algyldige her bestandig forstaae det Algyldige i dets Fremtræden som saadant, eller i dets Fremtræden i sin Algyldighed, det vil da sige: i sin Fremtræden for og hos Væsener, som kunne erkjende det som Algyldigt. (See min Psych. § 9, § 22, saa og § 8, c. § 150, B. og flere andre Steder)

Men nu er at tilføie, at dette Du bør, som jeg siger til mig selv, først udretter Det, det skal, naar et fast og bestemt Jeg vil knytter sig dertil og fører til den fordrede Gjøren.

Anm. Der er Anledning til her at omtale Stoikernes Skjelnelse imellem καθήκοντα og κατόρθωμα (Cic. de Off. I. 3; de finib. bonor. et malor. III, 14 og følg.) Ligeledes kan her erindres Forskjellen mellem Legalitet og Moralitet, fremdeles ogsaa Christendommens Skjelnen imellem Loven og Evangelium.

Digitized by Google

§ 3.

I Moralen hade vi overalt kun med „Du bør" at gjøre; men de to andre Nødvendigheder kunne drages og bør drages ind under denne tredies Omraade.

Anm. Der kan paa den ene Side gives et til et endog tvingende eller ubetinget paalæggende „Du skal" saaledes tiltrædende „Du bør", at det gjør den paalagte Nødvendighed til en Gyldighedsindrømmelsens (altsaa en moralsk) Nødvendighed for os, enten blot i Henseende til dens „At" eller og i Henseende til dens „Hvad". Men det kan og være, at vi ikke kunne tillægge et saadant „Du skal" nogen Gyldighed for os, men tvertimod maae — og derfor ogsaa bør — betragte det som Noget, vi bør unddrage os for, ja modsætte os. (Man tænke paa de første Aarhundreders Christnes Forhold til Romermyndighederne, Forholdene i et af Fienden besat Land, Forbudene mod Tiggerie med Hensyn til Matth. 25, 34 og følg.; jeg vil her angaaende Rom. 13de henvise til Bogen „Fra Aaret 2135" I. Side 378 ff. De slesvigske Forhold nu i 1865—68 kunne og tjene til at fremkalde Overveielser til denne Sags Oplysning. Ligesaa de jydske i 1864.

§ 4.

Men har det hele „Du bør", overhovedet Gyldighed? Dette Spørgsmaal maa være vort første. Der er at svare:

a. at Spørgsmaalet selv allerede forudsætter Gyldigheden; thi det forlanger et tilbørligt Svar;

b. at det hele „Du bør" er det Algyldiges i Eet med den altomfattende Tingenes Ordens Gjørensiggjeldende i og gjennem det i denne Tingenes Orden indordnede og ifølge dens Medfør fremkomne Frihedsliv, paa en saadan Maade, at Friheden ikke tilbagetrænges, men netop kommer til at vise sig som Frihed, fordi frie Personligheder ere Betingelsen for og saa at sige Hjemmestedet for, Regionen for, det aandelige Riges og dets Fyldes Fremkomme (See min Psych. § 29 saa og §§ 9 og 20.

Digitized by Google

Anm. Det er en stor Fordeel for os, at vi i vort Sprog have Udtrykket „Du bør". Meget i den tydske Philosophie vilde maaskee have faaet et andet Udseende, hvis man ved Siden af sit „das Sollen" havde havt vort „Du bør". Paa Latin har man oportet, (debeo er ei ret tilsvarende), og skulde mine Værker engang vorde oversatte paa Tydsk, maa jeg ønske, at, hvor jeg har sagt „Du bør", „Jeg bør", maa sættes oportet eller oportet te, me.

§ 5.

Men nu er at bemærke, at der ligesaavel gives et mathematiskt og andet logiskt samt et æsthetiskt „Du bør", som et moralskt. Hvad er nu dettes eiendommelige Natur og Væsen?

Her møde vi Sokrates's (Xenoph. III. 9; IV. 6) og Platons allerede af Aristoteles bestridte Lære, at det moralske „Du bør" ikke skal være Andet, end et logiskt, hvormed her menes, at Indsigten, Erkjendelsen, udgjør den hele moralske Kraft og Magt, eller at Alt her beroer paa den, som paa det Grundvirkende.

Herved er at bemærke:

a. at Erfaringen lærer Andet paa flere Maader (man agte blandt Mere blot paa Opmandelsen);

b. at Overveielseu af, hvorledes man i ethvert Tilfælde skal godtgjøre, at noget Vist er det Rette og Tilbørlige, ikke kan Andet end knytte sig til Noget, som hører til det Følende og Attraaende i Mennesket, nærmest Magtpaaliggenhedsfølelsen;

c. at, naar man agter paa, hvorledes der overalt er at skjelne mellem det Ideelle og den Magt, hvorved det Ideelle og dets Medfør realiseres (virkeliggjøres, see min Psychol. § 44, § 67), saa vil og denne Overveielse, især naar vi tillige agte paa, at det Dydiggjørende ikke kan ligge i noget Partielt, men maa være noget Totalt, føre til, at vi ikke kunne lade Overveielses-Erkjendelsen (som her kaldes Fornuften) og den Indsigt, hvortil den fører, være Eet og Alt i det Moralske;

Digitized by Google

d. endelig — og det er det Allervigtigste, som her er at bemærke, — at hele Menneskketilværelsen øiensynlig er lagt an paa, at der i samme skal, tilligemed Ideefylden og i Forening med denne, fremkomme en heel anden Livsfylde tillige, nemlig en Følelsesbevægethedens og Viljekraftighedens Livsfylde, hvor da, hvad Følelsen angaaer, Magtpaaliggenhedsfølelsen bliver Grundfølelsen (see Psychol. § 22, Anm. 1.). Dersom Indsigt og Erkjendelse afgjorde Alt, saa kom jo hverken Hellighed og Ærefrygt eller Omsorg og Kjærlighed til sit Rige. Det vil og vise sig, at det Moralske har Andet og Mere at overvinde, end Uvidenhed, Vildfarelse og Uvished.

Anm. Hvorleds mon Platon vilde kunne godtgjøre, at dette eller hiint Bestemte i bestemt givne Tilfælde maatte være Pligt? Han — og det netop især han, hvis Tænkning, ligesom Sokrates's, fornemmeligen gik i teleologisk Retning, — vilde dog kun kunne det ved f. Ex. at vise, at Statsformaalet eller Sundhedsomsorgen fordrede det; men saa maatte han jo opstille Formaal, som maatte erkjendes for vigtige Goder med Hensyn til menneskeligt Velvær, men saa forudsattes jo Velværsomsorgen, der da blev det egentlige Grundvirkende.

§ 6.

Det moralske „Du bør" gaaer da ud paa Det, som vi i det Algyldiges Navn maa lade være os magtpaaliggende, hvor saa da Hensynet til menneskeligt Velvær hersker og bestemmer, og vi nærmest sættes i Bevægelse som følende og villende Væsener, skjønt med Hensyn til Noget, vi, erkjendende, maae ansee for vigtigt.

Anm. Angaaende Forholdet imellem det logiske og øvrige hermed sammenstillede „Du bør" og det moralske, bemærkes her til Oplysning: Mathematikeren, Mechanikeren osv. maa agte paa, at hans Beregninger, hans Constructioner vorde, som de bør være; forsaavidt er det Bestemmende hos ham ikke noget Moralskt; men saasnart der er

Digitized by Google

Tale om den Omsorg, den Paapassenhed, saavelsom den Sandhedskjærlighed, han i saa Henseende bør vise, saa bliver der Tale om Noget, som henhører under det Moralske. Der er at skjelne imellem, hvad der kan fordres af Videnskaben eller Konsten, og hvad af Jeget, som Jeg; Eet er det ved et udført Værk at see paa, om det svarer til Det, som et saadant Værk bør være, et Andet, hvad man om Frembringeren skal dømme deels i Kyndighedens deels i moralsk Henseende.

§ 7.

Det moralske „Du bør" henvender sig til den frie Overveielse og Anerkjendelse, ligesom det logiske osv.; men naar ved dette sidste den anerkjendte Nødvendighed (Anerkjendelsesnødvendigheden), forsaavidt den hersker alene, ligefrem og uden videre medfører Følgagtigheden og derved bliver afgjørende, saa forholder det sig anderledes i det Moralske, da her kan indtræde og ofte indtræder et Modstaaende, som hist ei finder Sted, men her bliver at overvinde.

Hvorfra kommer dette? Deraf, at her ere stridige Henstræbelser og Magtpaaliggenheder (Interesser), der deels først ere at bringe til den rette Ordning, deels ere at holde i den rette Orden.

Anm. 1. Der er i den hele menneskelige Moral at agte paa, at Menneskeheden i moralsk Henseende (ligesaavel som i videnskabelig og konstnerisk samt religiøs Henseende) endnu først er i sin Vordelse, ja i sin Vordelses Begyndelse. (See min Psychol. § 9 Anm. 3, § 31 og følg.).

Men hænger nu alt det Moralske i Mennesket saaledes sammen hermed, at vi, naar vi tænke os Mennesket at have naaet Fuldendelsestrinet, maae tænke os det Moralske som bortfaldende? Dette Spørgsmaal maae vi længere hen ikke glemme at gaae ind paa. Endnu have vi kun at gjøre med Menneskelivet og Menneskeheden, som de ere og forefindes her paa Jorden.

Digitized by Google

§ 8.

Men hvilke ere da de modstaaende Henstræbelser og Magtpaaliggenheder, og hvorfra komme de?

Det Algyldiges Riges Gjørensiggjeldende i sin Algyldighed, altsaa paa aandelig Maade, forudsætter Tilværelser, i hvilke og gjennem hvilke det kan gjøre sig saaledes gjeldende (see min Psychol. § 25 og 149). Disse Tilværelser ere — og kunne kun være — Jegheder, Personligheder (jfr. ovenfor § 2 samt Psych. § 29, saa og § 22, 20, 19), hvilke da ere smaae mikrokomiske Væsener, som hvert har sit særegne Livsformaal, hvorom dets Leven nærmest og først maa komme til at dreie sig (Psych. § 27). Men idet de ere satte til at søge og tilstræbe dette, ere de tillige satte til at skulle, hvert for sit Vedkommende, som tjenende Led gaae ind i den store Heelhedsordning og virke med til at befordre Almeenvellet. Det endelige Formaal i Alordningens Gang maa være et saadant, at Alhedstilfredsstillelsen kommer til at gaae aldeles i Eet med Personlighedstilfredsstillelsen. Men da den endelige Heelhedsordning endnu først er paa Veie til at danne sig, ja kun er i en første Begyndelse hertil, og da denne Dannelse fordrer alle Momenters Udtrædelse som Momenter, altsaa i Særlighed (cfr. min Kosmologie § 9 og 11 samt Till. til § 9, S. 107), og nu endda desuden en Grundforstyrring maa antages, eller dog vel nok kan antages, i Menneskeheden at være opkommen og at have faaet Overhaand, saa viser det sig, at der maae komme mange Hæmmelser, megen Modstaaenhed, mange Sammenstød i stridig Retning, der ville være at overvinde og bilægge.

Anm. 1. Her er Anledning til at minde om § 25 i min speculative Kosmologie, hvor jeg er kommen til at opstille de tre Sætninger: Deus omnia constituit sibi — Deus omnia constituit nobis — Deus omnia constituit omnibus. — Det Rige, den Verden, som det evige Grundvæsen, bærende en uendelig Fylde i sig, constituerer i Tiden til sit eget Væsens Fyldestgjørelse, er netop ifølge dette dets Væsens

Digitized by Google

Medfør et saadant, som skal komme utallige sig selv bevidste Væsener tilgode til Alkjærlighedens virksomme Tilfredsstillelse.

Anm. 2. Foruden paa de ovenanførte Steder har jeg omhandlet det Sporadiske i min Psychol. § 25, og i mit Philos. Archiv og Repertorium, Hefte 2, S. 262 ff.

Anm. 3. Livets Gang ad Sporadismens Vei viser sig maaskee i Intet saa øiensynlig lige fra først af, som i Christendommen. Christi Taler indeholde en Mængde sporadiskt udtalte Viisdomsglimt; Apostlenes Breve ligesaa; Christi Udsendelse af de 70 fører ei til nogen Menighedsdannelse; Menighedsforsamlingens Erklæring Apostl. Gj. 15 staaer isoleret; Apostlene danne adspredte Menigheder; allerede snart opstaae i Korinth Sondringer, o. s. v.; og maae vi ikke takke dybt for, at det var saa, og at der hverken dannede sig et Lærdomssystem eller et Kirkesystem i hiin Tid, og burde det ei vedblevet saa?

Anm. 4. Vi ere her opfordrede til at see hen til det Onde. Ligesom til det Gode er at henregne (Psych. § 38, Anm. 1) alt Det, der er eller kan være Gjenstand for en velgrundet Villen, Eftertragten og Magtpaaliggenhed, saa kan til det Onde overhovedet henregnes alt Det, der er eller kan være Gjenstand for et velgrundet Mishag, en velgrundet Stræben efter at afværge det, fortrænge det, bortrydde det. Det moralske Onde kan da siges at være Det i vort Indre, hvad vi have at bekæmpe, for at vorde, som vi bør at være, i hvilken Henseende man kan bemærke, at, hvad der i andre Henseender kan kaldes et Onde, kan i moralsk Henseende vise sig som et Gode. Man erindre det gamle Ord: Skal der blive Noget af et Menneske, maa det lære at døie Ondt, d. e. døie Meget, som er os Gjenstand for velgrundet Mishag.

Anm. 5. Jeg vil nu her gjøre opmærksom paa, at det i moralsk Henseende ikke gjør nogen stor Forskjel, om man antager det Onde i sit Ophav at være grundet i et Syndefald, eller i et saadant oprindeligt Grundforhold,

Digitized by Google

som det, hvortil vi i Fosterdannelsen have en Analogie, der i Forbindelse med Tanken om en Alstyrelse, kan bringe os til at antage, at den Vei, Alvirksomheden gaaer ved Legemsuddannelsen, atter viser sig ved den hele Menneskeheds Aandsuddannelse.

Man tænke sig, at i Fosteret Blodsdraaberne, Nervefibrillerne, med hvad der kan være videre her at nævne, alle havde baade Selvbevidsthed og Bevidsthed om den hele Legemsuddannelses Formaal, altsaa ogsaa om deres Virkens Formaal og hvad der i saa Hensende paalaae dem, eller udgjorde deres Kald og Bestemmelse, maatte de saa ikke alle være besjælede af en Tragten efter at faae alt Det, som vi vide, at der paa Legemsdannelsens Vei ofte skeer paa en saadan Maade, at Veien kan see ud som en Perversitetens, en Vranghedens Vei, bragt hen til Det, de vare blevne sig bevidste, at Legemet var anlagt til at skulle være? Maatte de ikke opfyldes af et levende Mishag ved at see Haandleddet siddende lige oppe ved Skulderleddet, ved at see et Gab mellem de to Dele af Mundpartiet, for at jeg blot skal nævne disse to Ting? ja maatte dette Mishag ikke kunne stige til en Afsky, idet de levende bevægedes af Følelsen for, at de maatte af al Magt virke til, at Det, der saaledes havde dannet sig, med alt sit Misforholdsmæssige, maatte omdannes til at vorde ganske anderledes, end det var? Maatte de ikke altsaa betragte den hele Legemstilstand, i hvilken de vare satte til at virke, som en Forvrængthedstilstand, hvori Alt, hvad de følte sig tilskyndede til at gjøre til et heelt Andet, maatte træde frem for dem som Utilbørligt og derfor som Ondt?

Anm. 6. Jeg vil nu oplyse denne Sag fra en anden Side, ved at see hen til de Reformeertes Prædestinationslære.

Den fremkom og uddannedes ved Augustin, som imidlertid ingenlunde antog selve Syndefaldet at være forudbestemt og forordnet af Gud, hvilket han vel heller ikke kunde have gjort, uden at være bleven anklaget for kjetterisk Lære. Men Calvin var conseqvent nok til at drage ogsaa Synde-

Digitized by Google

faldet med ind under Prædestinationen. Og derpaa kom endelig Schleiermacher og gjorde et nyt Skridt fremad, idet han antog, at alle Mennesker efterhaanden skulde føres til Frelsen og den christelige Salighed, hvert Menneske ad sin prædestinerede Vei. Men saa bliver det Hele jo dog tilsidst at betragte som et Opdragelsesværk, hvori Syndefald og Syndighed kunne betragtes i Lighed med, at der danner sig eet Øie i Midtlinien og endda som siddende nedenfor den begyndende Næse, hvilket store Misforhold nu hele Legemsdannelsen ved Samvirken af alle Legemets Bestanddele skal virke til at faae omordnet og omdannet, medens endnu mange Misforholdsdanuelser fremdeles ville vise sig. Til Lignelsens Opklaring vil jeg endnu bemærke, at de nævnte Blodsdraaber m. M. ikke ere de selvsamme men bestandigen nye i Legemsdannelsen.

Hvad iøvrigt Prædestinationslæren angaaer, saa vil der længere hen (§ 10, C.) blive Tale om, om Guds Alordning er en saadan, der ei lader Rum aaben for en egentlig Frihed lige over for Gud.

Angaaende Arvesyndigheden, d. e. Syndighedens Nedarvelse, er endnu at bemærke, at Erfaring vist maa lære os, at en saadan finder Sted, ligesom mangfoldig Nedarvelse af legemlig Sygelighed.

Endnu maa jeg fremhæve, at det første Grundvirksomme i alt Ondt, d. e. i Alt, hvad vi maa betragte med Afsky, maa ligge i Noget, som hører til Livets medhenhørende Momenter; thi hvor skulde det ellers komme fra? Og saa kan da det moralske Onde kun have sin Grund i en Vrangvendthed, som har bragt visse af Livsmomenterne med deres Kraftighed til at faae et eensidigt Fremherredømme (See videre Psychol. § 25). Men dette Misforholdsagtige maa da (efter Schleiermachers Anskuelse) ansees grundet i hele Menneskehedsudviklingens Grundanlagthed, der da tillige medfører, at vi af al Magt skulle arbeide, som hine Blodsdraaber og Fibriller, til Værkets Fuldførelse til Det, det skal være.

Anm. 7. At føre Syndefaldet tilbage til onde Aanders Indvirkninger fra en overjordisk Sphære, er langt fra at kunne forklare det Onde. Thi hvor kunde dog Væsener, som skulde tænkes med langt høiere Begavethed, end vi, bringes til den Hovmodens Taabelighed, som antages at have forledet dem? At forklare Faldet af Hovmod er jo at forklare det Onde af et værste Onde. Men hvorledes forklares dettes Opkomme? Dette bliver jo da det store Spørgsmaal.

§ 9.

Er hele Tilværelsen i Menneskeheden lagt an paa, at der, ligeoverfor det Algyldiges Rige og den algyldige Villie og i en en vis Modsætning hertil, skulle danne sig Personligheder, eller Væsener med en til en vis Grad selvstændig og selvraadende Villie, paa det at en fri Anerkjendelse, en fri Hengivelse, en fri Gyldighedsindsrømmelse, og dermed den Art af Beherskelse kan indtræde, som vi kalde Besjælelse og Beaandelse, saa viser den menneskelige Frihed sig som Grundbetingelsen for al Moralitet, og vi ville da nu betragte den i særdeles moralsk Henseende, forudsættende Grundlæren derom given i min Psychologie (See sammes §§ 17, 20 og 29, og vil jeg tillige her minde om § 16 og § 30 samt § 150 og følg.); see og de Steder i mit Skrivt om Forholdet imellem Sjæl og Legeme, hvor Friheden omhandles, hvilke ere angivne i Indholdsfortegnelsens Slutning.

Anm. Jeg vil dog her gjøre opmærksom paa de fire Trin, som i Friheden ere at adskille, paa hvilke den og træder frem med forskjellig Charakteer (Psych. § 20 Anm. 5).

Allerførst viser Friheden sig i den frie Slaaen sig løs, følende sig i sin Ubundenhed, og denne Yttring af Friheden og Glæden i og ved den gaaer igjennem Meget af Livet, udenfor den egentlige Legen og Spillen, især i Vittighedens og Lunets Spil.

Dernæst sees Friheden i al den Hengivenhed, som

kommer af Tilbøielighed og reent og fuldt virkende Anerkjendelse af Skjønt og Ypperligt, hvori Sjælen rører sig med Istemmelse og Bifaldelse, ja med en Hentagethed, som den villig og gjærne og med fuld Lyst giver sig hen i.

Men paa en ganske anden Maade opfordres Friheden til at vise sig, hvor det gjelder at opnaae Noget under Hindringer eller Vanskeligheder (være det udenfra eller i vor egen Tilvær), som skulle overvindes, hvor da Friheden skal vise sig i Kraften til at udrette og overvinde, og hvor man da især seer Frihedsvæsenet som det fra Naturens Formynderskab emanciperede Dyr, der skal tage sit Livs Førelse i sin egen Haand, men saa og har at udholde Livets Kampe.

Endelig viser sig Friheden tilsidst, naar Modstaaenhederne ere overvundne, i den Gaaen i Eet af Algyldigt og Personligt, som fører til en fuld Leven i Allivets Harmonie. En saadan kan man see i enkelte Tilfælde og Henseender, f. Ex. naar fuld Færdighed i at læse og skrive et Sprog, i at spille et Instrument, og overhovedet, i røre sig med Lethed og Frihed i en vis Konstudøvelse eller Videnskab, er bleven opnaaet.

§ 10.

A. Hvorledes staaer det sig med Forholdet imellem Friheden og Aarsagelighedsloven?

Friheden er Det, som medfører, at visse Overveielser og Paavirkelser (saavel af os selv paa os selv, som af Andre paa os, samt af os paa Andre), nemlig Paavirkelser deels paa Selvomsorgs-, deels paa Almeenomsorgsfølelsen, deels paa Overveielsen og Tilbørlighedsfølelsen og paa Samvittigheden, fremdeles ogsaa paa Opmandelsen m. M., kunne vorde tilstrækkelige Aarsager. (Ligesom man kan søge at faae og opnaae at faae Tyngdekraften eller Varmen til at virke som tilstrækkelig Aarsag til visse Formaals Opnaaelse, netop saaledes kan man og søge

Digitized by Google

at faae og opnaae at faae de nævnte Paavirkelser til at vorde tilstrækkelige Aarsager.) Heraf fremgaaer da det første Begreb, vi kunne give om Friheden i moralsk Henseende.

B. Tilregnelighedens og Ansvarlighedens Gyldighed kan især sees deraf, at, naar de anførte Paavirkelser skulle finde Sted, maa Mennesket tiltales og behandles som Den, der i givne Tilfælde kunde have handlet anderledes, end det skeede, og i Fremtiden har det i sin Magt at beflitte sig paa det rette Selvherredømme og derigjennem paa tilbørlig Handlen og Fremfærd, hvorved da en Gaaen i sig selv med Anger eller hermed beslægtet Følelse kan bringes til at vorde virksom Aarsag til moralsk Forfremmelse. Friheden kan da siges her at være Det, som medfører, at man kan sige til sig selv og til Andre: „Du kan, hvad Du bør," hvorved der da kun kan menes: Der gives i Dig en til det sig til Dig henvendende Bør svarende Kunnen, som vi kunne kalde en Selvkunnen.

C. Hvad angaaer den guddommelige Albestemmelse eller Alraadighed, saa er at bemærke, at, naar den allestedsnærværende Almagts altomfattende Villie fører med sig, at der paa Grundvolden af et Naturnødvendighedernes Rige skal reise sig en Verden af Frihedsvæsener, ifølge Verdenslivets Fremadskriden til Det, som det heelt er lagt an til, saa maa den og kunne constituere saadanne Væsener og constituere Alt i Overeensstemmelse hermed. Men saa maae vi da og antage, at en guddommelig Forudviden af Alt ikke kan finde Sted, forsaavidt den vilde være Eet med en altomfattende Prædestination eller Forudbestemthed af Alt. Senecas Deus semel jussit, semper paret (der egentlig skulde hedde: Deus nunqvam jussit, semper paret) gjør egentlig Gud selv til et Ufrihedsvæsen, istedetfor at Gud bør betragtes som et Frihedsvæsen, der staaer i et frit Forhold til frie Væsener.

D. Den guddommelige Virken i Henseende til Menneskehedens hele Livsførelse bør da betragtes som en opdragende, hvorved er at agte paa, hvad der ligger i Begrebet Opdragelse. (Jfr. Psychol. § 144, § 159 — det er glemt, at der i § 161

Digitized by Google

burde være kommet tilbage til denne Sag. Jeg maa og henvise til en Recension af mig i Litter. Tid. 1824, S. 677).

E. Vi maae da nu og antage, at Gud i Eet og Alt vil fuldende sit Opdragelsesværk saaledes, at alle De, der ere udødelige, ville vorde førte til Endemaalet, Livet i Gud, og dermed til fuld Lyksalighed. Eller skulde man antage, at Gud tilsidst ikke skulde kunne løse sin egen Opgave eller fuldbyrde sin Villie og sit Værk? En saadan Antagelse vilde føre til en slem Manichæisme. Kan man Andet end ganske at bifalde og istemme den Tanke, som i Psalmen „Hvad skader Dig min Aand" i Brorsons Troens rare Klenodie er udtalt i de Ord: Hvad skulde hindre Gud sit eget Land at dyrke?

Spørges der, om dog ikke Friheden i denne Henseende kan medføre en uovervindelig Modstand hos Nogle, som ei ville føie sig, saa er at svare, at, da Mennesket ikke har skabt sig selv, saa maa det i sin inderste Grund være anlagt til at naae Det, hvortil det er bestemt eller sat ind i Verden, og dette Grundanlæg maa da kunne bringes til at komme frem.

F. Endnu maa jeg her fremkomme med en vigtig Bemærkning, hvortil jeg er foranlediget ved Det, Kant i sin Rechtslehre har i en Anm. til § 28, angaaende, om frie Væsener kunne skabes. Jeg vil her ei gaae ind i Det, Kant her metaphysiskt kommer med, og som maaskee har givet Schelling det første Stød til hans store Afhandling om Friheden. Vi kunne ikke Andet end, ved Betragtningen af hele Tilværelsen, som den aabenbarer sig for os, at bringes til at antage, at Frihedsvæsenerne ere skabte til, d. e. ere constituerede til, at være Frihedsvæsener, fordi hele Gudsfylderigets Fremgang i sin Sigaabenbarelse gjennem Incarnation (see min specul. Kosmologie § 6 og § 20) førte med sig, at saadanne skulde fremkomme som Organerne for og Sædet for (Regionen for) den aandelige Livsfyldes Fremkomme. Men nu kan man dog ikke nægte, at med Føie det Spørgsmaal kan gjøres, om ikke Frihedsvæsenerne skulde alle, Een og for Een, været adspurgte, om de vilde paatage sig Livet med dets Besvær, og det saaledes,

Digitized by Google

at de fuldkomment vidste, hvad de gik ind paa, hvilket da vilde forudsætte, at de havde gjennemgaaet Livets Skole. Her ligger da det Spørgsmaal nær, om ikke Guds Retfærdighed maa medføre, at der ingen andre Straffelser kunne gives, end saadanne, som ere Velgjerninger for selve den Straffede, ved at være Helbredelses- og Forfremmelsesmidler; ligesom og den Tanke maa opstaae, om ikke Begrebet Opdragelse maa medføre, at Straffene fra Guds Side ei kunne være andre, end saakaldte naturlige, d. e. Virkninger af Det, den altomfattende Tingenes Orden fører med sig.

G. Spørges der nu endeligen, hvad der da med Hensyn til Friheden er at antage angaaende den guddommelige Virken, som Christendommen kalder Naaden, saa maa vi svare, at, som vor hele Moralitet, vor hele Kommen til at være, som vi bør at være, vor hele tilbørlige Gjøren i Eet og Alt og paa ethvert Punct beroer paa guddommelig Virken, saa maa den og i Eet og Alt og paa ethvert Punct beroe paa Noget, der hører Selvbestemmelsen til, og det en saadan, som Mennesket ikke kan tage og føle anderledes, end som sin egen frie Selvbestemmen, idet han føler sig som adspurgt, ja ofte som stærkt opfordret. Forholdet er som Synets Forhold til Solen. Naar Nogen i et halvmørkt, ja mere end halvmørkt Kjelderrum foretager Noget ved Dagslyset, saa er det den vort hele Planetsystem oplysende Sol, ved hvis Virken han eller hun seer Det, de see. Solen er i sin Virken tilstede hos dem, og deres Seen beroer aldeles paa Solvirkningen. Saaledes er det og det Algyldige i dets Algyldighed, der gjør sig gjeldende og altsaa er tilstede i enhver Virksomhed, hvorved Nogen udretter Noget, hvad det saa er, retteligen og tilbørligen, (f. Ex. naar En udregner Noget). Han har og maa have det i sig selv Rette og Rigtige, altsaa det Algyldige for Øie og til Veileder. (Regnestykket er forsaavidt ikke hans, men den algyldige Arithmetiks Værk gjennem ham) Men ligesom nu hist i Kjelderrummet den Arbeidende maatte ei blot have Øine til at see med, men og med Opmærksomhed henvende sine Øine paa Gjenstanden, ja see nøie til, og rette

Digitized by Google

sig efter det Seete, saaledes maa og det Lignende finde Sted ved Alt, hvad der gjøres, baade i det Store og i det Mindre. Enhver, som antager Noget for Sandt og Gyldigt, antager det eller maa dog mene at antage det, i det Algyldiges Navn, fordi dette bringer ham til at antage det, men han kommer dog kun til det ved en egen Gjøren, nemlig den, hvorved han søger at komme til at see retteligen og fuldeligen Det, der med Aandens Øie skal sees, og at fremstille det for sig i sit Indre, som det ved sin egen Gjørensiggjeldende viser sig at være og bestemmer hans Gjøren. Det hedder her med fuld Ret om ethvert Punct i vor Viden: Scimus qvia accepimus; men ligesaafuldt maa det hedde: Scimus qvia fecimus. (See mit Skrivt om Erkjendelse og Granskning § 1 og Følg.).

Det Vækkende, Tilskyndende, i Bevægelse Sættende, Bestemmende, er her altid ikke vort, men gaaer forud. Meget gives der os nu umiddelbart aandeligen at skue og at bringes til at gjøre, men i Meget gaaer det Givende den Vei, at vi kun vækkes og tilskyndes til at søge, eftertragte og selv at have Omsorg for at opnaae og at vorde; thi vi ere ikke satte til at være Intet, men til virkelig at have en Væren, altsaa at være Noget, ligeoverfor Gud. Vi ere virkelig satte til at være Væsener, med hvilke Gud har at gjøre, som med til en vis Grad selvstændige Væsener. Gud vil jo paa Skabningens høieste Punct gjøre sit Rige gjeldende og bringe dets høiere Fylde frem, ved at gjøre det Algyldige til herskende ifølge dets anerkjendte og hyldede Algyldighed; hertil er Betingelsen, at der fremkomme virkelige Frihedsvæsener, med fri Selvbestemmen ligeoverfor den guddommelige Villie selv.

H. Meget har det været forvildende i Henseende til Læren om Friheden, som i flere Henseender, at Fornuften er bleven betragtet som noget Menneskeligt, lige over for det Guddommelige, ja at der er blevet talt om en saakaldet den menneskelige Fornufts Autonomie. Fornuften er jo netop den guddommelige Ideefyldes og de guddommelige Fordringers Gjørensiggjeldende i os gjennem en vis tilsvarende Modtagsomhed hos

Digitized by Google

os. Vi møde da i Fornuften, som andenstedsВ, guddommelige Givelser, guddommelige Manifestationer, Aabenbarelser. Men vistnok er Modtagsomheden hos os, der endnu ere paa Vordelsens Vei, endnu meget famlende og upaalidelig. Men gjelder ei det Samme om vor Modtagen af Det, Christendommen har givet? Vidne ikke de mange Stridigheder hos virkelige Christne noksom i denne Henseende?

I. Angaaende Friheden, betragtet i dens Forhold til Naaden, maa jeg endnu bemærke, at Mennesket ligeoverfor det meget Onde i Verden, ei kan Andet, end ofte at føle sig opfordret til at sige til sig selv: Hic nostra res agitur, her gjelder det, at vi af alle Kræfter maae arbeide, stræbe, virke. Det er os, som Livets Værk er paalagt. Vi maae opmande os til at føle os som Frihedsvæsener, der selv have at kæmpe Livets Kampe. Pelagius fandt med Rette de Ord af Augustinus stødende: Da mihi facere et jube qvod vis (giv mig at gjøre og byd saa, hvad Du vil). Saa let slipper man ei; jeg tænker Herren vilde svare: Dedi (jeg har givet Dig Kraften til at handle); jam Tu non solum ora sed et labora (Lad Dig nu ei nøie med at bede, nei, arbeid). See Augustinus de dono persever: lib. II., c. 20.

K. Det er ofte forekommet mig mærkeligt, at Mennesker paa mange Maader handle saa, at de tage Det, som er Guds Riges Sag og Anliggende, som om det var vor Sag og Anliggende, saa at de bede Gud om at forhjelpe dem til Det, — og takke Gud for at være blevne hjulpne til Det, — som hertil udfordres, altsaa at være blevne retskafne Guds Tjenere, ret som var Guds Riges Sag just Menneskets Sag. Her er Noget at tage i nærmere Overveielse i Henseende til Forholdet imellem Menneskene og Gud.

§ 11.

Det moralske „Du bør“ gaaer overalt ud paa Noget, vi bør gjøre, d. e. enten udrette eller undlade, eller beflitte os paa at udrette eller undlade. Nærmest vil dette vise sig som

Digitized by Google

gaaende ud paa Noget, der i den udvortes Verden skal udrettes eller undlades til eget eller Andres Velværs Fremme. Men nu er dog Sindelagets rette Uddannelse hertil væsentlig medhenhørende. Her bliver da i Henseende til **Forholdet imellem Sindelag og Gjerning** at bemærke:

a. Naar Nogen skal hjelpes eller Noget skal udrettes, saa er Gjerningen nærmest Hovedsagen, hvilket og med fuld Føie fremhæves i Jakobs Brev, Cap. 2, 14 og følg.

b. Men saa er da netop for de fornødne Gjerningers Skyld et vist Sindelag væsentligt medfornødent, nemlig det til de gode Gjerninger bevægende og førende Sindelag.

c. Og nu hører fremdeles ikke blot den udvortes Gjerning, men og det sig derved for Dagen læggende Sindelags Fremtræden og Indvirkning paa Andres Sjæle med til det Gode, som bør skee.

d. Og spørges nu, hvad der dog tilsidst eller som Hovedformaal skal forfremmes, saa maa svares: Aandeligheden og Aandelighedslivet, altsaa ret fyldig Besjælethed og Beaandethed, men vistnok som en saadan, der træder ud i en tilsvarende Leven.

Det sees altsaa, at de moralske Fordringer ei blot gaae ud paa en Gjøren og Handlen, men og paa en Vorden og Væren.

Anm. 1 I Henseende til de Motiver, hvoraf Mennesket baade i det Hele og i de enkelte Tilfælde kan bevæges, henviser jeg til Psychol. § 29, Anm. 4, samt § 141.

Anm. 2. Endnu vil jeg her give den værdiefulde Bemærkning af Goethe Plads, at Enhver har at agte paa, at han ei blot har en reel Rolle, men og en ideel Rolle at udføre i Verden. See Goethes: Aus meinem Leben, 11te Bog.

§ 12.

Det nu Fremsatte leder os til at blive vaer, at vi med Schleiermacher kunne betragte Moralen baade som Pligtlære, Dydelære, og Læren om Goderne. Allerbedst kunde man vel

Digitized by Google

kalde den i første Henseende Livsførelseslæren, i anden Henseende Retsindetheds- og Tilhørlighedslæren, i tredie Livsforformaalslæren.

A. Pligten er Det, vi ifølge § 11 her nærmest eller først have at tage for os. Her træder det Moralske os imøde fra Gjerningernes eller dog Gjøre- og Udrette-Bestræbelsernes Side, dog at det ingenlunde her blot kommer an paa Legalitet, men og paa Sindelaget, idet det Paaliggende maa vise sig som et ifølge Anerkjendelse Selvpaalagt, saa at der ei blot handles efter Pligt, men og af Pligt. — Men Pligterne træde da nu frem som Noget, Livsforholdene og vor Livsstilling medføre for os, hvor da en vis Indordnethed i et større Hele viser sig. Men saaledes træder da i Pligten det Moralske frem fra Lovmæssighedens Side. I Begrebet Lov ligger baade hiint Paalæggende og en altomfattende Tingenes Ordens Medfør, men dog for Hver efter hans eller hendes Livsstilling.

B. Men nu have vi i § 11 seet, at det rette Sindelag hører væsentligen til med, og det saa, at der ei blot er Tale om, hvad vi overalt skulle bevæges og besjæles af, men og om, hvad vi i det Hele aandeligen skulle være. Her bliver da nu Tale om Dyden, Dydigheden, og da det viser sig, at Dyden, saavel ifølge vort Grundforhold til det Algyldige og den altomfattende Tingenes Orden, som ifølge vore særdeles Livsstillinger og Livsforhold, maa træde ud i en heel Organisation af Dyder, kommer Moralen til at vorde en Dydelære.

C. Baade Pligtens og Dydens Begreb fører til Spørgsmaalet om, hvad der overhovedet skal leves for, hvad der skal virkes hen til, eller arbeides paa, hvad der skal forfremmes eller opretholdes, overhovedet hvad der skal bevirkes og opnaaes; men saa opstaaer Spørgsmaalet om Formaalene, hvilke da træde frem for os som Goderne, hvorved vi forstaae Alt, hvad der kan blive Gjenstand for en velgrundet Eftertragtelse og Magtpaaliggenhedsfølelse, og under de Forhold, hvori vi leve, bør være det; hvorved vi da komme til at spørge, om det høieste Gode, (finis bonorum), tænkt som omfattende alle Goder,

Digitized by Google

eller det Godes hele Rige; thi det Gode (i Enkelttallet) kalde vi Det, som gjør alle Goder til Goder.

D. Moralen viser sig da for os som en Pligtlære, som en Dydelære, og som en Formaalslære; og Alt, hvad der kan blive Gjenstand for Moralen, kan drages ind under hvert af disse tre Begreber; thi at beflitte sig paa Dyden er Pligt, og Pligt fordrer Pligtfølelsesbevægethed i alle Retninger; men baade Dyd og Pligtefterlevelse høre til Formaalene og Goderne.

Vi ville nu i det Efterfølgende først tage for os Læren om Grunddyderne, der ere det meest Aprioriske i Moralen, idet der ved dem er at see hen til Menneskets Grundforhold til det Algyldige og til Menneskets Indordnethed i den store Heelheed. Dernæst komme vi til at tage Formaalslæren for os, og lade saa en Gaaen i det Enkelte med Hensyn til de mange Livsformaal og Livsstillinger komme tilsidst.

Anm. 1. Kant er kommen frem med det Udtryk Metaphysik der Sitten. Med Rette satte hos os Gamborg i sine Forelæsninger Ordet Metethik i Stedet, skjelnende imellem Metethik, Ethik og Asketik, og denne Skjelnelse er vel grundet. Til det Metethiske kan Det henregnes, som er fremsat i det Foregaaende, indtil § 10 især § 11 Udtrykket Asketik har min Søn Gabriel Sibbern gjenoptaget i sit Skrivt: „Den stoiske og epikuræiske Moral." Naturligviis tages Ordet her ikke i den særdeles kirkehistoriske Betydning, men efter sit Bogstav, betegnende Læren om Dydens Indøvelse, altsaa et Slags moralsk Pædagogik for Alle.

Anm. 2. Jeg har her brugt Ordene Moral, moralsk, som de meest gjængse Udtryk, der mindst forud antyde nogen vis Anskuelse. Det i vor Tid af de Philosopherende foretrukne „Ethik", hvilket synes at skulle gjelde for lidt fornemmere, siger jo enten aldeles kun det Samme, som hiint fra Latinen kommende Ord (ἤθη, mores), eller og bringer det noget Tvivlbart ind, da ἤθη jo og hos Aristoteles i hans Poetik betegner Charaktererne i dette Ords æsthetiske og historiske Betydning.

Digitized by Google

Men Moral, moralsk, hvilke Udtryk jeg fremdeles vil komme til hyppigen at bruge, især det sidste, af Mangel paa et andet Adjectiv, svare dog kun saare lidet til Det, som skulde betegnes; thi at Moralen især skulde være en Lære om Sæderne, vil vist Ingen paastaae. Derfor har jeg ei heller villet optage Ordet Sædelære, der desuden, naar det skal være en Oversættelse af det tydske Sittenlehre maatte hedde Sæderlære, som en Lære om Sæderne. Med Ordet Sædelighed vil jeg da ei heller have at gjøre; det er ei ret tilsvarende, og er desuden paa Dansk dobbelttydigt, da det baade kan betegne det tydske Sittlichkeit, og det tydske Sittsamkeit, og paa Dansk meest synes at bruges paa sidste Maade.

Men Dydelære? Skulle vi ei kalde vor Videnskab saa? Der maatte da dog føies Noget til, som, da Dydelære kun betegner Sindelagslæren, maatte tilkjendegivet Hensynet til Pligterne. Moralen kunde da kaldes Dyde- og Pligtlæren.

Men Ordet Dyd er mere et gammelphilosophiskt, end et christeligt Udtryk. Vor Helligskrivt har i dets Sted Ordet Retfærdighed (i en ganske anden Betydning end den græskromerske); det betegner ikke blot Det, som viser sig i, at Mennesket færdes retteligen for Herrens Aasyn, men tillige det rette Sindelag; thi om Abraham hedder det jo, at hans Tro regnedes ham til Retfærdighed. Ved dette Henblik til det Christelige er jeg bragt til at lade „Retsindethed, Retsindighed" træde i Stedet for Dyd, dog med Tilføielse af „Velsindethed". Men da dog nu Livets rette Førelse hører strax til med, saa har jeg tænkt at kunne betegne Moralen som Ret- og Velsindetheds- og Livsførelseslæren. Men i dette sidste Udtryks Sted tager jeg heller Udtrykket Tilbørlighedslæren, idet jeg antager, at i denne Sammenhæng vil Ingen tænke paa anden Tilbørlighed, end den moralske (jfr. § 5), som da vel i Almindelighed ved „tilbørligt" pleier at forstaaes moralskt tilbørligt. Ret- og Velsindethed satte jeg ovenfor, fordi Retsindethed alene ei er nok, som jeg og vilde

mene, at dette Ord falder bedre end Retsindighed, hvilket man let kunde give en for indskrænket Betydning. Men dog er jeg bleven ved Ordet Retsindighed, der dog i Grunden siger det Samme, som Retsindethed, og har, for at ikke Udtrykket skulde blive for langt, ladet i Titelen paa denne Bog „Velsindethed“ falde bort, idet denne jo kan siges at ligge i den rette Sindethed, og saaledes er jeg kommen til at betegne Moralen som Retsindigheds- og Tilbørlighedslæren.

Til Goderne var der ingen Grund til ved Benævnelsen af Moralen at see saaledes hen, at heri ogsaa Hensynet dertil fremkom; thi det er det rette Sindelag og den tilbørlige Livsførelse, som i Moralen skal læres saaledes, at Goderne derved komme til at vise sig.

Anm. 3. Uagtet det nu Fremsatte, maa jeg dog betegne den Deel af Moralen, som kan kaldes Sindelagslæren, med det Udtryk: Læren om Dyderne, thi vi have intet Ord, som kan træde i Stedet for dette Fleertalsord.

Anm. 4. Jeg vil her lade det almindelige Spørgsmaal faae Plads, om Moralen, eller vort Du bør i moralsk Henseende, omfatter Alt i hele Menneskelivet, Intet undtagen. Svaret maa forsaavidt være Ja, som vi i al vor Gjøren og Laden, den mindste som den største, befinde os i det Algyldiges Rige. Men dette selv kan nu tilsige, at Dette eller Hiint skulle vi lade Lysten raade for eller endog Tilfældigheden, fordi det hører til Noget, hvori den frie Slaaen sig løs skal til Oplivelse indtræde, eller og fordi Mennesket har Vigtigere at varetage og ei skal anvende Tid og Flid paa Alt, hvad der kan møde, men maa i mangen Henseende handle i Aanden af de Ord: Minima non curat prætor, samt mindes den Advarsel, at man ei skal leve, som om Livets Vei var bestrøet med lutter Pligter paa hvert Skridt. Jeg vil herved minde om § 67 i min psych. Pathol. S. 225.

§ 13.

Idet det moralske „Du bør" gaaer ud paa Noget, som af os fordres, forudsætter det, at dette er Noget, der staaer i vor Magt (henhører til τὰ ἐφ' ἡμῖν). Men nu have vi dog i Menneskelivet med Meget at gjøre, som ikke staaer i vor Magt, eller er vor Friraadighed undergiven (τὰ ὀυκ ἐφ' ἡμῖν). Ogsaa i denne Henseende bør et vist Sindelag danne og uddanne sig.

Vi komme herved til Forskjellen imellem og Modsætningen imellem Moralitet og Religiøsitet (Tilbørligheds-iagttagelse og Gudhengivenhed), thi, hvad der ei staaer i vor Magt, bør vi ikke med Stoikerne tage saaledes, at vi lade Sjælen staalhærde sig derimod, men bør tage det med Gudhengivenhed. Vi skulle da beflitte os paa denne og nære og vedligeholde den hos os.

§ 14.

Religiøsiteten bestaaer i det Sindelag og de Sindsstemstemninger, som medføre, at vi tage Livet retteligen og ere retteligen besjælede i Henseende til dets af os uafhængige Gang og Vilkaar, baade „forsaavidt det gjelder at anerkjende og paaskjønne Det, hvori vi see et os forundt Gode, saa og forsaavidt det gjelder at vorde retteligen stemte med Hensyn til det Gjenvordige og Lidelserne, saavelsom til det Fremtidige og Uvisse", idet vi i alle disse Henseender føle os som staaende i en Høieres Magt. Religiøsiteten viser sig da paa den ene Side i Taknemmelighed og Glæde i og ved Gud, paa den anden Side i Overladelse, deels med Tillid og Fortrøstning, deels med hengivelsesfuld Forsagelse, Resignation; men overhovedet viser Religiøsiteten sig i Pietet, der er en Forening af Ærefrygt, Paaskjønnelse og Omsorg.

Hermed ere, naar Indlevethedsbesjælelsen (Jeg er Din i Eet og Alt og Din vil jeg være), samt Ydmygheden (psych. Patholog. § 15) tilføies, de religiøse Grunddyder angivne.

(Det ovenfor med Anførselstegn („ ") Anførte er med liden Forandring tagen af min Psychol., Anm. 7 til § 9, til hvilken Anmærkning jeg her i det Hele vil henvise).

Digitized by Google

Anm. 1. At Religion og Religiøsitet ere to forskjellige Ting, bør her erindres (Psych. § 68, Anm. 6). Hiin har ofte været til stort Afbræk, ja til Fordærv for denne, hvilket og gjelder om det Tredie, som her er at tilføie, Religionsbegreberne. Stridighederne angaaende dem have voldet Christendommen mange Ulykker.

Anm. 2. Hvorledes Moraliteten, naar den træder frem som grundet i Agtelse og Ærefrygt for det Algyldige og naar baade dens og dettes Væsen ret overveies, maa føre til Religiøsitet, tør vel let vise sig.

Her kan Kants saavelsom Fichte den Ældres Lære angaaende Forholdet imellem Moralitet og Religiøsitet tages i Betragtning. I mit Philosoph. Arch., III., 296, har jeg talt herom Ligeledes kan her erindres det Spørgsmaal, om al Lov forudsætter en Lovgiver.

Anm. 3. Overhovedet er Intet naturligere, end at Mennesket overalt, naar Agtsomhed paa Tingene i Verden og Eftertanke begynder, maa komme til Religion. Mennesket maatte snart føle sig som staaende under høiere deels synlige deels usynlige Magters Herredømme, og saa vendte Sindet sig naturligen hertil med en Bestræbelse efter at gjøre sig disse gunstige ved Ærefrygtstilkjendegivelse og Taknemmelighedsyttringer, samt Afbedelser og Forsoninger.

Anm. 4. Her vil være at tale om Bønnen til Gud, der deels blot er Andagtsøvelsens Bøn, deels det bevægede Hjertes Taknemmelighedsbøn og endelig den i bevægende Livstilfælde indtrædende egentlige Bøn, Anraabelsens eller Tilflugttagelsens Bøn, som vi maae tillægge stor Betydenhed, om vi end ei kunne udgrunde, hvorledes det har sig dermed. Jeg vil her minde om et værdiefuldt Skrivt, som udkom i den saakaldte rationalistiske Tid, i hvilken der i det Hele var ligesaa megen Gudhengivenhed og Gudfortrøstning hos de Mange, der ei stærkt bleve berørte af det Kantiske, som hos de mere i særdeles Forstand Christiske. Jeg mener Salzmanns „Der Himmel auf Erden", hvori

Digitized by Google

især fremhæves den indre sjælelige Omgang med Gud, i hvilken man bestandig skal leve, og tales meget godt om Bønnen.

Anm. 5. Her vil overhovedet være at tale om Indlevelsen i Gud.

Anm. 6. Endnu er her at spørge om, om ikke med Pietet en vis Religiøsitet kan vise sig i Familieforholdene og andre nære Forhold imellem Mennesker.

§ 15.

Forsaavidt Alt, hvad her i religiøs Henseende er sagt, viser sig som Noget, vi maae beflitte os paa at fremelske og uddanne hos os selv og hos Andre, drages hele Religiøsiteten ind under Moraliteten. Men nu kan da, omvendt, ja maa og bør, denne heelt drages ind under Religiøsiteten,

1, idet vi — i Erkjendelsen af, at det hele moralske Sindelag maa fremvirkes i os ved det Guddommeliges dydiggjørende Magt i os, — maae lade Gud være vor Fortrøstning i moralsk Henseende, som i andre Henseender;

2, idet vi maae tage hele Livet som det, vi paa Grund af guddommelig Villie skulle føre saaledes, som Livsforholdene have medført og fremdeles medføre det for os, saa at vi overalt maae føle os som Dem, der ikke ere vore Egne, men gaae i Guds Tjeneste.

Nærmere bliver her, hvad Forholdet mellem Gud og Skabningen angaaer, at see hen til

a) de evige Sandheders Rige, der, med al den deri liggende Fylde, ei er grundet i en guddommelig Villen, men hører Guds Væsen til, trædende frem i sin Algyldighed paa ethvert Punct i Altilværelsen, hvor der er at tale om Sandhed, (Psych. § 22, Begynd.; see og sammes Anm. 4);

b) Skabelsesværket, som vi maae antage at have sin Grund i en guddommelig Villen; (see min Specul. Kosmol. § 9 og §§ 19 og 20);

c) de Enkeltes (saavelsom deres Foreningers) Livsstillinger og Livsforhold, ifølge den Plads, paa hvilken de ere

Digitized by Google

fatte, hvor da det Første er, at vi ere Jordbeboere, indordnede i den jordiske Tingenes Orden.

Vi føres da ligefrem til den Erkjendelse, at vi selv med vor hele Jeghed ikke høre til τὰ ἐφ' ἡμῖν, medens Meget i vor Leven hører hertil.

Anm. til 2, a. Her hører det Spørgsmaal hen, om det Gode er godt, fordi Gud har villet det, eller Gud har villet det, fordi det er godt.

Anm. 1. Har man ikke, naar man ei er bleven et udædiskt, moralskt forkommet Menneske, Aarsag til at takke Gud for, at man ikke er bleven et værre Menneske, end man er, at man ikke har voldet Mennesker (maaskee sine Allernærmeste) mere Ondt, end man har voldet dem, at man ikke føler sin Samvittighed trykket eller belemret af Mere, end der er kommen til at lægge sig paa den?

Anm. 2. Christendommen fremstiller et helligt, retfærdigt og saligt Liv, som det, vi skulle tragte efter at opnaae. Ved det første Udtryk vises hen til Indlevelsen i Gud, især i Ærefrygtens Henseende; ved det andet til Menneskeverdenen og den øvrige Verden, hvori vi i uadgaaende Henseende leve og færdes; ved det tredie Udtryk sees hen til den individuelle Personlighed og dens Indlevethed i Velværets Fylde, men derved til Det, der for hver Enkelt, som saadan, maa blive det høieste Formaal, men med det Samme ogsaa maa blive Alles Formaal for Alle.

Men hvor regne vi nu Kjærligheden hen, som skulde være Alt og altomfattende? Dette Spørgsmaal vil jeg længere hen optage igjen.

Anm. 3. Jeg vil ikke undlade at bemærke, at jeg her overalt, naar Gud nævnes, ikke vil have betegnet Andet, end hvad det megetsigende „Vorherre" udtaler, saa at jeg her paa dette Sted ei behøver nærmere at gaae ind paa Guds-Tanken. At vi staae under en Magt, som er vores Herre i Eet og Alt, maae alle Tænkende indrømme, hvad enten de saa kun ville have den betragtet som en natur-

Digitized by Google

naturans, eller, med Fichte den Ældre, i hans første Periode, som den sig overalt fremarbeidende moralske Tingenes Orden (rettere et sig fremarbeidende Fornuftens Rige), eller som et altomfattende overalt i Alt herskende Grundvæsen, eller hvorledes man saa forestiller sig Gud. Tillid og Pietet kan være forbunden med alle disse og flere forskjellige Anskuelser (f. Ex. de Gamles Fleerguderietro). Man lade Enhver i i denne Henseende Det, hvori han har funden sin Ærefrygts og Tillids og sin Retsindetheds og Velsindetheds Grundstøtte!

Anm. 4. Jeg mindes her en af vore allerypperste Naturgranskere, som nærede et saadant sandt tillids- og pietetsfuld Sindelag med Hensyn til den i Alnaturen sig aabenbarende Alfornuft, at man maatte kalde det et sandt religiøst Sindelag.

Anm. 5. Om den i Naturens uudtømmelige Rige fremtrædende Velberegnethed og Hensynsfuldhed og Omsorgsfuldhed, i Forening med Det, som træder frem i Menneskets aandelige Leven, i sit inderste Centrum og i sin hele Udtræden veed af sig selv og er alvidende eller ei, kan iøvrigt vist ikke siges ingen Forskjel at gjøre, da det tvertimod maa gjøre en stor Forskjel.

§ 16.

Efter at have omhandlet de religiøse Dyder og Religiøsiteten i det Hele, skulle vi nu udvikle, hvilke de moralske Grunddyder ere.

A) Her møde vi da allerførst, Grundbetingelsen for Livets rette indvortes Ordning og udvortes Førelse, nemlig den rette Oplysning, den rette Indsigt, eller hvad Platon kaldte Viisdommen, den første af de Gamles saakaldte Cardinaldyder; men som moralsk Grunddyd bliver her dog kun at see hen til Bestræbelserne og Magtpaaliggenhedsfølelsen i denne Henseende, altsaa Sandhedskjærligheden, med hvad der videre maatte være at føie hertil. — Dernæst have vi at agte paa B) vort Grundforhold

Digitized by Google

1. til den algyldige Villie, hvor da Følgagtigheden eller Beredvilligheden til at opfylde det Fordrede bliver at opstille som Grunddyd med Alt, hvad hertil vil være at knytte;

2. til os selv, hvor Selvbeherskelsens og Selvuddannelsens Dyd viser sig som Grunddyd;

3. til den Verdensheelhed, hvori vi ere indordnede, hvor da det Spørgsmaal opstaaer, om vi skulle lade den sidste af Platons Cardinaldyder, Retfærdigheden, opføres her, eller om den maa henregnes til det Speciellere;

4. til vor Omverden, eller alt Det, som vi staae ligeoverfor i den os omgivende Verden, hvor vi da allerførst komme til at tænke paa den udadvendte Villiekraftighed, der nærmest viser sig i Mod og Mandighed (den anden af de platoniske Cardinaldyder), men kan og bør vise sig i meget Mere.

§ 17.

Hvad Sandhedskjærligheden angaaer, saa hører hertil den i denne Henseende nødvendige Paapassenhed og Stræbsomhed, samt den Besindighed, der medfører, at man, som det kaldes, bruger sin Forstand og Fornuft, d. e. lader disse retteligen og fuldeligen komme til Orde. Eet er simpel Retsindighed, et Andet dyrket, cultiveret, grundig Retsindighed. Jeg har funden en saadan endog hos Huusmandsfolk., der have forstaaet at lære Viisdom af Livet under bestandig skjønsom Aarvaagenhed. Saadan Viisdom vil da føre til, ut solum id, qvod honestum, bonum judices (Cic. de Off. I. 20).

Men nu maa og Kundskaben og Indsigten herske saaledes, at der danner sig en levende Overbeviisning med den Magt og Kraft, som kaldes Tro i den ene af de christelige Betydninger af Ordet Tro, bestaaende i, at man lever heelt og ganske i og for sin Overbeviisning. Der er endog i Mathematiken at skjelne imellem, om En blot er ganske inde i den og hjemme i den, eller om han lever i den og virker med Liv og Sjæl for den, saa at hans Viden er bleven ham en levende Tro, d. e. om han er opfyldt af en livfuld Bevægethed til at leve i dens

Digitized by Google

Tjeneste og virke til Bedste for den Deel af Sandhedens Rige, hvis Organ han som Mathematiker er sat til at være, ret som en Missionair for samme.

Anm. 1. Det maa bemærkes, at der, naar Tro her nævnes, ikke er Tale om Det, hvad der troes (fides, qvæ creditur), men om Det, at der troes (fides, qva creditur).

Anm. 2. Angaaende Begrebet Viisdom henviser jeg til Psychol. § 84, Anm. 5. Betragtet som Dyd kan Viisdommen siges at bestaae i en ubestukken og ubestikkelig Indsigts og Anerkjendelses og herigjennem selve det Sandhedsgyldiges Magt i os som anerkjendende Væsener.

Anm. 3. Men her maa endnu mindes om Forskjellen mellem Dyd og Ideebevægethed til Bedste for Dyden, som ofte sætter sig i Dydens Sted.

§ 18.

Følgagtigheden kan allerførst nærmere bestemmes som Lydighed, et til vort Forhold til Alherren bedst svarende Begreb, men den viser sig nærmere som Pligtfølelse, der, forhøiet, udgjør Samvittighedsfuldheden.

Men til en anden Side kan og maa den gjennem Agtelsen for Pligt forhøies til Ærefrygt, der kan siges at være Moralitetens dybeste Grundlag.

Men nu spørges om, om vi med Kant skulle blive staaende herved, eller om vi skulle lade Kjærligheden til det Gode, med hengivelsesfuld og tilbøielighedsfuld Omsorg derfor, lige saa fuldt som Ærefrygten, og i Forening med denne, regnes med til Grundlaget for Moraliteten. — Hertil er at svare Ja; thi hvad Pligten fordrer, maa være os vigtigt, men saa maa det og gjøre sig gjeldende hos os som saadant, altsaa blive os magtpaaliggende. Men Magtpaaliggenheden maa føre til Omsorg og Omsorgskjærlighed.

Men tør denne nu være en følelsesfuld Kjærlighed, saaledes, at den fylder os med Salighed? Skal ikke (efter Kant og Kantianerne) Fornuftens Bydende, eller for os her Sam-

Digitized by Google

vittighedsfuldhed og Ærefrygt være i moralsk Henseende det bestandig ene Grundbevægende? Vi maae svare: Nei!, der skal Mere til. Den rette fulde Besjælethed maa her, som overalt, have sit Glædelige i sig, sit Hengivenhedsfulde, saa at man ganske er indlevet i den Livsfylde, i hvis Rige man lever, i fuld Opgaaen til Eenhed dermed. Den er det høieste Velgjørende, og skal man leve for Velgjørenhedens Rige, saa maa man leve i og for saadan Besjælelse, hvorved jo og først den fulde Harmoni i Livet kommer.

Anm. 1. Jeg vil her vise hen til § 76, Anm. 9, i min Psychologie.

Anm. 2. Her kan ogsaa Forholdet imellem Pligtfølelse og Hjertets Tilbøielighed omtales, saaledes som det er skeet af mig i Psych. § 160. Mennesket skal overhovedet være saaledes grundstemt, at man kan sige, at, hvis det ei gjorde det Gode med Tilbøielighed og Lyst, saa vilde det gjøre det af Pligtfølelse, og omvendt.

Anm. 3. Her er nu og den Bemærkning af Vigtighed, at Mennesket i de mere aandsforladte sjælemattede Øieblikke skal have en Støtte og søge en Støtte i den simple Pligtfølelse og Pligtbevidsthed.

Anm. 4. Af Lydigheden vil jeg (især dog ei alene) i Opdragelsens Henseende opstille følgende Trinarter:

1. Umiddelbar Lydighed, som forstaaende sig af sig selv;

2. Lydighed, fordi man er sig bevidst, at man maa lade sig føre og paapasse af Andre;

3. Lydighed af Erkjendelse af en saadans Vigtighed i de givne Forhold (Subordination);

4. Lydighed af Pietet (hvor kan Du bedrøve Din Moder saa?);

5. af udtrykkelig Ærefrygt;

6. af Anerkjendelse af det i sig Rette og Rigtige, altsaa og Tilbørlige i Fordringen: Lydighed altsaa mod det Al-

Digitized by Google

gyldige i dets Algyldighed. Hertil skal al anden Lydighed opløftes. Endelig nævne vi

7. Lydighedens Opgaaen i Eenheden med hengivelsesfuld Kjærlighed, hvor den dog i Besindigheden maa forblive som Moment.

Anm. 5. I Opdragelsen vil det være af stor Betydning og Vigtighed, tidlig at vende Børnenes Tanker til Gud, ved at sige til dem: Det tør jeg ikke for Vorherre; det maa jeg, thi det vil Vorherre have; han har givet os Alt, saa maae vi og altid gjøre, hvad han vil.

§ 19.

Vi henvende nu Blikket til den Personlighed, der skal være besjælet af de nu omtalte det Algyldiges første Grundvirkelser, og efter deres Tilsagn leve og virke tilbørligen. Den maa da i sit indre Forhold til sig selv agte paa, at den skal uddaune sig til at være Organet for den Leven, som den skal være opfyldt af. Her er da Tale om Personens, Jeghedens, Sjælens, rette indre Organisation, eller, om man vil kalde det saa, dens indre Huusholdnings rette Ordning og Uddannelse, med Omsorg for, at ingen Vanskabelse skal faae Fremgang hos den. Det er da Opdragelse, her er at sørge for, men man kan ei tage den anderledes, end den, man selv skal arbeide paa at fuldbyrde, ved ligesom at dyrke sin Tilværelses, især sin Sjæls, Ager. Og saa er da det Første Det, at Mennesket kommer til den rette Selvbeherskelse, eller til at vorde sui compos, at faae sig selv i sin Magt, hvilket vil sige, at faae sin Livsmangfoldigheds af sig selv (ved Naturvirkninger) sporadiskt kommende Rørelser under Besindighedens og den dermed forbundne Aarvaagenheds Magt, saa at altsaa Bestræbelsen for at vorde sui compos gaaer i Eet med Omsorgen for, at det Algyldige, som Det, der i denne Sammenhæng især bliver at kalde Fornuften, vorder nostri compos, d. e. faaer Herredømme i os (jeg siger ikke Herredømmet, men Herredømme).

Den her angivne Grunddyd kunne vi, naar vi ville have et kort Udtryk, kalde Selvbeherskelsesdyden, da jo endog

Digitized by Google

Selvuddannelsen kan bringes ind herunder, idet den jo gaaer ud paa at faae sit Livs hele Indhold, d. e. Alt, hvad der i os er anlagt og skal forfremmes, bragt ind under Jegets Magt over sig selv.

A. See vi nærmere til, saa bemærke vi allerførst den Selvomsorg, som skal vise sig i Forfremmelse og Ordning. Her er at agte paa

1, Legemets Uddannelse og Sindets Magt derover; jeg henviser for mit Vedkommende her til min Psych. § 8, Anm. 8, og til § 71 og Anm. 3 og 4 til § 142 samt til den sidste Hovedafdeling af min Bog om Forholdet imellem Sjæl og Legeme.

2, De indvortes sjælelige Livsmomenters eller constituerende Livsrørelsers rette Ordning og Uddannelse; jeg vil herved allerførst henvise til Psych. § 133, tilføiende, at hvad her er sagt med Hensyn til Driverterne, ogsaa kan anvendes paa Erkjendelsesevnernes hele Indbegreb, samt paa Følelsernes. Hvad disse angaaer, henviser jeg især til den hele Afdeling i min Psychologie, som har den Overskrivt, „Specialfølelserne", § 115 til 127; hertil er endnu § 128 at tilføie. Det kommer her an paa, at bringe alle gode Følelser til deres rette Uddannelse. Men tillige maa agtes paa Livets hele Stemning i denne Henseende, hvor saa §§ 119—131 (om Temperament og Temperamenterne) bliver at vise hen til, og her især Det, der i § 130 siges om at tage sig Livet nær, men ikke tage sig det for nær.

B. Dernæst bliver at agte paa den Selvbeherskelse, som skal vise sig i at holde i Tømme, tilbageholde, afværge, og her bliver da at see hen til

a, Lysterne, hvor da især Maadeholdet skal vise sig, hvilket og gjelder med Hensyn til Affecterne eller de opbølgende Sindsbevægelser, foruden at de ikke gode Lysters og Følelsers Undertrykkelse bliver at iagttage, ligesom der og maa agtes paa den Paamindelse, at det er lettere abstinere end retinere (reent at være afholdende end at være maadeholdende);

Digitized by Google

b, Lidenskaberne; hvad disse angaaer, henviser jeg til Psych. § 138, og det fra min psychol. Pathol. tagne Tillæg til denne §;

c, Bekymringerne (Psych. § 120), hvor Gudfortrøstning og Gudhengivenhed allerførst bliver at nævne, samt Dette, at, da Omsorgen omfatter hele Livet, kan og Bekymringen det, og at her Dyden især maa vise sig som Udholdenhed i at kæmpe Livets Kampe. Dette gjelder da og med Hensyn til

d, Lidelserne og Sorgen, angaaende hvilke jeg vil henvise til Psychol. § 119, Lit. C. og D., mindende tillige om Kjerkegaards „Lidelsernes Evangelium". Fremdeles bliver her at see hen til

e, Fristelserne, hvor vi maae bemærke den gamle Skjelnelse imellem Kjødets Fristelser, Djævelens Fristelser og Guds Fristelser, men hvor vi dog, allerede ved at see hen til Lignelsen om Sædemanden, maae bringes til at indsætte Svaghedens og Frygtagtighedens Fristelser (jfr. Psych. § 142). Ved Guds Fristelser tænke vi os Fristelserne som Guds Opdragelses-, Prøvelses- og Styrkelsesmidler, og vi bør da søge at være aarvaagne, paapassende og kraftige nok til at gjøre alle de andre Fristelser til Guds Fristelser for os. — Endnu kan her være at minde om

f, Anfægtelserne, hvortil især henhører, hvad der kan sætte i Uro, Tvivl, indre Gjæring, i Henseende til Livet i det Hele, især i Henseende til Livsfortrøstningen, hvor det da kommer an paa at tilvinde sig en fast Gudfortrøstning. Jeg vil her henvise til Lütkens Hellige Opmuntringer Cap. 16, og vil da nu tillige fremhæve sammes Cap. 15 om Korset.

§ 20.

Vi ville her, inden vi gaae videre, gjøre et lille Tilbageblik. Vi have her bestandig at gjøre med Jeget, som Jeg, Personligheden som Personlighed og Det, den skal uddanne sig til at vorde og være, og have allerførst taget i Overveielse,

hvad vi skulle fremføre som Grundmomenterne i den rette Besjælethed og Beaandethed, eller som Grunddyderne. Der var da at see hen til de Tilværelsens Grundforhold, hvori Jeget befinder sig.

Vi saae da først hen til Grundforholdet til det Algyldige i dets rene Algyldighed, eller til Sandhedens Fylde; her kom det an paa at beflitte sig paa en deels noksom indtrængende deels noksom omfattende Erkjendelse, samt paa hengivelsesfuld Indlevelse heri og Tilegnelse heraf. See § 17.

Dernæst maatte vi see hen til den alvirksomme Villie og Magt, hvorved det Algyldiges Rige saaledes skal uddannes i Verden, at det i en vis Deel af denne, nemlig hos Frihedsvæsenerne, kommer til at træde frem som saadant, paa Aandelighedens Maade, idet det, efterat have aabenbaret sin indre Fylde for disse Væsener, som dem, der ere satte til at kunne og skulle anerkjende og hylde det, nu kommer til et hertil svarende Herredømme i disse, nemlig et Herredømme gjennem Besjælelse og Beaandelse, paa Grundlaget af Lydighed og Ærefrygt, men i Kjærlighed. See § 18.

Derefter henvendtes Opmærksomheden paa selve Jeget som Jeg, der, ifølge sit indre Grundforhold til sig selv, skal uddanne sig til at være et velordnet og veluddannet Organ for det algyldige Alvirksommes Rige.

Men nu er dette Jeg indordnet i et større Hele, hvori det lever som Led og Deel.

Til at betragte det i denne dets Indordnethed gaae vi nu over.

§ 21.

A. Her møde os da, naar vi see hen til de Gamles fire saakaldte Cardinaldyder, det Spørgsmaal, om vi skulle give Retfærdigheden Plads her. I Almindelighed har man ved den kun Menneskets Forhold til andre Mennesker for Øie, og i dette er den aabenbar een af Grunddyderne, da Det, som deri gjør sig gjeldende, er Anerkjendelsen af og Agtelsen for Alles lige Adkomst til at være deelagtige i Alt, hvad Verden frembyder af Goder, hvor da Enhvers Ret til at beholde

Digitized by Google

uantastet Det, han kan kalde Sit, og at erholde Det, han kan gjøre Fordring paa, maa agtes og haandhæves. Men kan nu Retfærdighedsfordringen udstrækkes til alt i Verden Bestaaende? Dersom den kan det, saa vil den især vise sig som henhørende til de primitive Grunddyder. Men det kan den og maa den. Den altomfattende Tingenes Orden giver enhver Skabning en vis Berettigelse til at være og gjøre sig gjeldende som medhenhørende Led i Heelheden, og saa maa da enhver Skabning være os Gjenstand for en tilsvarende Anerkjendelse og Agtelse, hvor da dog i dette „tilsvarende" ligger, at der maa sees paa dens Bestemmelse (hvortil f. Ex. kan henhøre at tjene andre Skabninger til Føde, hvorom hele Naturen bærer noksom Vidnesbyrd). Det bliver da næst Menneskene, især Dyrene, som Retfærdighedsfordringen skal sikkre imod Mishandling, da de ere Væsener, som kunne nyde Velvær og en vis Lyksalighed. Men og Planter, ja Chrystallisationer og alt Andet i den livløse Natur, kunne komme ind under retfærdig Behandlings Fordring, med Hensyn til deres Adkomst til at agtes. Især vil denne Tanke faae Styrke og Vægt for os, naar vi i Alt i Naturen see Guds Skabninger og i det af Mennesker Frembragte see Værker af Menneskeflid, hvilke og for en stor Deel ere at betragte som Guds Riges Fremvirkelser gjennem sine Tjenere.

B. Retsbegrebet har her faaet en Betydenhed, ifølge hvilken det er kommen til at omfatte Mere, end man ellers henregner derunder. Men en saadan større Omfatning maae vi endnu i en ganske anden Henseende lade det faae. Der gives mange Tilfælde i Elskovs-, Egteskabs-, Venskabs-, Broder- og Søsterforhold og andre Nærstaaenheds-Forhold, i hvilke det kan siges, at ville være en Krænkelse af Forholdet at tage en opkommen Strid juridiskt, d. e. tage den saa, at den behandles paa de almene Retsfordringers og Retsafgjørelsers Maade. Elskov, Venskab, og hvad her videre nævnedes har, sine eiendommelige Rettigheder, som maae agtes og holdes i Hævd paa deres egen Maade. Der kunne da her møde Tilfælde, hvor

Digitized by Google

man kan mindes Sætningen: Summum jus, summa injuria, (stor Retsgrundethed og dog stor Uret). Men langt mere kan man komme til at tænke herpaa, ved at see hen til Stats- og Samfundsforfatningerne i næsten alle Lande; thi de frembyde Meget, hvorom man paa Menneskehedens og Menneskerettens Vegne maa spørge, om det dog ikke bærer en stor Menneskeforurettelse i sig, medens dog den retslige Overholdelse deraf kan, under den bestaaende gjennem Aarhundrede fremvirkede Samfundstilstand, vise sig som en stor Nødvendighed. — Paa en anden Side vil hiin Sætning kunne bringes os i Tanker, naar vi i visse Stater see Opstandsbestræbelser, igjennem hvilke en unægteligen fuldgyldig Retsfordring gjør sig gjeldende, men saaledes, at derved Mange kunne blive bragte i Ulykke, som man har ophidset, henrevet, forledet, blot for at bruge dem som Redskaber, ja som maaskee endog ere blevne deels halvt deels heelt tvungne til at gaae med.

Summum jus, summa injuria lyder det gamle bekjendte Ord, men man kan og, omvendt, komme til at sige: Summa injuria, summum jus (stor Uretfærdighed og dog storligen Ret). Jeg vil her minde om de saakaldte agrariske Mord for nogle Aar siden i Irland, da de til den usleste Tilstand nedbragte Aarsfæstere af smaae Jordlodder behandlede Dem, som skulde inddrive Afgivterne hos dem, som et Slags Volds- eller Indbrudsmænd, de ansaae sig berettigede til at slaae ihjel. Mangen af Dem, der i Engelland have uddannet Forbryder-Vindskibeligheden til et Haandværk eller en Konst, har vist gjort det med den Tanke, at det var en berettiget Krig imod Statsundertrykkelsen, han saaledes førte.

§ 22.

Naar Retfærdigheden betragtes, som den her er bleven det, saa maa vistnok, hvilket ogsaa af de Gamle er skeet (jeg vil blot henvise til Cic. de Off. I., 7), den Dyd, jeg vil kalde den velvillige Omsorgs Dyd, nærmest Menneskekjærligheds-dyden, men overhovedet Skabningkjærlighedens Dyd, være at op-

føre som en Grunddyd ved Siden af Retfærdighedsdyden. Hertil maa Det, vi med Hensyn til denne have fremsat, ved at agte paa den altomfattende Tingenes Orden og hvert Enkelts Indlemmethed heri, føre og bestemme os, i det vi betænke, at hvert enkelt Menneske jo kun er fremkommen som Led i Heelheden og sat til at være tjenende Led i denne.

See vi nærmere til, saa møde vi her Humaniteten, et Begreb, som vi meget vel kunne give en saadan Udstrækning, at vi anvende det med Hensyn til Dyr og Planter, idet vi betragte os som skyldende ogsaa dem en human Behandling. Men hvad vil Humanitet sige? En Behandling, hvorved man, hvad Menneskene angaaer (ved hvilke jeg nu alene vil blive staaende), bestandig har for Øie, at ethvert Menneske har blot som Menneske et Menneskeværd, der ei alene maa respecteres, men og maa føre os til i ethvert Menneske at see et Væsen, hvis personlige Velvær maa være os vigtigt, saa at vi i saa Henseende gjøre, hvad vi see os i Stand til at kunne. Den Christne vil i ethvert Menneske, endog det sletteste, ei blot see sin Næste og et Lem af det Legeme, hvoraf han selv er en Deel, men og En af Dem, for hvilke Christus gik i Døden, hvortil kommer, at selv det afskyeligste Menneske maaskee kan anklage Samfundet for sin Afskyelighed.

Men herved bringes vi til at tænke paa en for vor Tid ei mindre, end for forrige Tider, betydningsfuld Modsætning, nemlig den, som Gabriel-Sibbern har fremhævet allerede paa Titelen af sin Bog „om Humanitet og Alsind."

Forhen, ved at tale om Omsorgskjærligheden i § 18, havde jeg alene Forholdet til det Algyldige og dets Rige for Øie. Nu see vi derimod hen til Menneskene. Med Hensyn til disse og med deres Vel for Øie, eller i al Fald dreven af Lyst og Drivt til at virke til Bedste for Menneskeheden, kan Mennesket bevæges paa to forskjellige Maader, imellem hvilke naturligvis Meget kan ligge i Midten. Deels kunne Menneskene stærkt bevæges af Noget, som ligger paa Alsindets

Digitized by Google

eller, som jeg hellere vil sige, paa Almeenidee-Bevægelsens Side, idet de stræbe at virke for Noget, som ikke gjelder de Enkelte med Hensyn til deres særdeles Velvær eller Menneskeret og Menneskeværd, men gjelder Almeenideers, Almeenanskuelsers, Almeenfordringers Fremme i Menneskeheden eller i et vist Folk, ofte paa Videnskabs og Konsts, ofte paa Menneskeretfærdighedens, ofte paa andre Almeenanliggenders Vegne, med Fremtiden for Øie. Da tilsidesættes let Hensynet til de Enkelte, ja det agtes ei, at de offres hen eller trædes under Fødder, hvilket jo ikke blot skeer i Krige eller Opstandsbevægelser, men og i Feider med Pen og Tale.

Men paa den anden Side komme saa Humanitetens Mænd. Dem er hvert enkelt Menneskes Menneskeværd og Velvær magtpaaliggende, og dem er det en Gru, at Alsindets Bestræbelser skulle medføre den megen Menneskenedtrædelse. (Lægekonstens Mænd ere Humanitetens første Mænd i vor Tid; deres hele Kald og Stræben er Humanitetens).

Høist mærkeligt er det, at vi hos Christus møde den stærkeste Yttring af Menneskeomsorgen for de enkelte Mennesker forenet med en meget vidtgaaende Tilsidesættelse af de allernærmeste Menneskeomsorgshensyn til Bedste for Udbredelsen af Aandelighedsriget. Hiin finde vi i Slutningen af Matthæus's 25de Cap., hvor den for hver Enkelt Omsorg havende Menneskekjærlighed saaledes gjøres til Hovedsagen, at det, hvor den lever og virker, aldeles Intet, for Menneskets Søns Øine, skal gjøre til Sagen, om de Menneskekjærlige have vidst om ham at sige, idet de dog i Grunden have handlet og virket i hans Aand. En Tilsidesættelse derimod, endog af de allernærmeste humane Hensyn, for Aandelighedsrigets Skyld, møde vi i Matth. 10, 37; 19, 29; Luk. 14, 26, hvor det bydes endog at forlade Fader og Moder for Christi Skyld.

Det bliver da nu en Hovedsag, at naae hen til en god Forening af begge de her nævnte Dyders Fordringer, alt efter Livets Forhold og Medfør. Unægteligen er ofte i det Store megen Humanitet bleven offret (som et Slags Menneskeoffre)

Digitized by Google

for meget tvivlsomme Alsindsfordringers Skyld. Man maatte ønske, at Alsindsbevægelsen vilde kaste sig paa Humanitetsideen, men dog ei lade selve Humaniteten blive skudt tilside for Humanitetsideens Skyld.

§ 23.

Vi skulle nu endeligen og tilsidst see hen til det enkelte Menneske med Hensyn til den Virksomhed, som skal gaae ud fra det, som medvirksomt, medindgribende Lem af Heelheden, der skal søge at virke og udrette, hvad der paaligger det deels ifølge indvortes Kaldelse, deels ifølge udvortes Livsstilling. Her maa da allerførst Villiekraftighed fordres, og en hertil svarende Grunddyd være at opstille, som da deels maa vise sig i Stræbsomhed, Arbeidsomhed, Drivtighed og i hertil henhørende Flid og Paapaassenhed, deels maa, med Hensyn til hvad der i Livets Kampe kan fordres, træde frem i Mandigheden, for at jeg med Grækerne skal nævne denne Hoveddyd saaledes, uagtet den kan findes lige saa fuldt hos Qvinder, som hos Mænd. Iøvrigt henviser jeg i Henseende til denne Deel af Villiekraftighedsdyden, der har lige saa mange Arter, som Modet, til Sen om dette i min Psych., nemlig § 118, saavelsom og til § 121, der handler om Frygten, men tillige om den Vaersomhed, der maa forenes med Mandigheden; ogsaa kan § 124, især forsaavidt den handler om Koldblodighed, her være at vise hen til, hvorimod den, forsaavidt den handler om Strenghed og om Alvor, bliver at minde om i Henseende til den Dyd, jeg vil kalde Arbeidsomhedsdyden, hvorunder Bestræbelsen efter at opnaae fornøden Duelighed og Dygtighed bliver at henføre (Jfr. Psych. § 142 Slutn.).

§ 24.

Jeg vil her, efter længe at have spurgt, hvor jeg skulde omtale det, lade et moralskt Hovedbegreb faae Plads, som, vel nok ikke i Grundtænkernes moralske Lærebygninger, men derimod i mange Kredse i Menneskeheden, har faaet en stor vidt-

Digitized by Google

omfattende moralsk Betydning og Vægt: **Æresbegrebet**. Der have været Mange, for hvilke Tilbørlighedsfordringerne, i Henseende til udvortes Liv og Vandel, ere blevne Eet med Ærens Fordringer, og især ere tagne som saadanne. Moralens Fordringer traadte for dem frem som Ærens Love. Den Tanke har derfor ligget mig nær ved at omhandle det saakaldte Moralprincip, at lade Ærens Princip faae Plads som et af de tænkelige Moralprinciper, men det vilde ei ordne sig ind for mig i min Tankegang. Derimod ligger det nær at lade Æresbegrebet indtage en Hovedplads her. Vi have her Jeget for os i dets Fremtræden med selvstændig Virksomhed i Verden, hvortil da hører at gjøre sin Virken og Stræben, altsaa og at gjøre sin Person, gjeldende i Verden (psych. Path. § 4). Men dertil hører da i Menneskeverdenen at vaage over sin Ære og holde den i Hævd. Og saa komme vi da til, til det forhen fremførte Indbegreb af Grunddyder at tilføie den Dyd, jeg vil kalde **Menneskeværdighedsdyden, Æresdyden**. Men iøvrigt henviser jeg til min Psych. Pathol. § 76, hvor Æren udførligen er omhandlet, og hvor der da og er fremhævet, hvad der for os her især bliver at agte paa, at der gives en **indvortes Ære**, thi vi kunne føle os i vort Indre stillede for en indre Æresdommer, i Lighed med den Maade, hvorpaa — men paa en ganske anden Maade end — den Maade, paa hvilken Samvittigheden stiller os for en indre Dommer (hvorom see min Psych. Pathol. § 78).

Anm. 1. Man kan hos mange Folkeslag møde Ærens store Magt i moralsk (d. e. i Tilbørlighedsfølelsens) Henseende. De saakaldte Vilde i Amerika frembyde store Exempler. Dog, hvor mange finder man ikke i Historien paa mange Steder og i flere Henseender! (Dueller, Familiehevn, Adelsværdighedsfølelse m. M. kunne her erindres) Mig har det været mærkeligt, at den Betydenhed, som hos Grækerne det Skjønne og Gode havde, har hos ~~Grækerne~~ Honestum, som betegner det moralskt-Tilbørlige i Almindelighed, men er at aflede af honor, Ære. Endnu vil

Digitized by Google

jeg bringe i Erindring, at Kant i sin „Grundlegung zur Metaphysik der Sitten“ vedSidenaf sit første Moralprincip, hvorom længere hen vil blive handlet, stiller et andet, hvori Menneskeværdighedshensynet gjøres til Grundhensynet, idet der fordres, at man aldrig maa behandle noget Menneske, hverken sig selv eller Andre, som blot Middel, men altid have for Øie, at Mennesket er til for sin egen Skyld, og skal behandles i Overeensstemmelse hermed.

Endnu maa jeg her omtale Grækernes *αἰδώς*, Romernes pudor, der maaskee tør antages i deres moralske Følelsers Kreds at have indtaget den Plads, som hos os Samvittigheden har. Jeg seer her hen til Juvenals bekjendte Ord: Summum crede nefas animam præferre pudori, saavelsom ogsaa og det især til Det, Protagoras fremstiller i den platonske Dialog, som bærer hans Navn, (for mig det meest Betydende i denne hele Dialog), idet han lader *δίκη* og *αἰδώς* være Det, som især udmærker Mennesket fra Dyrene, altsaa Retfærdighedsfølelsen og den Undseelsens Følelse, der afholder fra Alt, hvad vi maatte skamme os ved at gjøre eller sige. Jeg giver her en Forklaring af Ordet *αἰδώς*, istedetfor en simpel Oversættelse, thi det simple „Undseelse“ er ei nok, og „Skam“ kunne vi ikke bruge saaledes, som Tydskerne Ordet „Schaam“, med hvilket Schleiermacher gjengiver *αἰδώς*; Heise oversætter „Følelse for Skam“. Mærkeligt er det mig dog, at hos Aristoteles i Eth. Nic. VI. 9, betegner *αἰδώς* kun simpel Undseelighed, og staaer hos ham med ringe Betydenhed, nærmest svarende til verecundia, som er noget ganske Andet end pudor. Ved det Ord „Følelse“ jeg her har brugt, vil jeg ikke undlade at minde om, at det i det danske Sprog har flere Betydninger. I min Psych. § 104 har jeg adskilt tre Betydninger deraf.

Anm. 2. til §§ 17—23. Man vil let blive vaer, at der i den foranstaaende Udvikling af Grunddyderne er seet hen til de Gamles Lære om de fire saakaldte Cardinaldyder, Viisdom, Retfærdighed, Maadehold og Mandighed, men at

Digitized by Google

denne Lære her er bleven gjort til Gjenstand for en gjennemgaaende og udvidende Omdannelse, hvorved der, især i § 18, er fremkommen Meget, som, medens det for os er det Vigtigste, udgjørende Det, jeg vilde kalde de grundførste Grunddyder, næsten ikke kunde i Philosophien fremkomme i hine Tider, fordi her Det, som hører Retsindetheds- og Tilbørligheds-læren til, grændser nær hen til den Religiøsitet, den pietetsfulde Gudhengivenhed, som først ved Christendommen er, om ikke fra først af kommen frem, (hos de ægte retsindede Jøder var den allerede), saa dog udbredt og uddannet og traadt hen til Philosophien, d. e. til den videnskabelige Grund- og Dybtænksomhed. Endog Æresbegrebet har i Christenheden faaet en ganske anden Betydning, end det hos Grækerne og Romerne havde.

§ 24.

Vi ville nu lade den nøiagtige Bestemmelse af Dydens Begreb faae sin fin Plads her. Vi bemærke da allerførst, at her baade maa blive Tale om Dyden (i Enkelttallet) og om Dyderne. Den algyldige Alvirksomhed er nemlig, ligesom i al anden Henseende, saa og som aandelig-uddannende Magt, og derfor og som dydiggjørende, en organiserende, der fremvirker et heelt velsammenhængende Indbegreb af den dydige Levens Functioner, hvilke (ligesom Functionerne med deres Organer i den legemlige Organismus) have hver en relativ Bestaaen for sig. Dette har allerede i det Foreftaaende viist sig i vor Fremstilling af Grunddyderne; men Livets fremadskridende Virken, baade i de enkelte Mennesker og i Menneskeheelheden, udorganiserer gjennem Grunddyderne et stort Indbegreb af Specialdyder, baade ifølge Det, hvert Menneske som Led af Heelheden er anlagt til at være (hvorpaa Driverne vise hen), saa og ifølge de ydre Livsforholds Medfør.

Vi skulle da nu baade give en Begrebsbestemmelse (en Definition) af Dyd som Almeenbegreb, indbefattende mange Dyder under sig, saa og en Bestemmelse af Total-

begrebet Dyden. Istedetfor „Dyden“ kan ogsaa sættes Retskaffenheden eller Ret- og Velsindetheden (§ 12, Anm. 2), hvilke Udtryk ei tilstede nogen Pluralis.

Dyd, i første Henseende, kan enhver god, d. e. med det Tilbørliges Fordringer overeensstemmende, Egenskab kaldes, som gjennem Erkjendelse og Tilbørlighedsbevidsthed er kommen til en vis fast Bestaaen i et Menneske.

Det maa haves i Minde, at ved Tilbørligt tænkes her kun paa moralskt Tilbørligt, see § 6.

Hvad angaaer Det, vi have kaldet Dyden, (Retskaffenheden, Ret- og Velsindetheden), ville vi, idet vi agte paa alle heri liggende Grundmomenter bestemme Totalbegrebet Dyd saaledes:

Dyden er et ved det algyldige Alvirksommes Magt i vort Indre uddannet og med en tilsvarende Tænkemaade forenet Sindelag, der er gaaet over i Charakteren, og med tilstrækkelig Kraft er virksomt i vor Handlen, Virken og Stræben, i Overeensstemmelse med det Algyldiges Riges ifølge Livsforholdene og disses Medfør i ethvert Livstilfælde indtrædende Fordringer.

Anm. 1. Angaaende Organisationsideen vil jeg, foruden til min Psychologie, henvise til mit Skrivt om Forholdet mellem Sjæl og Legeme S. 171 (Tredie Afdelings Begyndelse) og S. 365 (samme Afdelings VIII, d.).

Anm. 2. Det store Alliv er heelt igjennem et organiserende og constituerer derved en i det Uendelige gaaende Sondrethed. I Mennesket er denne Organisering i aandelig Henseende (som da ogsaa vistnok i det store Hele) først i sin Begyndelse, men det saa, at der bliver at agte paa, at baade af Færdigheder og af Dyder, uddannes efterhaanden flere og flere saaledes, at Udorganisationen gaaer for sig deels i de Enkelte, deels i de Manges Samliv. Man kan tage det legemlige Syn til Exempel. I hvilken høi Grad er ikke den menneskelige Seen, paa een Maade hos de saakaldte Vilde

Digitized by Google

samt hos vore Jægere, Sømænd osv., paa en anden Maade gjennem Haandværkervindskibelighed, Malerkonst og anden æsthetisk Konst og gjennem Naturforskerstræben, uddannet til et heelt Indbegreb af See-Færdigheder.

Anm. 3. Aristoteles (Eth. Nic. II, 5) spørger, om Dyden skal kaldes en δυνάμις, en πάθος eller en ἕξις, og bestemmer sig for det Sidste, hvorved man dog, ligesom ved det latinske habitus, ei maa tænke paa en blot Færdighed eller Dygtighed, men paa en heel Maade at forholde sig paa eller at være paa, altsaa have sig paa. Det Rette her bliver, at baade en Formaaen, en Sindsbevægethed eller Sindsstemning og en vis Grundværemaade erkjendes at ligge i Dyden.

Anm. 4. Skal man til Dyden henregne, at den skal være bleven os habituel d. e. vise sig som tilvant eller indøvet? Jeg vilde hellere sige, at en vis Indlevethed af det Tilbørlige i os og af os i det Tilbørlige vistnok hører til med, men at „Indøvethed" ikke er en passende Betegnelse.

Anm. 5. Hvad angaaer Forholdet imellem Dyd og god Naturtilbøielighed eller Naturtilskyndelse (Psych. § 132), hvortil ogsaa hører Frihed for den ikke gode, saa tør man vel maaskee nok sige, at Dyden i det Hele har Naturtilskyndelse til Grundlag, forsaavidt Livsdriften, idet den gaaer ud paa Livsfuldendelsen i det Hele, ogsaa gaaer ud paa Alt, hvad der hører til Dydens hele Indbegreb (Psych. § 133, samt § 138). Jeg vil herved henvise, som til et Exempel, til Det, jeg i min Psych. § 118 har fremsat angaaende Forholdet mellem Mod og Mandighed, idet jeg har sagt denne at være Modet opløftet til Dyd, eller at være det ved Erkjendelse og Villie bekræftede og ved Sindighed baade regulerede og styrkede og derved i Charakteren optagne Mod. Paa lignende Maade kan man sige Vaersomhedens Dyd at være den naturlige Frygtsomhed gjennem Erkjendelse og Villie uddannet til et medhenhørende Moment

Digitized by Google

i hele Charakteren. Egteskabelig Kjærlighed er den til Dyd opløftede Elskov. Selv Videbegjærligheden kan betragtes saa. Angaaende Ædruelighed blev jeg engang for mere end 50 Aar siden, da jeg foredrog mit Begreb om Dyd, spurgt, om dette nu og passede sig paa Ædrueligheden. Dette Ord betegner hyppigen en god Egenskab, uden at der derved er Tale om Sindelag, men saa er den ei at kalde Dyd. Det bliver den derimod, saasnart den vorder bekræftet ved Erkjendelse og Villie, og saaledes gaaer ind i Sindelaget og Charakteren, hvortil vel nok enten Fristelse eller Agtsomhed paa Andres Udsvævelser i Drik kan være en forudgaaende Betingelse.

Iøvrigt kunde det let føre til Konstlerie at ville ved alle Dyder lægge an paa at fremstille dem som til Dyd opløftede Naturtilbøieligheder.

Anm. 6. Det Algyldiges dydiggjørende Virken kaldes i Christendommen Naadevirkningen. Foranlediget af de meget bekjendte og meget læste „Breve fra Helvede“ har jeg i tredie Deel af mit Skrivt „Om Poesie og Konst“, 13de Foredrag, 1, S. 94 ladet det Spørgsmaal fremkomme, om der ikke kan skjelnes imellem den mere umiddelbare og den mere middelbare Naades Børn.

§ 25.

Saavel ifølge Organisationens Natur og Væsen og sammes Medfør, som ifølge de udvortes Livsforholds Forskjellighed og Foranderlighed, kommer det Moralske paa flere Maader ind under det Relatives (Forholdshensynenes) Herredømme, hvilket endnu langt mere bliver en Følge af, at vi paa Jorden endnu befinde os i Aandsdannelsens første Stadium, og at det desuden kan antages, at en stor Forstyrring heri er indtraadt (ved Syndigheden).

Hvad angaaer Det, som Organisationens Grundnatur fører med sig, saa er at bemærke, at der overalt i Tilværelsen, men fornemmeligen i Dyre- og Menneskeverdenen, sees en For-

Digitized by Google

ening af det Stringente og det frie Bevægelige, og dette Sidste fremkommer netop paa Grundlaget af og ved Hjelp af hiint. En paa det Nøiagtigste beregnet og afpasset Samordning af Organer, der hvert for sig ogsaa har sit nøiagtige Beregnede og Afpassede, danner den Organisme, ved Hjelp af hvilken Dyr og Mennesker røre sig med stor fri Bevægelighed. Her medfører nu Drivternes Spil i deres Mangfoldighed, saavelsom de i Livets Natur deres Grund havende daglige og aarlige Vexlinger paa den ene Side, og de udvortes Livsforholds store Forskjelligheder og Foranderligheder paa den anden Side, at ogsaa i moralsk Henseende de aandelige Grundvirkelser paa mange Maader bestemmes ved Forholdshensyn. — Her er og at agte paa, at, som ethvert Menneske fremkommer paa sit Sted og under sine Forhold ifølge sin særdeles Oprindelse, saa har og ethvert ifølge sin indre Grundanlagthed sin særegne individuelle Tilværelsesbetydenhed og Bestemmelse i Menneskeheelheden, som sat til at være et vist bestemt Led, til Udfyldelse af en vis Plads, i Menneskeheelheden.

Forholdshensynenes store Betydenhed bliver fremdeles en Følge af, at, baade i det enkelte Menneske og i Menneskesamfundene og Menneskeheelheden, Alt endnu er i sin Ordnings og Uddannelses første Stadium. Ogsaa i denne Henseende bliver Meget at tage Hensyn til, baade i Menneskets Omgang med andre Mennesker, hvor saa Overbærenhed og Lempelighed mangfoldigen maa vise sig, saa og i Menneskets Forhold til sig selv.

Her kan da mindes den Regel: Non omnia possumus omnes, (Vi kunne ei overkomme Meget, endsige Alt), hvortil kan føies: Nec igitur debemus (og det forlanges ei heller).

Og agte vi nu paa de mange Abnormitetstilstande (Utilbørligheds- eller Urettelighedstilstande) i Menneskelivet, som vi ei kunne Andet end at tage Hensyn til, tilligemed alt Det, der henregnes under Syndigheden, saa see vi, af hvor stort Omfang Forholdshensynenes Herredømme eller Indflydelse maa blive.

Her blive da de saakaldte Pligtcollisioner, det vil sige

Digitized by Google

de moralske Fordringscollisioner, eller de moralske Fordringers Sammenstød i Stridighed, at bemærke.

§ 26.

Paa dette Sted bringes vi til at mindes Aristoteles's Lære om Dyden som Midten imellem to Yderligheder, Feilagtigheder, Udskeielser, Utilbørligheder, Udyder, Laster (jeg hensætter alle disse Udtryk, thi snart er det ene heraf snart det Andet det, som nærmest passer). Det maa forstaae sig af sig selv, at man ikke maa gaae tilværks (skjønt Aristoteles i det Hele gjør det), som om man skulde see sig om efter Utilbørlighederne, for, ved at søge Midterne op, at komme til Dyderne. Disse maae udledes af det Moralskes og Menneskeforholdenes Grundvæsen og Grundforhold, og Læren om hine Midter kan kun blive noget Secundært, noget Efterfølgende.

Men nu er at lægge Mærke til, for det Første, at, naar en Dyd kan vise sig med Udskeielser, saa vil det vel undertiden kunne være saa, at de kun bestaae i for vidt gaaende Eensidigheder, men ofte ligger en Grunderkjendelse til Grund for Dyden, som ganske er fortrængt ved Udskeielserne. (Sparsomhed, staaende midt imellem Ødselhed og Gjærrighed, kan give et talende Exempel; see Psychol. Pathol. § 71).

Dernæst kan en Dyd ei have to Udskeielser, uden derved, at den har to Sider eller to Momenter, som føre i to Retninger. Og saaledes vil man ogsaa, naar man seer sig om, finde, at imellem to Yderligheder ligge to Dyder i Midten.

Dette har jeg i min Psychologie i Anm. til § 121 oplyst med Hensyn til de fire Arter af Mod, jeg i § 118 har opført, hvortil naturligvis 4 Arter af Mandighedens Dyd maae svare.

Det kan ogsaa meget godt oplyses ved Spørgsmaalet om, hvad der er det Tilbørlige med Hensyn Brugen af den Eiendom eller de Indtægter, man har, hvor den rette Agtsomhed, ved Erkjendelsen af, at de retteligen skulle anvendes til god Brug, baade maa føre til Sparsomhed og til den Frisindethed

Digitized by Google

i Henseende til Eiendommens Brug, som de Gamle kaldte Liberalitet, hvilke Dyder begge bør være forenede, dog saa, at nogle Mennesker ifølge deres Livsforhold kunne være nødte til nærmest at beflitte sig paa Sparsomhed, Andre mere maae tænke paa en frisindet Brug af Det, de eie. Paa Yderligheds-siderne ligge Gjerrighed og Ødselhed, der begge stemme overeens i Ikke-Agtelse for Det, Eiendom kan og bør tjene til.

Retfærdigheden, med Hensyn til hvilken Aristoteles her gaaer underlig tilværks, kræver ved Siden af sig Billigheden; begge i Forening danne den rette Midte i Henseende til den Grunddyd, der især betegnes med den førstes Navn. Overdreven Retspaastaaelighed, Driven til det Yderste, Retspædanterie paa den ene Side, Letsindighed og Løstænkerie i Henseende til retslige Sagers Behandling paa den anden Side, danne her Yderlighederne og Utilbørlighederne.

Dette Exempel viser tilbage til Modsætningen imellem Stringents og fri Bevægelighed. Hertil føres vi og tilbage, naar vi tage Sandhedskjærligheden for os, hvor den logiske Paamindelse om den rette Forening af det Systematiske og det frie Judiciøse (see min Logik § 128) kan faae en moralsk Betydenhed, idet der agtes paa, at Omsorg for den rette omhyggelige Begrebs- og Lære-Uddannelse forenes med det frie Blik paa Livet og det rette Judiciøse. Hiin er imidlertid ofte udartet til den Lære-Stivhed og Lære-Paaholdenhed og Ivrighed i denne Henseende, som blandt Andet er bleven kaldet Orthodoxie, medens paa den anden Side et vist Løstænkerie atter her er fremkommet.

Samvittighedsfuldheden kan i alt for eensidig Virken føre til Scrupulositet eller ængstelig Nøieregnen, der hilder i en bestandig Selvpaapasselse, ja Reflexionssyge, og ei lader Rum for den Selvforglemmelse i Hengivelse, som væsentlig hører den menneskelige aandelige Leven til. Denne eller en vis Freidighed bliver her altsaa i den rette Midte at stille ved Siden af Samvittighedsfuldheden, medens moralsk Letsindighed bliver at nævne som Utilbørligheden paa den anden Side.

Digitized by Google

Jeg vil nu blot pege hen til følgende Exempler:

Ærekjærhed og Beskedenhed høre begge til den rette Midte; i Yderligheden ligge paa den ene Side deels Ærgjerrighed deels Stolthed med hvad hertil kan føies, paa den anden Side for stor Blyhed med en vis Frygtsomhed, som gjør, at man ei tør yttre sig freidigt.

Vi have her Selvfølelsen for os, men denne kan endnu betragtes i en anden Henseende, nemlig i dens Forhold til Ydmygheden, med hvilken en vis til Kraftighed i Livet fuldt medhenhørende med Mandigheden forbunden Selvtillid bliver at stille sammen, for at vise os den rette Midte i denne Henseende. Her ligger nu atter Stolthed, især som Hovmod, paa den ene Side, og for stor Underdanighed, Kryberie o. desl. paa den anden Side.

I min Psychologie § 143 har jeg stillet ved Siden af hinanden Udholdenhed med ivrigkraftig Fremadarbeiden (assidue et fortiter) og Udholdenhed med vaersom Fremarbeiden (assidue et prudenter). Begge høre i god Forening den rette Midte til, medens paa den ene Side ligger Egensindighed, Stivsindethed, Haardnakkenhed, paa den anden en Forsigtighed og Eftergivenhed for Betænkeligheder med Vakkelvorenhed, som ophæver al Raadfasthed.

Her komme vi da til at tænke paa Det, man betegner ved det Udtryk at være en Mand af Charakteer, hvormed en vis Beredthed til endog store Forandringer i Henseende til Grundsætninger og Livsstræben maa kunne forene sig, forsaavidt en fast Villen i Henseende til Sandhed ligger til Grund. (Paulus og Luther staae som store Exempler i denne Henseende.) Baade en vis Stolthed og en vis Egensindighed ere her at nævne som Modstaaende paa Yderlighedernes ene Side, Charakteerløshed derimod paa den anden Side.

Ideebevægethedens Varme og Iver maa forenes med Besindighed og Sagtmodighed for at modstaae Enthusiasterie, Sværmerie, Fanatisme, Zelotisme (Psych. § 122), medens paa den anden Side staaer Lunkenheden.

Digitized by Google

Hvor det Rette og Tilbørlige ved god Ordens Jagttagelse skal overholdes med nøiagtig Paapassenhed, gjelder det at forene Strenghed med Mildhed (Psych. § 124). Men Haardhed saavelsom Pædanterie skal lige saa vel undgaaes, som en vis Skjødesløshed og Laden gaae (laisser aller), som kunde opløse al Tugt og Orden.

Ordentligvis maa man, som bemærket, ikke søge at komme til at udfinde Dyderne ved at see sig om efter Udyderne, men i visse Tilfælde drage disse Agtpaagivenheden stærkt hen til sig, medens man kan spørge, hvor her Midten ligger. Vrede, Bekymring, Jalousie vil jeg tage til Exempler.

Vreden kan have to forskjellige Kilder i Sjælen (foruden legemlig Nervepirrelighed), Mishaget og Stridbarheden (Psych. § 125). Jeg vil blot omtale hiint, hvis kraftige Fremtræden saa ganske hører med til en kraftig Leven i Menneskeheden, at, da Vrede kan betegne det blotte sig med en vis Styrke tilkjendegivende Mishag, maa det vist nok ei kunne regnes til det Berømmelige, slet ikke at kunne vorde vred (ἀοργησία kalder Aristoteles det, Eth. Nic. IV, 5, 5), medens den opbrusende Vrede er en af de værste Sindsbevægelser. Men hvilken Dyd skal nu stilles ved Siden af det velgrundede kraftige Mishag? Overbærenhed og Moderation.

Hvad Godt har Bekymringen til Grundlag? Omsorgen. Ved Siden af denne maae vi dog med Matth. 6, 25-34 sætte en vis fortrøstningsfuld Sorgløshed, medens en Sorgløshed, som aldeles ikke vilde sørge for Dagene ad Aare (tvertimod Salomons Opfordring til at see hen til Myren, Ordspr. 6, 6) vilde vise en Letsindighed, der, som Udyd, blev at stille lige over for den anden Udyd, Sjælens for store Hengivelse i nedtrykkende Bekymring.

Elskovskjærligheden, som jeg ved at omtale Jalousien her alene vil have for Øie, begjærer Besiddelse, aandelig Besiddelse, og Troskab, hvilken, baade den Elskendes egen og den, som den er forvisset om hos den Elskede, hører til det Saligste i Elskoven. Men nu kan Besiddelsens Tilegnelse føre til en Besiddelsessyge

Digitized by Google

i denne Henseende, som kan komme til at ligne Gjærrighed eller Nærighed. Her have vi da en af de slemmeste Laster, der kan virke undergravende og ødelæggende. Men nu hører dog vist ved Siden af Elskovs tillidsfulde Frisindethed en vis Elskovs-Nidkjærhed til med, og der gives her en Ligegyldighed, som ingen Elsket vil være Gjenstand for.

Anm. Der maa dog endnu tilsidst her gjøres opmærksom paa, at man just ikke overalt skal tragte efter at finde ved enhver Dyd en Forening af et Dobbelt, dannende en Midte med to Yderligheder.

§ 27.

Til det Foregaaende knytter sig en Betragtning, som angaaer to Maader, hvorpaa under Forholdshensynenes Indflydelse alle moralske Fordringer overhovedet kunne tages. Nærmest vil den Retskafne tage dem saaledes, at han fordrer dem nøie iagttagne, som Gjenstande for en vis Strenghed, forsaavidt der nemlig ikke er Tale om den Aandsoplivelse, som det i det Hele er vigtigt at agte paa, men paa Gjerningstilbørlighed og Erkjendelsestilbørlighed. I mange Livets Tilfælde ere ogsaa de Underordnede bedst tjente med, at den Foresatte tager dem saa; hvorved dog bliver at erindre, at Strenghed ei maa vorde ødelæggende baade for Kjærligheden og for Frihedsfølelsen, saavel hos den (med Haardhed) Strenge selv, som hos de af ham eller hende Behandlede (Psych. § 124).

Men naar man nu for sit Vedkommende, og hvor man har at vise den rette fulde Omsorg, maa være paapassende og nøie overholde det Tilbørliges rette Iagttagelse, saa bringes man dog naturligen til, ved Bedømmelsen af andre Menneskers hele Færd og Væsen, at lade stor Overbærenhed og tilmed en anden Art af Hensyn indtræde. Thi her kan man, selv hvad forbryderiske og endnu slettere Mennesker, end de almindelige Forbrydere, angaaer, ikke Andet, end tage i Betragtning, at de jo for en stor Deel ere et Slags Offere, der ligesom maae bøde for Samfundslivets mangfoldige Unatur-

lighed. Man kan føle sig opfordret til at erkjende, at blandt de Slettefte, eller blandt Menneskehedens Udskud, ere der Mange, som hisset kunne raabe paa Erstatning eller Opreisning, fordi de bleve saa moralskt fordærvede, som de bleve, hvortil forresten vel tør kræves en maaskee piinlig Helbredelse, men af en omsorgsfuld Læge.

Saavidt angaaende Det i Moralen, som kan henregnes til Dyds- eller Sindelagslæren.

Vi ville nu gaae til Formaalslæren.

§ 28.

Vi spørge da: Hvad er nu Det, hvis Erkjendelse og Betænkning vi med Sandhedskjærlighed skulle beflitte os paa, og som vi under Livets Gang og Førelse bestandig skulle have for Øie, som vor bestandige Veiledning og som Gjenstand for vor Ærefrygt og Omsorg og for vor velordnede villiekraftige Virken? Eller for at sige det med andre Ord: Hvad skal vor sandhedskjærlige, samvittigheds-, ærefrygts- og omsorgsfulde Stræben og Leven i det Hele gaae ud paa og dreie sig om eller have til det Formaal, hvis Forfremmelse vi skulle uddanne os til at være velordnede Organer for, arbeidsomme med Mandighed og med Retfærdighed?

Herved bringes vi til at tale om Det, man har betegnet ved Udtrykket Moralprincipet, hvorved vi baade kunne tænke paa Grundprincipet for — eller det Grundbevægende i Henseende til — Det, hvoraf vi i moralsk Henseende skulle være besjælede (principium movendi), saa og paa Det, som skal lære os, hvad vi overalt skulle stille os for Øie og lade os lede og bestemme af i al vor Gjøren og Stræben, (principium cognoscendi, eller hellere principium rationum determinantium).

Hvad hiint angaaer, saa er alt dertil Henhørende i det

Digitized by Google

Foregaaende allerede udviklet, og vi kunne sammenfatte det i den Grundsætning:

Lev hele Livet som det, Du bestandig skal leve i Guds Tjeneste, besjælet og beaandet af alt Det, som hertil henhører, og opfyldende alt Det, som det Algyldige fordrer af Dig under de Livets Forhold, hvori Du er sat til at leve.

§ 29.

Men hvad skulle vi nu opstille som (d. e. erkjende at være) det Moralprincip, som vi ville kalde Formaalsprincipet. Hvad skulle vi i moralsk Henseende bestandig have for Øie, som veiledende og bestemmende?

Her ligger det nær, at adspørge os, om vi ikke skulle (med P. E. Müller) gjøre Følgende til vor altomfattende Grundsætning:

Gjør Fornuften til Din Fører og følg den overalt, og gjør alt Dit til at forfremme et almeent Fornuftens Rige i Menneskeheden!

Unægteligen maa denne Sætning lægges paa Hjerte, baade i og for sig og til Paamindelse, men den gjør dog for os her nærmest og først Virkningen af en Tautologie; thi, idet vi til det Tilbørliges altomfattende Opklaring spørge, hvad der skal være vort altomfattende Formaal, svares der: at forfremme det Tilbørliges Rige. Imidlertid kan den anførte Grundsætnings Opstillelse dog faae en Mere sigende Betydenhed derved, at den opstilles imod Dem, som ville, at vi skulle søge vort Grundlag i den hellige Aabenbaring, eller og i det menneskelige Hjertes, altsaa Følelsesbevægethedens Tilsagn, eller i Samvittighen, eller maaskee i en anden udvortes Anseelsesmyndighed, end hiin Aabenbaring, nemlig i Det, som er det Almeengjeldende i det Land, hvori vi leve, deels ifølge Lovgivning, deels ifølge de saakaldte mores majorum, eller nationalt overleverede moralske Anskuelser.

A. Hvad nu angaaer vor Helligskrivt, saa kan det ikke være mod Fornuften, at holde sig til et udenfra givet Grund-

lag, thi det i Erfaringsverdenen Givne maa den vistnok holde sig til; men hvad angaaer Christendommen, — som jo i sin Fremtræden forudsatte og byggede paa en allerede til en vis Grad uddannet moralsk Bevidsthed med dens allerede stærkt fremtraadte Fordringer, — saa hører det den philosophiske Betragtning til, at drage Det, som her gives os, ind under den altomfattende Overveielses Betragtning. Vi blive da og ligefrem opfordrede hertil ved Joh. 7, 16, 17; thi Prøvelsen ved at efterleve kan dog ei være uden en Prøvelse ved Eftertænkning; ja, naar enhver Religion vilde fordre saadan Prøvelse, hvor voveligt blev da ei Foretagendet? Vi maae ogsaa her saa meget mere tage hele Sagen blot philosophiskt, som vi ellers jo vilde komme til at skulle opstille en særskilt Moral for Katholiker, ved Siden af den for Protestanter, da hine jo i Henseende til deres Kirke have meget betydelige og indgribende Bud at overholde, som for os ikke existere. Endog blandt Katholiker maa vist en philosophisk Tænker see sig i et andet Forhold til Christendommen i moralphilosophisk Henseende, end Theologen.

Ville vi da dog nu see hen til, hvad der i vor Helligskrivt træder saaledes frem som Grundprincip for Moralen, at i saa Henseende Katholiker og Protestanter ei kunne afvige fra hinanden, saa finde vi tvende saadanne. Det første er det, som byder at elske Gud af ganske Hjerte og ganske Sjæl og af ganske Sind og ganske Styrke og sin Næste som sig selv (Marc. 12, 30, 31). Denne Grundsætning er dannet af to, som i det gamle Testament findes paa to forskjellige Steder, men her ere sammenføiede, hvilken Sammenføining til een Grundforskrivt af Luk. 10, 27 sees allerede at have funden Sted før Christus. For os her maa denne Grundforskrivt naturligvis være af høieste Betydning og Vægt, men vi maae henstille den til at optages, hvor vor philosophiske Tankegang vil føre os dertil. Det andet Princip er det, som byder os at handle mod Andre, som vi ville, at de skulle handle mod os. Det opstilles af Christus, ligesom Kjærlighedsbudet, som et altomfattende, thi han siger derom, som om dette, at deri har

Digitized by Google

man Loven og Propheterne (Matth. 7, 12, og 22, 40). Imidlertid omfatter det dog kun Menneskets Pligter mod Andre, og det forholder sig endda med det, som med saa mange meget vægt- og værdiefulde Sætninger af Jesus, at det ei kan følges heelt og ubetinget, medens det fremhæver Noget, som høiligen er at lægge paa Hjerte. (Saadanne Sætninger ere, for blot at tage nogle af Bjergprædikenen: Sørger ikke for den Dag imorgen! Tragter først efter Guds Rige og sammes Retfærdighed, saa skulle og alle disse Ting tillægges Eder; Domfælder ikke, paa det I ei skulle vorde domfældte!). Hiin Grundsætning om, at vi skulle handle mod Andre, som vi maatte ønske, at Andre vilde handle mod os, vilde, naar der føiedes til, som der vel maa: „hvis vi vare i deres Sted", aabne Døren for meget Utilbørligt, ja for et vidtgaaende Herredømme af alskens Særegenheder, Lyster, Ønsker og Tilbøieligheder, gode og ikke gode. Vilde man derimod sige, at der naturligvis kun kunde menes: „som vi fornuftigvis maatte ønske, at Andre handlede imod os" saa kom vi tilbage i Tautologien. Men en stor Tanke, egnet til at lægges paa Hjerte, er dog her hævet frem, og Sætningen har virket meget godt paa mange Steder, idet den har virket meget til at fremkalde og styrke den Tanke, at vi Mennesker, som Mennesker, alle staae i et Ligheds-forhold til hinanden og skulle behandle hinanden ligeligen, dog naturligvis i Samstemming med den bestaaende Tingenes Orden, saalænge den bestaaer.

B. Hiint Fornuftprincip, for at jeg skal benævne det saa, kan fremdeles, sagde vi, tænkes opstillet mod Dem, som ville gjøre Hjertet og den dermed forbundne Følelsesbevægethed til Grundlaget for den moralske Hovedveiledning i alle Livets Tilfælde. Det maa nu vistnok erkjendes, at det Algyldiges Ideefylde lige saa vel kan oplade og forkynde sig for os og gjøre sig gjeldende i os ad Følelsesbevægethedens Vei, som ad Fornuftens (Psych. § 42); men den maa her i Moralen tages med ind under Fornuftoverveielsen, og dernæst maa bemærkes, at Noget kan træde frem i og for os som havende vore Følel-

Digitized by Google

fers fulde Vidnesbyrd for sig, medens det fornemmeligen sin Grund i Tillærthed, Tilvanthed og Indlevethed fra Barndom af, ifølge Opdragelse og Samfundslivets Virkninger.

C. Hvad Samvittigheden angaaer (jeg kan her r Fichte i hans Sittenlehre og Schwartz), da henviser jeg 126 i min Psychol., blot bemærkende, at ved Siden af I den Anden kunde være nævnt Calvin (i Henseende til Fremfærd mod Servetus) og Lebon, en af Rædselsmænd Robespjerres Tid, i hvilken han viiste sig som et gri Uhyre; en Søn af ham har i et eget Skrivt om ham med flere af hans Breve fra hans sidste Fængselstid, førend faldt under Guillotinen, hvilke synes at vidne om, at han foretaget sine Grueligheder af fuld Overbeviisning om Retgrundethed, altsaa med god Samvittighed. Endnu kan mindes om Bernhard af Clairveaux, forfølgende Aba og mange Kjetterfordømmere; ligeledes de Mange, som i Samvittighed have anseet sig forpligtede til at udøve Familie

D. Endnu kan, som bemærket, hiint Fornuftpri som jeg for Korthheds Skyld har kaldet det, tænkes op mod Dem, som ville lade Lovene og Livsanskuelserne i Statssamfund, hvortil man hører, (især de saakaldte m majorum), være Grundlaget for den moralske Dømmen Livsførelse, hvorved man kan tænke paa Jøderne og paa Sp tanerne, hvilke vist ikke have kunnet ville lade nogen Fornuftmoral, hvorved jo maatte forstaaes en ved fri philosophisk Grundrandsagelse uddannet Moral, faae Indgang hos sig.

E. Men hvad vil det nu sige, at gjøre Fornuften til Grundlaget? Der er et Dobbelt herved at have for Øie. For det Første en vis umiddelbar Fornuftskjønsomhed, hvorigjennem, ikke ad Følelsesbevægethedens Vei, men ad besindig Tænknings Vei, visse moralske Grunderkjendelser gjøre sig saaledes gjeldende, at man bringes til at nævne en særegen moralsk Sands, (Psych. § 48 Anm. 2), men vistnok saaledes, at man maa tænke sig den som efterhaanden i Menneskeheden

Digitized by Google

08. 6768

іet. [En saadan kan jeg ikke Andet end skjønne, at Sokrates og Platon have støttet sig til og maatte støtte, som til et anerkjendt καλοκἀγαθόν. I Ciceros De sbonorum et malorum lib. III, cap. 11, bliver ogsaa, jeg, ganske ligefrem den naturlige Sands for det Rette og simpelhen tiltalt og hvad den lærer paaberaabt]. Fra de Tider bære i Sprogene de mange Ord, som betegne ke Begreber, Vidne om en tidlig meget udbredt moralsk es Tilvær.

F. Men dernæst er Fornuftprincipet tillige den altomıde Betænknings og Overveielses Princip. Paa regen Maade henvender sig til Begge, baade til den elbare moralske Skjønsomhed og til Overveielsen, Kants Moralprincip, der gaaer ud paa, at man overalt skal saadanne Maximer, som kunne vorde almindelige Love. blive efter Kant at henregne til to Arter. Ved den ırt er det den logiske Consequents, som allerede bliver ende; (f. Ex. at benytte falske Foregivender for at opnaae, hvor det er klart, at, dersom det gjaldt som almindelig, at Enhver kunde benytte falske Foregivender, saa meget ilde, saa vilde saadanne aldrig kunne benyttes, fordi da ı vilde blive troet). Hvad den anden Art angaaer, da Kant selv indskrænke Principet til at gaae ud paa, ikke a[illegible]ge andre Maximer, end saadanne, man maatte ønske, Alle vilde følge, og ikke saadanne, som man maatte ønske, at der ikke i Almindelighed fulgtes. Her henvender Principet sig aabenbar til, hvad Skjønsomheden eller Eftertanken maatte finde godt eller ikke godt, men giver ikke selv nogen anden Veiledning, end at følge sin naturlige eller ved Livet uddannede sensus veri et recti, som en sensus boni et optabilis. Ja endog Noget, som Kant maatte mene at være at henregne under første Art, vilde kunne blive at henregne under den anden. (Man tage Cautioner for Andre til Exempel, som Mangen kunde mene, man, naar man ved Overtalelser var bleven bragt til at indgaae dem, kunde, ved at undslaae sig for at holde dem og herved volde de Vedkommende Vanskeligheder,

Digitized by Google

gjøre Sit til at faae reent afskaffede). Endog den Gjerrige kan vel mene, at Alle skulde handle, som han. Familiehevnen vilde Mange maaskee ansee for anbefalelig i Almindelighed, ja Hevnen overhovedet, naar Sagen skulde tages saa simpelt, som Kant meente at kunne tage den, uden dybere altomfattende Overveielse. (Spørgsmaalet om Frihed eller Ikke-Frihed i Samlivet af unge Mænd og Qvinder med hinanden vil kunne tjene til at oplyse det her omtalte kantiske Princip). Forresten vil Enhver letteligen kunne forvandle enhver Forholdsregel, han i et vist enkelt Tilfælde følger efter dettes særlige Medfør, til en almindelig Regel ved at danne denne ganske efter dette enkelte Tilfælde, tilkjendegivende, at i et saadant Tilfælde, under saadanne Omstændigheder, maatte Enhver handle saa. Men den Prøvelse han derved lader sin Beslutning underkastes, er da vistnok altid en Prøvelse.

Kant henviser i det Hele til Almeenconseqventsens Princip. Men herved maa da den hele bestaaende Tingenes Orden dog haves for Øie, og Dette maa vistnok overhovedet blive Følgen, naar det fornævnte Fornuftprincip bliver taget som Fornuftoverveielsens Princip. Derfor kan man ikke, med Nogle (jeg troer, at jeg her tør nævne Treschow) blive staaende ved Samstemmighedsprincipet (det saakaldte Contradictionsprincip) og gjøre det til det moralske Grundprincip; ei heller ved Harmonieprincipet, forsaavidt dette kun fordrer en indre Harmonie i Ens hele Leven, og saa maae vi da ogsaa afvise visse Stoikeres *ὁμολογουμένως ζῆν*, naar hertil ikke med de fleeste Stoikere tilføies *τῇ φύσει*.

Men føies dette til, saa at det lyder: Følg Naturen, saa bliver Principet af Vigtighed; ja saa fører Fornuftprincipet ligefrem dertil; thi den altomfattende Overveielse vil lære, at vi skulle leve i Overeensstemmelse med den totale eller altomfattende Tingenes Orden i den Verden, i hvilken vi ere satte til at leve. Men denne er Det, som man tænker paa, naar Naturen nævnes; derved kunne vi og først komme til at leve i fuld Consequents, eller i indre Harmonie, eller til at leve

Digitized by Google

ὁμολογουμένως, da det jo hører vor Væren væsentligen til at være Lemmer og Dele af Heelheden.

§ 30.

Altsaa: Lev overeensstemmende med den totale Tingenes Ordens Medfør og Tilsagn!

Men hvad lærer den os nu allernærmest og først? Naar vi see os om i hele Naturen, saa see vi, at overalt, hvor den lader for sig bestaaende Væsener eller Tilværelser fremkomme, gaaer den ud paa at lade dem vorde fuldendte eller fuldbyrdede til at vorde Det, de ere anlagte til, og at kunne udrette Det, de ere satte til.

Grundfordringen til os maa da blive denne: perfice te ipsum, arbeid paa at uddanne din Tilvær til Fuldendelse eller Fuldkommenhed, naturligvis ikke blot i individuel Henseende, men og forsaavidt Du er Lem af Heelheden, da det Ene jo ei kan skee uden det Andet.

Men hvad skulle vi herved have for Øie? Hvad er det, vi skulle søge fuldkomment at vorde?

See vi os om i Naturen efter Svaret paa dette Spørgsmaal, saa ligger det nærmest, synes det, at antage, at vi hver for sig skulle arbeide paa vort fulde Velbefindende, vor Lyksalighed, Eudæmonie.

§ 31.

Befordre Din Lyksalighed, søg at vorde et lyksaligt Menneske! denne Grundregel ville vi da nu tage for os.

A. Der var i sin Tid megen Tale om, at En sætter sin Lyksalighed i Eet, en Anden i et Andet, og herpaa kan vistnok ved mangen Enkelt være at agte, forsaavidt derved peges hen paa, hvad der maatte være hans eller hendes særdeles Kald af Naturen. Men ellers er det lige saa underligt at ville sætte sin Lyksalighed i noget Vist, som at ville sætte sin Sundhed i noget Vist. Ei om selv at sætte, men om at søge og finde Det, som ifølge den altomfattende Tingenes Orden

Digitized by Google

er ønskelig Lyksaligheds rette Kilde, maa her være Tale, og man maa her ikke ville gjøre noget Vist, hvad det saa er, til Eet og Alt, men tage Alt med, hvad der ifølge Livsforholdene hører til fuldelig Lyksalighed i alle Henseender.

B. Allerførst maae vi da her agte paa den Deel af vort Legemlige, uden hvis nogenlunde gode Tilstand ingen Aandsvirksomhed retteligen kan finde Sted, og som man ogsaa hos ethvert Menneske, man vil handle med, som med et Frihedsvæsen, forudsætter at være i en saadan Tilstand, nemlig Hjernen, tilligemed dens rette Forhold til Nervesystemet. Stoikerne synes ved at tale om Det, som staaer i vor Magt, ikke at have tænkt paa al Aandsvirksomheds Afhængighed her paa Jorden af dette Legemlige. Men al Moral henvender sig vistnok med sine Opklaringer og Opfordringer til Væsener, der tænkes som til en vis Grad til ønskelig Bevidsthed og ønskeligt Selvherredømme komne Frihedsvæsener, og altsaa ikke til Mennesker med en al moralsk Modtagsomhed udelukkende Sindssvaghed, eller til Børn i allerførste Barndomstilstand (det første eller andet Leveaar).

Dette var det Allerførste, som her blev at agte paa. Men til Lyksaligheds Første hører overhovedet Sundhed, i al Fald en saa god, som den ifølge de menneskelige Livsforhold kan haves, fornemmelig Befriethed for saadanne Sygdomme eller Legemsmangler, som ere besværende, trykkende, forstyrrende. Men nu maa hertil komme en saadan legemlig Uddannethed, at fornøden legemlig Skikkethed, Færdighed, Kraftighed ikke mangler.

Der kan her mindes om Sindets Magt over det Legemlige, hvorom allerede ovenfor i § 19, A. har været Tale.

Næstefter det nu Anførte bliver, som Noget, der hører væsentligen med til Lyksaligheden paa Jorden, at nævne en nogenlunde god Tilfredsstillelse for Livsfornødenhederne, hvortil et nogenlunde sorgfrit Udkomme hører med. Til Lyksalighed kan det da medhenhøre at have faa Fornødenheder, og altsaa i denne Henseende at tilvinde sig en vis Uafhængighed og Frihed ved Afholdenhed og Nøisomhed.

C. Vi skulle nu fra Det, som er første Betingelse for en god menneskelig Leven, see hen til denne Leven selv, og her bliver da, ifølge Livets hele Natur, først og fremmest for ethvert Menneske at nævne en bestandig god Virksomhed, der svarer til dets Anlæg og Natur og som det kan udfylde. Den livfulde kraftige Virksomhed, som gaaer godt fra Haanden, har noget meget Lyksaliggjørende, ligesom den og saaledes lader vor individuelle Leven gaae i Eet med noget Universelt i os, at vi derved føle os som rørende os i Livets Harmonie.

D. Det Samme gjelder om Glæden (Psych. § 116). At berede sig et glædeligt Liv ved at give Rum for alt Glædeligt, hvor det kommer, og uddanne Sandsen for alt Glædeligt, hører da væsentlig til med, og vi maae her mindes den Regel: hilaris esto, søg altid at være i en opvakt, livelig, fornøiet Sindsstemning!

E. Men saa hører det nu ogsaa til med, at nære en almindelig Velvillie mod alle Mennesker, hvorved vi ogsaa komme til at finde os i Livets Harmonie. Men Velvillien kan og maa strække sig videre, saa at vi finde os vel tilfredse med Livets Gang i det Hele, idet vi tage Alt fra den bedste Side. Og saa bliver Livstilliden, især Tilliden til Gud og Gudfortrøstningen, og overhovedet Religiøsiteten, at nævne her som væsentlig medhenhørende til et lyksaligt Liv. — Glæden i og ved Konst og Videnskab, Glæden i og ved Gud og Altilværelsen og Glæden i og ved en bestandig Virksomhed, ere store Lyksalighedens Kilder.

F. Men ligesaa store strømme i de mange Kjærligheder, som ere at nævne. Der strømme og sadbanne i det mangfoldige Venskabelige i Livet, samt i de egentlige Venskaber. En stor Deel af Det, som i mit Skrivt „Om Elskov" i dets første Bog er sagt om denne, kan overføres paa alle Arter af Kjærlighed. En almindelig Velvillie mod Alle har jeg allerede fremhævet, og vil nu føie til, at ikke blot i de egentlige kjærlige Menneskeforhold, men og under alle Velvilliens Forhold er det nok saa glædeligt at yde som at nyde. (Jeg

Digitized by Google

vil ved denne Leilighed gjøre opmærksom paa Gamborgs i Aaret 1783, længe førend han blev Kantianer, udgivne Bog „Forskjel mellem Dyd og gode Handlinger", og vil her især vise hen til S. 106—10. De Ord af Christus: det er saligere at give end at tage (Apostl. Gj. 20, 35) ere her at mindes, medens det dog er at bemærke, at i visse Forhold det Modsatte kan siges; thi er ikke den Elskende, baade i Elskov og i anden Kjærlighed, nok saa lyksalig ved den Kjærlighed, han eller hun veed sig at elskes med, som ved den, hvormed de selv elske?

G. Christendommen afviser ingenlunde Lyksalighedslæren eller Eudæmonismen, thi den lader jo den væsentligste Eudæmonie staae som et stort Formaal for Alle, Saligheden. Tænke vi os den i en høiere Verden, saa kunne vi kun tænke os den som en Leven i et sig mere og mere uddannende Liv i Uendelighedens Ideefylde, i Altilværelsens Gjennemgrundelse og Gjennemskuelse, i en bestandig mere og mere sig udvidende og i Inderlighed tiltagende Kjærlighed til alle Medskabninger, og i en bestandig Virksomhed (hvorfor vi og maae tillægge Konsten samme Betydenhed for Udødelighedslivet, som Videnskaben), samt endelig i en bestandig stigende, en bestandig dybere hengivenhedsfuld Følelse af Livet i Gud.

H. Nu maae vi da ogsaa see hen til Nydelserne. Angaaende Forskjellen imellem Glæde og Nydelse, samt om denne overhovedet, henviser jeg til min Psych. § 116 og min psychol. Pathologie § 65. Her vil jeg kun sige: Tag Nydelserne, hvor de bydes Dig, især dem, som give Dig et blivende Eie til at bevare i glædelig Erindring, fornemmelig saadanne, der yde Ideetilfredsstillelse og saaledes forfremme aandelig Leven og berige med aandeligt Eie! Men pas paa, at de ikke blive sløvende, eller deres Eftertragtelse besværende, deres Følger trykkende, og vogt Dig for at komme i utilfredsstillede Begjærligheders Magt og Vold, saavelsom i slemme Lysters og Tilbøieligheders, især saadannes, som kunne vorde grunddødelæggende baade for Legeme og Sjæl.

Digitized by Google

I. Men nu lærer Erfaring, at det ikke gaaer saa let med Livsvelbehaget og Lyksaligheden. Vi kunne befinde os i utilfredsstillende ja piinlige Livsforhold, som vi ikke kunne komme ud af; vi møde Modgang, Gjenvordigheder, Ulykker, Lidelser.

Her gjelder det da at tage alt Saadant retteligen, og drage alt det Gode derudaf, som man kan; allerførst ved at væbne sig imod det. Dette kan nu for det Første skee ved at kæmpe imod, hvor da Kampvirksomheden kan give forhøiet Livsvirksomhed, og saaledes Velbehag ogsaa her være at finde. Men fremdeles kan man søge at uddanne hos sig en vis Apathie, Ataraxie, d. e. en vis aandelig Uanfægtethed, deels paa qvietistisk Maade, idet man uddanner et vist Phlegma hos sig, men tillige frier sig for de Byrder og Besværligheder, som mange formeentlige Fornødenheder eller Goder kunne volde Den, som ei tager Livet nøisomt, deels ved med stoisk Tænkemaade at staalhærde sig mod Livets ulyksalige Tilskikkelser, deels endelig ved at tage Alt skeptiskt, som blandt Andre Den gjør, som ved Modgang tænker: Hvo veed, hvad det kan være godt for? Man kan og ad Skepticismens Vei komme til en vis Ataraxie. Men dernæst kan man og maa man paa christelig Maade søge at lade Lidelserne vorde aandelige Velgjerninger gjennem Gudhengivenhedens Næring hos sig og gjennem den Menneskekjærlighed, man kan møde hos Andre, og ved Det, man føres til ved dem til sin indre Selvuddannelse. Jeg minder her om Goethes Ord i „Mignons Lied": „Dieser Schmerzen, Tief im Herzen, Heimlich bildende Gewalt." Man kan ofte komme til at takke Gud for sine Lidelser. Det Udtryk „Lidelsernes Evangelium" er ikke uden stor Grund fremkommet. Goethe i Wilhelm Meisters Wanderjahre, adskillende tre Slags Ærefrygt, nævner Ærefrygten for Livets Gjenvordigheder og Lidelser som den i Særdeleshed christelige (Psych. § 123, Anm. 5.). Iøvrigt vil jeg henvise til Psychologie § 119, C. og D.

K. Retteligen taget vil da Omsorgen for den personlige Lyksalighed, naar den grundigen og alsidigen eftertragtes,

Digitized by Google

kunne fremme Meget, som kan blive almeenvelgjørende i den Kreds af Mennesker, med hvilke man lever, ja i en større. Alene ved at leve med en bestandig Livsglæde i sit Indre og at være et lyksaligt Menneske, der tager Alt fra den bedste Side og søger og finder aandeligt Velbehag overalt, nyder hvad der er at nyde, virker og arbeider med Kraft og Dygtighed, overalt er opfyldt af Velvillie mod Menneskene, tagende Alt, som det falder, ikke ladende sig anfægte eller nedkue og nedbøie og udholdende, hvad der er at udholde, med Gudhengivenhed men og med Mod, — kan man udbrede Lyksalighed om sig, idet den ligesom udstraaler fra Ens hele Tilvær, og kan derved virke meget velgjørende udad.

Her viser sig da hiin Opfordring (see ovenfor D.) hilaris esto, at være en Opfordring af moralsk Vægt, og man skal derfor arbeide paa at gjøre Børn til livsglade Mennesker, lærende dem, at Anstrengelser, Møie, Besværligheder, Ulykker, Lidelser, ikke maae udslukke Livsglæden i dem, men at Uafhængighed af megen Livsbehagelighed og Frihed for mange Begjærligheder og Lyster hører til Livsglæden. — Det hører med til den almene Lyksalighed og er et stort Gode, at der ere ret lykkelige Mennesker til. Hvo der har opfyldt følgende Opfordring af Horats, kan vel siges at have levet til Velbehag og Glæde, altsaa Lyksalighed, for Mange:

Hver en lykkelig Stund, som Gud Dig i Naade forundte,
Nyd med taknemmelig Hu, sæt Glæden ei op til ad Aare,
At, hvor i Verden Du end har levet, Du altid kan sige:
Levet jeg har med Behag. (Horat. Epist. I., 11, 22-25).

§ 32.

Skulle vi da nu som Moralprincip, eller som Grundveiledning for hele Livets Førelse, opstille denne Grundregel:

Enhver lade sig det være magtpaaliggende, ved Iagttagelse af, hvad Livets hele Beskaffenhed medfører og tilsiger, at vorde sit hele Liv igjennem saa lyksalig, som hans eller hendes Anlæg og Eiendommelighed og Livsvilkaar tilstede det?

Mange have meent, at en saadan Fremhersken af Selvhensynet og Selvomsorgen i Grunden ophævede al Moral, idet der syntes ei at kunne være Tale om Pligt, hvor Alt dreier sig om det, hvad naturlig Tilbøielighed fører hver Enkelt til, endog Dyrene. (Kant gaaer endog saavidt, at han mener, at til Pligt og moralsk Dyd hører et vist tvingende imod Tilbøieligheden (see hans Tugendlehre, Einleit. IV, saa og IX).

Men hertil er at svare, at Hovedspørgsmaalet dog ei kan være Andet end det: hvad har det Algyldige sat som vor Bestemmelse, og derfor som Gjenstand for vor Hovedomsorg? Og dersom dette nu viste sig at være for hver Enkelt hans eller hendes Lyksalighed, hvortil jo Andres Lyksalighed fuldtvel kan og vil høre med, saa maatte jo det, at Enhver af naturlig Tilbøielighed drives til at eftertragte den, snarere bestyrke end formindske vor Forvisning om, at vi maae gjøre Lyksaligheden til vort Hovedformaal; thi skulde det ikke være det Naturligste at antage, at hvad der er den Alvillendes Bestemmmelse med os, det maa det Grundskabendes sig i os efter Fødselen i aandelig Retning fortsættende Fremadskriden gaae ud paa; det maae vi altsaa føle en dyb Drift og Tilskyndelse til, der under Livets Gang maa kunne uddanne sig til Tilbøielighed? Og vil man pege hen til Almeenlyksaligheden, saa indstiller sig den Tanke, om den ikke allerbedst befordres, naar Enhver ret grundigen og alsidigen sørger for sin, hvortil jo Glæde ved og Omsorg for Andres hører væsentligen til med.

Pligtsbegrebet falder her ingenlunde bort, naar man lader Selvhensynet og Selvomsorgen herske, hvilket jo allerede af Alle er tilstaaet derved, at man antager Pligter mod sig selv. Under Omsorgen for sin Lyksalighed maa man dog altid have den bestaaende Tingenes Ordens Tilsagn og Medfør for Øie, altsaa Noget, som maa henregnes til det Tilbørlige. Og nu lægge man Mærke til, at vi jo, hvad angaaer vore Børn, bestandig sige dem, at hvad vi paalægge dem og fordre

Digitized by Google

af dem, det paalægge vi og fordre vi af dem som Pligt, uagtet det er deres eget Velvær, der her nærmest er Tale om.

Anm. Jeg vil paa dette Sted lade et Spørgsmaal fremkomme, som allerede tidligere kunde være indtraadt, nemlig dette: I hvilket Forhold staaer den personlige Lyksaligheds Princip, som Moralprincip betragtet, til Samvittigheden? Det forstaaer sig af sig selv, at Den, som har fordærvet, ja ødelagt sit Legeme eller paa anden Maade forspildt sin Velfærd ved grove Forsyndelser, vil kunne dybt fortryde sit førte Liv, ja med en saadan Selvbebreidelse jamre derover, at saadan Fortrydelse vil kunne kaldes Anger. Men vil den skarpe og grundige Tænker, naar Selvlyksalighedsprincipet antages at være Moralprincipet, kunne føle Samvittighedsnag ved at have forurettet Andre, endog groveligen og med stor Krænkelse, naar han eller hun har gjort det for sin egen Velfærds Skyld, eller dog bevæget af Hensyn hertil? Hertil maa svares, at, selv om det gjøres til altomfattende Grundregel, at Enhver skal sørge for sit eget Velvær, sin Lyksalighed, maa det dog erkjendes, at Naturen, hvilket her vil sige det algyldige Grundvirksomme, vil, at Alle skulle vorde lyksalige; men saa maa den og ville, at man skal lade Andre lige Ret ved Siden af sig, og saa kan den altsaa vel nok virke hertil gjennem Sindsbevægelser, der bringe os til at lade os føle Dette eller Hiint, vi have gjort, som slet og fordømmeligt og plage os med Tanken herpaa. Saaledes bliver da ogsaa her Noget at iagttage med Hensyn til den egne Lyksalighed, nemlig ikke at betynge sin Sjæl med Noget, som kunde volde, at man kom til at føle sig, som stod man skjælvende for en indre Anklager.

For omtrent 50 Aar siden traadte jeg frem med at holde offentlige Forelæsninger over Lyksaligheden, uden at det dog var Meningen at sætte den i Moralens Sted. Nei jeg tænkte mig den ved Siden af Moralen. [Angaaende disse Forelæsninger kan jeg iøvrigt henvise til Fortalen til

min Bog om Elskov af 12te December 1819.] Langt senere har Gabriel Sibbern i sit i 1853 udgivne Skrift om „den stoiske og epikuræiske Moral" fremsat hiin samme Tanke, nemlig at stille en Lyksalighedslære op ved Siden af Moralen. Men ifølge det Foranstaaende maa jeg for min Deel dog hellere lade den betragtes som en Deel af Moralen, da Selvomsorgen dog henhører under det Moralske.

§ 33.

Skal da, jeg maa gjentage Spørgsmaalet, Lyksalighedsprincipet, hvorved bestandig menes Selvlyksalighedsprincipet, som det nys blev fremstillet, gjøres til Moralprincipet eller Grundprincipet for Livets hele Førelse?

Vi maae svare Nei.

Thi see vi hen til Naturen eller det store Hele og den deri herskende Tingenes Orden og Alvirksomhed, saa maae vi jo snart see, at hver Enkelt allerførst er sat ind i Livet som Led og Deel af Heelheden, saa at Indordnetheden i denne og en Leven til Bedste for denne maa siges i Naturens Orden at være det Første, den Enkeltes særdeles Velbefindende derimod det Andet. Forholdet er som i det enkelte Legeme det enkelte Organs, hvilket, hvis det havde Bevidsthed, allerførst vilde føle sig som det, der er til[1]) forat udrette sin Funktion i Legemsheelheden, men dernæst vistnok skal nyde Godt af Livsheelheden og maa sørge for selv at være i bedste Stand og i god Livsvirksomhed og Velbefindende, thi nu beroer dog Heelhedens Velgaaende paa alle Enkeltes.

Erfaringen lærer og, at Mennesker paa mange Maader opofre sig for Almeenbestræbelsers, Almeenideers, Almeenformaals Skyld. Selvforglemmelse, deels som Hengivelse i en os aldeles hentagende Virksomhed, Stræben og Henarbeiden, deels som Hengivelse til Varme og Beaandethed for et høit almeent Formaal, hører Mennesket nok saa naturligen til, som Selvhensynet. Baade i hiin Virksomhed og i hiin Hengivelse

Digitized by Google

føler Jeget sin Leven som opgaaende i et stort Allevende og derved opløftet og forhøiet.

Lade vi Hovedformaalet for Mennesketø hele Stræben og Virken være den rette Leven for og Indlevelse i det større Hele, i hvilket vi ere et Ledemod, saa komme vi til at see, at Spørgsmaalet om Menneskets Bestemmelse, med hvilket Udtryk man blandt flere har betegnet Det, Moralen skulde have for Øie, forvandler sig for os til Spørgsmaalet om Jordklodeheelhedens, Jordklodelivets Bestemmelse.

Her er da i Almindelighed at bemærke, at ligesom unægteligen med den første celluløse Dannelse i Moderens Uterus efter Befrugtningen den Leveproces begynder, der gaaer ud paa, at en levende Sjæl, ja maaskee en stor Aand skal fremkomme, ligesaa vist maa det siges, at med det første Røre i den kosmiske Taagemasse, med hvilket vort Solsystems Dannelse begyndte, og speciellere med den Deel af dette Røre, hvorved Jordklodedannelsen begyndte, fremkom en Leveproces, der gik ud paa at danne en Menneskeheelhed og i denne et aandeligt Rige, ligesom med det første Menneske, i hvilket Aanden opgik, eller som sagde Jeg til sig selv saaledes, at Personligheden opgik i det, begyndte den Menneskelivsproces, som førte til, at et Menneske fremkom, som følte sig i sin Eenhed med Gud og kaldte sig Guds Søn, forat begynde Grundlæggelsen af Gudsønlighedens (den egenlige sande Hyiothesies) [2]) Rige.

§ 34.

Vi ville da nu vende tilbage til det i Begyndelsen af § 29 (S. 53) gjorte Spørgsmaal og give følgende Svar derpaa:

Hav for Øje, at Du er et Lem af det store Hele, nærmest af den Deel af Menneskeheden, i og med hvilken Du lever. Lev da til Bedste for den, saaledes at Du med Hengivenhed og Besindighed i god Forening, saavidt Du formaaer, tilfredsstiller dens velgrundede Fordringer til Dig og udøver al den velgjørende Virksomhed, Du kan (baade paa reel og paa ideel Maade) i Overeensstemmelse paa den ene Side med Din Til-

Digitized by Google

værelses Eiendommelighed (altsaa og Dit særdeles indvortes Kald, hvis Du føler et saadant i Dig), paa den anden Side med Livsforholdenes og Livstilskikkelsernes Medfør, hvorved da allerførst er at iagttage, at Du har Omsorg for Dit Nærmeste og Dine Nærmeste, altsaa og for Dig selv, medens Du dog tillige har det store Hele for Øie, især den Dig nær paarørende Deel heraf, saavel den mindre og nærmeste som den større, nemlig Dit Fædreneland samt hvad der hermed er at stille sammen, som aandeligt Fædreneland, deels i religiøs, deels i videnskabelig eller konstnerisk Henseende; men lev nu dette Liv saaledes, at Du derigjennem lever Dig ind i Din indre Grundgiver og Grundvirker og har Omsorg forat uddanne et moralsk-religiøst Sindelag i Dig og Dine Nærmeste, samt at Du tillige lever saavidt muligt med Veltilfredshed, Velbehag og Livsglæde (jfr. § 31, K., S. 64 øverst), hvorved dog er at bemærke, at man, med al sin ofte meget fornødne Selvomsorg, ikke maa gjøre sin personlige Lyksalighed til sit Hovedformaal, da man helst maa lade den komme af sig selv, da et bestandigt Selvhensyn kan blive meget forstyrrende.

Man ville lægge Mærke til, at det er Grundtrækkene til et Ideal, som her ere givne, og at det allerede er meget at være paa Begyndelsen af Veien til at opnaae det.

Fremdeles er her at agte paa, om og hvorvidt der ved det her Fremsatte er taget Hensyn til alle Mennesker lige fra Skoledrengen til Bispoppen, fra Huusmanden til Kongen, endvidere ville man bemærke, at der her er agtet paa Det, som ovenfor i § 8, S. 7, er sagt om, at Alhedstilfredsstillelsen skal gaae i Eet med Personlighedstilfredsstillelsen. Og hertil knytter jeg nu den Bemærkning, at man kan give det hele Grundregulativ for Livet en dobbelt Vending i Fremstillingen, da man enten kan begynde saa: Sørg for Dig og Dine og Dit Nærmeste, saaledes at Du o. s. v., eller og begynde saa: Lev til Bedste for det større Hele, som Du er indordnet i, dog saaledes o. s. v.

Anm. 1. Idet jeg nu vil gjøre enkelte Punkter i det

Fremsatte til Gjenstand for nærmere Omtale, maa jeg allerførst henvise til min Psychol. § 20, hvor Hengivelse og Besindelse ere omhandlede som de, hvorigjennem den Besjælelse og Beaandelse skeer, der bringer os indre Livsfylde. Jeg maa næsten undre mig over, at jeg her i denne Moralphilosophie ikke før nu er kommet til at fremhæve disse Tvende, hvilket meget vel kunde være skeet i Slutningen af § 11 (S. 18). Hengivelse og Besindelse ere i min Psychologie paa flere Steder komne til Nævnelse og Fremhævelse. See især § 23, hvor der handles om det Geniale; § 30, hvor der i Anm. er Tale om Det, hvorpaa Livets Værd eller Uværd beroer; § 141, hvor Villiekraftigheden omtales; § 157, hvor der er Tale om Menneskets aandelige Vordelse som den, der paa Personlighedens Standpunkt er den forenede Besindigheds og Hengivelses Værk.

Anm. 2. Velgjørende kan et Menneske virke paa mange Maader. At tage sig af de Fattige i legemlig Henseende er kun Noget af det Herhenhørende, som imidlertid Nogle ifølge Stilling og Forhold især kunne finde sig opfordrede til, medens de Fleste kun kunne udøve saadan Velgjørenhed enkeltviis og i det Smaa. — Velgjørende Indflydelse overhovedet kunne under visse Forhold Rige og Velhavende, endog blandt fyrstelige Personer, høiligen trænge til og have Aarsag til at takke for, naar den ydes dem. Ogsaa de meget Fattige kunne være velgjørende i deres Kredse. Overhovedet i alle Kredse kan der paa mere end een Maade virkes velgjørende, deels baade sjæleligen og aandeligen, deels i Henseende til udvortes Fremhjælpelse eller Styrkelse. Det vilde høre en udførlig Moralphilosophie til at gjennemgaae alle de menneskelige Livsforhold for at vise de mange Maader, hvorpaa Velgjørenhed kan udøves. Et lidet Bidrag hertil vil findes i Tillægene.[3])

Anm. 3. Ved de Ord: „baade paa reel og paa ideel Maade" har jeg seet hen til det ovenfor § 11, Anm. 2 (S. 18) Anførte, og vil jeg her tilføie, at her i denne

Digitized by Google

Sammenhæng ere philosophiske Foredrag, Digterværker, Musik o. s. v. at henregne til Livets reelle Formaal, skjønt de skulle virke ideelt; thi det hører til Livsgjerningerne at frembringe Saadant. Her sigtes ved Udtrykket „ideelt" til den gode, ja velgjørende Indflydelse, som man i sin Levekreds kan udøve ved sin hele Levens Art og Maade baade i selskabelig Sammenkomst og under sine Livsgjerningers Udøvelse. I den latinske Universitetstale, jeg holdt ved Reformationsfesten i November 1823, hvilken Tale blev trykt i Jens Møllers theologiske Bibliothek, handledes der om, at store Mænd ikke blot have virket Meget ved Det, de have foretaget og udført, men og ved deres Personlighed eller ved Det, de personligen vare, og som lyste frem af deres hele Færd og Leven.

Men er nu den her omtalte ideelle Virkning ikke en saadan, som maa komme af sig selv, som hos Luther, eller hører den med til Det, man skal have for Øie i Liv og Vandel? Goethe synes at mene det, men gaaer iøvrigt ikke nærmere ind i det af ham Paapegede. De forrige Tiders Adel havde Opmærksomheden henvendt herpaa. Præster, Oberster og mange Andre maae og agte herpaa; ja Enhver bør — dog med Undgaaelse af alt paataget Væsen — have for Øie, at han eller hun have en Personlighed at holde i Hævd og det ikke blot i udvortes Henseende, men i deres eget Indre og i deres hele Leven og Væren. Menneskenes Indflydelse paa og Virken i Menneskesamfundene, de større eller de mindre, beroer for en Deel paa det Indtryk, deres Personlighed vaa en vis umiddelbar Maade gjør. Forskjellige Huuskredse kunne og være meget forskjellige, ei ved udvortes Ordning, men ved noget usynligt Totalt, som er ligesom den eiendommelig dem iboende Sjæl. Ikke blot paa middelbar Maade ved Ord og Gjerning, men og ved den umiddelbare Personlighedsindvirkning, vi her omtale, kunne endog Børn, Tjenestefolk, Huusmandsfolk og andre til Lavfolket Henhørende indvirke forædlende paa de Høierestaaende.

Digitized by Google

Anm. 4. Ved de Udtryk: Dit Nærmeste og Dine Nærmeste er der seet hen til den store Forskjel, som i Menneskelivet, naar der er Tale om, hvad man har at virke og leve for, viser sig mellem Sager og Personer. Nogles Livsformaal og Livsbestræbelser medføre eller føre dog letteligen til, at de under deres Arbeiden ikke have, eller ikke synderligen have, med Medmennesker at gjøre; man tænke f. Ex. paa den Lærde i hans Studerestue eller en Haandværker i et eenligt Værksted. Andres hele Kald og Livsvirksomhed bestaae derimod hovedsageligen i at have Omsorg for Mennesker, være det Børn eller Voxne (f. Ex. Huusmødre, Lærere, Compagniechefer o. s. v.); endeligen gives der Livsforhold og Livsformaal, hvor Sagomsorg og personlig Menneskeomsorg ere mere eller mindre nær knyttede til hinanden (Agerdyrkere, Fabrikmænd, Skibsførere o. s. v.). Her gjelder det da, at det personlige Menneskelige ikke vorder tilsidesat for Sagbesørgelsernes eller Sagforfremmelsernes Skyld eller omvendt.

Anm. 5. Da nu Mange, uden at Livsstilling eller Embede gjøre det til Pligt for dem, naturligen bringes til, ved Siden af Det, der ligefrem paaligger dem, at have Øie og Sind (Agtpaagivenhed og Betænkning) henvendte paa de almene Fædrenelands- eller Menneskehedsanliggender, saa er nu ogsaa at minde om, at ei heller her det Ene skydes formeget tilbage for det Andet, det nærmest og egenligen Paaliggende for Det, som ei kan regnes hertil.

Anm. 6. Endnu er at agte paa, at ikke over Det, jeg har kaldet det Nærmeste, Tanken paa og Omsorgen for de Nærmeste (Hustru og Børn, Huusfolk, Slægtninge og Venner) kommer til at lide.

Anm. 7. Men fuldt saa meget er at minde om, at man over alt Det, som Menneskelivet fører med sig, ikke glemmer Det, som i Titelen paa en i sin Tid udkommen Bog tilkjendegaves ved de Ord: „Timer, levede for Evigheden“. Til et Menneskes Nærmeste hører naturligviis det

Digitized by Google

selv, som jo og er det Menneske, Enhver kan siges af Vorherre nærmest at være anviist til Enhvers Omsorg. Her er imidlertid Meget, som vi ligesaa fuldt skulle have Omsorg for hos Andre, især vore Nærmeste, som hos os selv (Sandhed, Renlighed, Aandsuddannelse, Færdigheders Uddannelse, Kundskabers Erhvervelse o. s. v. o. s. v.). Men Eet er der, hvortil hver Enkelt, uagtet ogsaa i Henseende til samme Omsorg for Andre kan finde Sted, dog staaer i et saadant særdeles Forhold til sig selv, at Anliggendet for den Enkelte bliver ganske og aldeles hans eller hendes personlige eget, idet Gjenstanden for samme kun haves og kun kan fremelskes i det eget Indre. Dette for hver især personlige Ene vil jeg kalde vort indre personlige Sjælevel, men man kan ogsaa christeligen kalde det vor personlige Salighedssag; det er dette, i hvis Betænkning og Omsorgshavelse man skal fordybe sig i „Timerne levede for Evigheden“.

Herhen hører ogsaa at vaage over, at man ikke tager Skade paa sin Sjæl, hvorom jeg med særdeles Hensyn til det politiske Røre hos os har talt i Begyndelsen af det i Mai 1865 udgivne første Hefte af mine „Samfundsbetragtninger“.

Anm. 8. Her maa jeg nu og fremhæve, hvad jeg ved Neapolitaneren Vico (en af de Første, som tænkte paa en Historiens Philosophie) er bleven gjort opmærksom paa: den store Betydning af Tidens Inddeling i Arbeidsdage og Helligdage, som tillige skulle være Hviledage, hvilket de jo af Moses fra først af vare bestemte til at skulle være (see 2 Moseb. 20, 10 og 11 og 5te Moseb. 5, 14 og 15). Man maatte ønske, at Alle i alle Menneskeclasser og alle Livsforhold (naar undtages Lægerne, Agerdyrkerne til visse Aarstider og Andre, som ogsaa ere afhængige af Naturforholdene) vilde lade de almene Hviledage og Helligdage ogsaa være saadanne for deres Personer. Men Mange faae vistnok til visse Tider ikke indre Ro dertil. Det kan da ei heller lades upaaagtet, at Christus ikke holdt over Iagttagelsen af Moses's

Digitized by Google

meget strenge Fordringer i denne Henseende, og derved vistnok ikke kunde Andet end forarge Mange af de Smaae blandt de rettroende Jøder. Man lægge herved især Mærke til Matth. 12, 1—3 (Mark. 2, 23 og følg., Luk. 6, 9 og følg.); see og Luk. 13, 14—17, hvilke Bibelsteder maae være til Advarsel om, at man ikke skal ville overholde Helligdagen paa en saadan, skal jeg sige pedantisk eller overtroisk Maade, som det skeer baade i Engelland og i Skotland, hvor Christendommen har faaet noget Jødeagtigt, som maa være en Følge af en vis Overvægt, som det gamle Testamente fik i Cromwells Tid.

Anm. 9. Endnu vil jeg lade det Spørgsmaal fremkomme: Bør Enhver indordne sig saaledes ind i den paa det Sted, hvor han lever, bestaaende Tingenes Orden, at han respecterer de her gjeldende Love, deels Statens givne og skrevne, deels Menneskesamfundenes uskrevne Love (Sømmelighedens, Anstændighedens, Høflighedens, Vedtægtens, Modens m. M.), hvor da Stand og Standsforhold kunne komme i Betragtning? Tage Hensyn til og lade sig bestemme ved Hensynet til Landets Love og Ordninger maae vistnok Alle, endog Røveren. Men da det Bestaaende ofte og i mange Henseender kan trænge til Forbedring og Omdannelse, saa kan man, ja maa man, medens man agter det som Noget, man i Livet har at rette sig efter, dog ofte føle sig opfordret til at virke for dets Omforandringer, altsaa at bekæmpe det. Men her bør nu det reformative Sind træde i Forbindelse med det conservative, og det har sit Gode, at der i Landene baade danne sig Saadanne, der ere at henregne til de virksomt Conservative, og Andre, som ere de virksomt Reformative, medens Mange staae udenfor, fordi de have Andet at tage Vare paa og heri ikke ville forstyrres. De Reformative kunne kaldes Fremadstræbelsens Mænd og Kvinder, medens de Conservative kunne kaldes Paaholdenhedens, og vil jeg her gjentage, hvad jeg i Begyndelsen af andet Hefte af mine Samfundsbetragtninger Nr. 47 (Aar

1870) har sagt: at, naar i et Huus Konen vil fremad, kan det være godt, at Manden er paaholdende, og omvendt. De Ene sige: omnis mutatio periculosa d. e.: Man veed, hvad man har, man veed ikke, hvad man faaer. De Andre sige: Stilstand er Tilbagegang.

Anm. 10. Conservativ er noget ganske Andet end Reactionær, hvormed Mange hos os have forvexlet det. Jeg har i mine politiske Skrifter viist mig som Det, jeg har kaldet mig, en bestemt (jeg troer, at jeg tør tilføie kraftig) Reactionens Mand; men mit Skrift fra Aaret 2135 er fra Ende til anden det Modsatte af conservativt. Modsætning til Reactionært (tilbagetrængende Modvirkning) er Adactionært (paatrængende Indvirkning); men Livsgangen fører ofte naturligen med sig, at de Adactionære komme til at vorde Reactionære mod opstaaende nye Adactionære. At Reactionært skal gaae ud paa at faae de forrige Tider tilbage, ligger ikke i Begrebet; men det er dog ofte saa, at Reactionen gaaer ud herpaa, hvilket Luther især kan være et talende Beviis paa; thi han vilde have den Tid tilbage, da Helligskrivterne vare aabne Bøger for Alle og Christendommen var uden alt det Paahæng og Uvæsen, som den katholske Kirke havde belemret den med.

Anm. 11. Revolutionær. — Var Luther det? Jeg maa svare: Ja. Han fremkaldte en Opstand mod Kirkens øverste Myndighed, og gik saa vidt, at han endog kaldte Paven en Antichrist. Her have vi da det bedste Exempel at gaae ud fra, naar der skal være Tale om Revolutionens Lovlighed under visse Forhold. Revolutioner (Omvæltninger) i Menneskesamfundene gaae ud paa, ikke lempeligen og efterhaanden at faae bedre Tilstande satte i den nærværendes Sted, men at opnaae en saadan Omdannelse paa en brat Maade ved en Omstødelse af det Bestaaende. Men en saadan kan, naar Tiden til den er kommen, skee paa en fredelig Maade, eller i al Fald uden at der gribes til andre Vaaben end Ordets. Baade i 1660—61

Digitized by Google

og i 1848—49 foregik en saadan hos os; og havde kun i sidste Tilfælde en lang Ufred i Taleforhandlingernes Rige deels til Forgjænger, deels til Efterfølger. Men det ere ikke alle store Gjennembruds-Fremskridt, som gaae saaledes for sig, uden at der gribes til enten legemlige Vaaben eller andre voldsomme Fremgangsmaader. Desværre grebe baade den lutherske og den reformeerte Kirkes Kæmpere tidligen til saadanne, ligesaavel som til Forkjettringens og andre grove usurpatoriske Fremgangsmaader. De prædikede Sandhedsaandens Rige, men at Aanden nu ogsaa skulde have Eneherredømmet, saa vidt gik deres Tro dog ei. Det er den saakaldte Rationalisme, vi have at takke for den christelige Frihed, vi nu ere paa Veie til at faae. Fornuftens Frihed har ført til den hellige Skrifts Emancipation, dog ei ganske; thi endnu staae Bekjendelsesskrivterne som de, der skulle have Overformynderskabet over Helligskrivten, og endnu ere jo kun visse Stykker af den bestemte til at lægges til Grund for Præsternes Prædikener. Ja endog det Hovedsted om Regnskabet paa den yderste Dag (Matth. 25, 31—46) findes hos os ikke blandt Texterne. De tydske Lutheranere have det ansat til 26de Trinitatis, altsaa til en Søndag, som i mange Aar ikke haves. Grundtvigianismen — den christne, mener jeg, om den politiske skal her ei tales — gik vistnok ud paa, at sætte et andet Grundlag for Kirkechristendommen, end det lutherske (som var Helligskrivtens Eneherredømme); men omvæltende kan den dog ikke vel kaldes. Den saakaldte Ny-Rationalisme er derimod revolutionær og vil være det; thi den vil have det kirkelige Christendomsherredømme stødt bort for i dets Sted at sætte den frie Gudhengivenheds Sindelag, som jeg i Modsætning til Christenskabet har kaldet Christeligheden, ladende Ordet Christendom staae som ubestemt. See Bogen fra 2135. Første Deel. S. 420 og 119 ff.[4])

§ 35.

Hvad Menneskene som Lemmer af det større Hele skulle iagttage og bestræbe sig for, er nu i en sammentrængt Sammenfattelse angivet, hvorved meget Enkelt staaer tilbage at gjennemgaae, naar der sees hen paa Livsforholdenes og paa Livsformaalenes store Mangfoldighed. Men maa her dog ikke være et altomfattende Totalformaal, som Alle skulle virke til Bedste for?

A. Er ikke Almeenlyksaligheden at nævne som saadant? Nemlig Almeenlyksaligheden saaledes, som den jordiske Tingenes Orden gjør den mulig og opnaaelig.

Almeenlyksalighed: naar vi holde os til Udtrykket, uden at agte paa, hvad det oprindelig kan have betydet (da lyksalig maaskee kun har betegnet rig paa Lykke, lykkesæl, ligesom fredsæl betegner rig paa Fred), saa viser det os hen paa de to Hovedting, som her ere at have for Øie, først de udvortes Goder, hvis Opnaaelse paa mange Maader kan beroe paa Det, vi kalde Lykke, dernæst Det, der beroer paa den indre aandelige og sjælelige Tilstand. Begge Dele ere at have for Øie, naar der er Tale om Menneskelyksalighed.

Anm. Da jeg oftere er kommen til at nævne Sjæleligt og Aandeligt ved Siden af hinanden, vil jeg her tage Anledning til at bemærke, at ved „Aandeligt" sees der især hen til den universelle Side af Menneskets indre Tilvær, det Tilskyndende og med Ideefylde gjennem Frihedslivet Opfyldende; ved „Sjæleligt" derimod sees især hen til Personlighedens Side eller til Det, hvorigjennem Individet træder det Algyldige saavelsom Tilværelsesmangfoldigheden imøde paa Hengivelsens og Magtpaaliggenhedsfølelsens Maade. Villiekraftigheden tør og maa vel henregnes til begge.

Men da Tanken „Almeenlyksalighed" deels let kan føre ud i det Vage og til Indbildningsmagerie, deels kan bringe til at holde fast ved det Øieblikkelige, der umiddelbart og lige strax er til Livsbehag, medens Livet dog ofte kan kræve, at, for Fremtidens Skyld, Tilstande udholdes, hvilke, om de end

Digitized by Google

kunne tjene til at fremme Velvær, dog maae kaldes ikke-lyksalige — saa ville vi, istedenfor Almeenlyksalighed, hellere sætte Almeenvel ved almeen Tilfredsstillelse af Livets Krav, baade de jordiske og de indre sjælelige og aandelige.

Men saaledes vises vi da jo atter til Livets Mangfoldighed, da det dog var et altomfattende Ene, som skulde søges. Dette maatte da Almeenlyksaligheden være; men er der nu ikke Noget at angive, hvorpaa denne saa væsentligen beroer, og hvori den saa væsentligen bestaaer, at det Eet og Alt, vi her søge, vil findes ved at udfinde det?

B. Her maae vi da mindes og have for Øie, at Christendommen opstiller Almeenkjærlighedens Rige som det store, altomfattende Formaal, deels betragtet som et Rige, hvori Alle ere lyksalige med og ved og i hinanden, deels betragtet som et Almeenomsorgens og Omsorgskjærlighedens Rige, hvilken Almeenomsorg da maa have sit til Velbehagskjærligheden Hørende i Forbindelse med sig. Men herved maa jeg nu bemærke, at Kjærlighed og Ærefrygt, medens de staae i en vis Modsætning til hinanden, høre saa væsentligen sammen, at det istedetfor Almeenkjærlighedens Rige bør hedde et almeent Ærefrygtens og Kjærlighedens Rige, da den Agtelse, som Alle skylde hinanden, endog ligesom Ærefrygten for Gud maa stilles foran for Kjærligheden. *)

C. Og her maa jeg da nu fremhæve, at til Det, der ligger paa Ærefrygtens Side, hører Almeenretfærdigheden, og der maa agtes paa, at ikke Det, man anseer for magtpaaliggende for Menneskeomsorgen, fører til, at man reent glemmer at spørge sig: Men er Du ogsaa berettiget til at færdes, som Du færdes? Hvilket man i Menneskehistorien, hvorved jeg her mener Menneskehedens Livsfærdsgang, ideligen har undladt. Medens megen Velgjørenhed er udøvet i det

*) Jeg vil her henvise til Det, der i Medd. fra 2135, i Syttende Deelingsstykke S. 217 f. i Anledning af Ydmyghedens Omtale er sagt om Ærefrygten S. 273 nederst.

Digitized by Google

Mindre, er, hvor det gjaldt Herredømmeudvidelsen, eller ogsaa visse store Almeenformaals Gjennemførelse efter et vist Alsinds Medfør (see § 22), Retfærdighedens Fordringer saare meget tilsidesskudte, saa at, naar man seer paa Menneskehedens nærværende Tilstand, maa for vor Tid og for en lang Fremtid Bestræbelsen for at virke for almeen Menneskeretfærdigheds Fremme stilles ved Siden af at virke til Menneskekjærlighedens Fremme.

D. Endnu er her at bemærke, at Kjærlighedens Rige kræver et mange Bestræbelser omfattende, mange Gjenstande vedrørende indholdsfuldt Samliv, i hvilket Menneskene kunne komme til at vise hinanden Kjærlighed, baade som Velbehagskjærlighed og som Omsorgskjærlighed. Et saadant stort Stof for Almeenvirksomheden og derigjennem for Kjærlighedslivet giver Altilværelsen selv paa mange Maader, og det maa høre Almeenomsorgen til at tilveiebringe det, hvor det mangler.

Ved at see tilbage til det, som § 31 S. 62 angaaende vort tilkommende Liv efter Døden er sagt, maa jeg bemærke, at Pauli Ord: Tro, Haab og Kjærlighed (1. Kor. 13, 13) ligefrem bebude, at der i Livet hisset maa være Meget at arbeide paa og eftertragte. Ordet Haab viser ligefrem hen herpaa, men Tro gjør det ogsaa, naar derved tænkes paa det, som læses i Hebræerbrevets Cap. 11, samt paa Begyndelsen af 1. Kor. 13, hvor Troen skildres som kunnende flytte Bjerge.

E. Iøvrigt kan man ikke skjule for sig, men maa indrømme, at, naar vi see hen paa Menneskelivets Gang fra den ældste Tid af, viser det sig, at Livets historiske Magter slet ikke have ført Menneskeheden frem ad Retfindighedens og Tilbørlighedserkjendelsens Veie, men at der overalt næsten synes ligesom lagt an paa, at der skulde danne sig et Menneskerets-Undertrykkelsens og et Hadets Rige, hvilket vi da ere opfordrede til at modvirke saaledes, at en bedre Leven danner sig, medens det i § 8 Anm. 5. S. 8 og 9 Fremsatte maa bringe os til at spørge, om ei alt det Uvæsen, Menneskehistorien lader

Digitized by Google

os see, hører til det ad tilsyneladende vrangvendte Veie fremadskridende Liv.

Anm. Vi maae her henvende vor Opmærksomhed paa, at vi jo have med en Menneskehed at gjøre, som i sin Opvæxt endnu ikke er kommen ud over Drenge- og Tøsealderen. Vi maae da især spørge: hvad er, saaledes som Livsforholdene nu i vor Tid vise sig paa Jorden, nærmest og først at nævne som det Almeenformaal, som det maa være os Alle magtpaaliggende at forfremme overalt i Menneskeheden? Og her maa jeg da svare: almeen Menneskeretfærdighed og et almeent Menneskeretfærdighedens Rige; thi midt under megen Menneskeomsorg, megen Menneske-Velvillie, Menneske-Goddædighed, skorter det især meget paa almeen Retfærdighedsfølelse. At lade Andre vederfares Godt er man bered til, men hvad der hører til at lade dem vederfares Retfærdighed, har man ofte langt mindre sin Agtsomhed henvendt paa, og det finder ofte sine store Hindringer i Menneskesjælene. Selv Menneskeomsorgen har ofte ført til de groveste Uretfærdigheder for de store Menneskeformaals Skyld. Baade Statshistorien og Kirkehistorien er fuld af Beviser herpaa. Man havde sine til Menneskehedens Fremskridt, ja maaskee endog til Menneskeretfærdighedens Fremme sigtende Bestræbelser, og meente sig nu i Henseende til den store Menneskemængde frit at turde gaae Beførelsens og Besnakkelsens, samt Opflammelsens og Henrivelsens Veie, fremdeles ogsaa Udskjeldelsens, Forhaanelsens og Forkjettringens Veie. „Lad os paa udvortes Maade faae opnaaet de Tilstande, vi maae holde for at være forfremmende for Menneskeheden, om ogsaa vi og de Mange derover komme til at tage nok saa megen Skade paa vore Sjæle, ikke blot i Menneskeretfærdighedens og Retsindighedens samt og i den humane Menneskeagtelses og Menneskeomsorgs, men og i den forstandige Skjønsomheds og Skarpsindigheds Henseende." Saaledes synes mange af Alsindets Mænd (§ 22) i deres Indre, om ei at tænke, saa dog at være stemte. See § 22, S. 37 og 38.

Digitized by Google

§ 36.

Saavidt om Almeenformaalet. Men endnu er her Eet at see hen til, som særskilt maa omhandles.

Naar vi betragte de store videnskabelige Bestræbelser i Menneskeheden, som vi allerede fra de ældste Tider af, og rundt om paa Jorden, finde dem, saa viser det sig, at mange af dem have staaet og bestandig endnu staae i nær eller i al Fald ikke fjærn Sammenhæng med Almeenvels-Omsorgen. Men nogle gives der dog og det ikke faae, hvorom man kan spørge: Hvad have disse Bestræbelser med Almeenvellet at gjøre? eller kunde i al Fald den derpaa anvendte Flid og Aandsduelighed ikke meget bedre til Almeenvellets Fremme være anvendt paa Andet. Hvor Meget er der ikke i den videnskabelige Virksomhed, hvorom saadant Spørgsmaal kan gjøres. Vi møde det i den store Uddannelse af Mathematiken, i den ud over vor Jordklodes kosmiske Forhold sig vidtudstrækkende Astronomie, fremdeles i Naturhistorien, hvor især de lavere Dyrs Legemsbygningers og deres indbyrdes Ligheds- og Ulighedsforholds Studium, ligesom og i mange jordklodehistoriske og menneskehistoriske Efterforskninger.

Vistnok har Eet og Andet af Det, saadanne Studier have ført til, viist sig at kunne nyttes til Bedste for den almene Menneskeomsorg, men alle disse Bestræbelser have fra først af og i deres hele Fremgang ikke været anlagte til eller bestemte til at skulle være saadanne, hvorved Almeenvellet skulde haves for Øie. Man tør vel sige, at Vorherre eller den alraadende Magt har villet, at uden alt saadant Hensyn et hele Altilværelsen omfattende Kundskabens, Indsigtens og Verdenserkjendelsens Rige skulde uddannes i Menneskeheden, udgjørende Det, jeg vilde kalde Menneskehedens ideelle Formaal og Bestemmelse, hvorpaa da især nogle dertil kaldede Mænd skulde anvende deres Hovedvirksomhed. Og nu maa jeg da minde om hiin Tid, da alt Saadant sagdes at skulle udgranskes og kjendes til Guds Ære. Man skulde overalt beundre Skaberen i hans Værker, og hvad der af alt det videnskabeligen Ud-

Digitized by Google

fundne kunde fremstilles for Menneskene i Almindelighed, skulde derfor meddeles almindeligen. Der dannedes dengang til christelig Opbyggelse henstræbende naturhistoriske Beretninger og Skildringer (f. Ex. en saakaldet Ornithotheologie o. s. v.). Fremdeles maae vi bemærke, at hiin Videnskab tjener mange Mennesker til Aandsføde, som Gjenstand for deres aandelige Virksomhed, medhenhørende til den aandelige Bespiisning, samt at Mange kunne deeltage heri uden at gaae ind i de egenlige videnskabelige Granskninger. Vi maae her, som oftere, mindes de Ord: Mennesket lever ikke af Brød alene (om saa Ordet Brød tages i en endnu mere omfattende Betydning end Luther tog det i), men at Mennesket skal leve af hvert Ord, som gaaer ud af Guds Mund.

Endelig maa jeg ved at see tilbage til den i § 34 fremstillede moralske Grundlære fremhæve, at Menneskesamfundene have med stor Føie gjort al videnskabelig Stræben overhovedet til Noget, som er at henregne til Samfundsgoderne, saa at ogsaa her bliver Noget, der skal iagttages ifølge den Menneskeheelheds Fordringer, til hvilken vi høre, nemlig at iagttage af Den, hvis Kald Dette er bleven.

§ 37.

Men nu tør jeg ikke undlade at tilføie Følgende:

Den indtrængende Granskningsaand, i hvilken Sandhedsaanden lige saa vel virker, som i naturlig Agtpaagivelse og Skjønsomhed, har ikke kunnet Andet end ogsaa at omfatte, ja, om jeg saa maa sige, kaste sig paa, en grundgranskende Betragtning af de allervæsentligste moralsk-religiøse Aandsanliggender og Aandsformaal, og Dette har i christelig Henseende havt den slemme Følge, at den christelige Tro, der dog væsentligst og fremfor Alt skulde bestaae i et pietets- og tillidsfuldt Sindelag, fik ved Siden af sig en Lærdomstro, som blev stillet foran til stor Fordærv for Christenheden, da hos saare Mange derved en død Tro, eller en kun af Granskningsaand og Skarpsindighed oplivet Antagelsestro fortrængte den rette

ægte levende christelige Tro. Uhyre Anmasselser og Uretfærdigheder fandt Sted for at kæmpe for og opretholde, nemlig paa en vis udvortes Maade, ad Tvangens Vei at opretholde, en Lærdomstro, over hvilken det sande christelige Sindelags Tro blev formørket og skudt tilside. Have vi ikke endog i vore Dage og hos os seet Lærdomsudfinderi og Lærdomstro behandlet, som om det var en Hovedsag, saa at en vis Lærdomsbesjælethedsaand har sat sig i Stedet for christelig Aand, og det lige saa vel hos Folk af udannet Stand, som hos Andre.

Hermed ender jeg Formaalslæren og gaaer nu over til Pligtlæren eller, som jeg hellere vil kalde den, Livsførelseslæren. Den skal føre os ind i alle vore Livsforhold og hvad Retfindethed og Tilbørlighedsbevidsthed fordrer af os i eller med Hensyn til ethvert af disse Livsforhold.

§ 38.

Vi maae da her see tilbage til § 12, A, hvor det bemærkedes, at Pligtsbegrebet fører til Tanken paa en altomfattende Tingenes Orden, som den, der medfører det Enhver efter hans eller hendes Livsstilling Paaliggende. Men herfra maae vi videre gaae tilbage til den Trehed „Du skal", „Du maa", „Du bør", med hvis Betragtning vi begyndte vor Moralphilosophie.

Vi bemærke da, at Menneskenes Liv, hvad den daglige Dont angaaer, for en stor Deel bestemmes ved et „Du skal". Der er dagligen Meget, som ifølge Husets Orden, Huusholdningens Medfør, Embedsstillings eller anden Stillings Krav *),

*) Sengene skulle redes, Stuerne gjøres rene, Maden skal laves, Børnene klædes paa til at gaae i Skole, Professoren skal hen og holde

Digitized by Google

saaledes skal eller maa skee, at der ikke opstaaer Spørgsmaal om, om man vil, og saa kommer der ei heller noget „Du bør" i Bevægelse som saadant, om det end kan ligge bag ved. Hvad der saaledes gjøres, skeer da efter Pligt, men man kan meget ofte ikke sige, at det skeer af Pligt, fordi Pligtfølelsen ofte herved slet ikke rører sig som saadan. At man gjør det Paaliggende, skeer da som Noget, der forstaaer sig af sig selv, hvilket Udtryk meget vel betegner Forholdet. Men Tilbørlighedssindet vil dog kunne føre et Overopsyn med den hele Livsdont, og ofte kan Sindsstemningen være en saadan, at man udtrykkeligen maa ved et „Du bør" eller „Du bør ei undlade" opmande sig til Det, som skal gjøres; eller og til at undlade Det, som ei bør skee, i hvilket sidste Tilfælde Selvbestemmelsen til at undlade bliver det, hvori vor Gjøren kommer til at bestaae.

Men ikke saaledes enkeltviis, stykkeviis, og anledningsviis, men heelt og ganske skal vort Livs mangfoldige „Du skal" drages ind under det egentlige „Du bør", hvilket allerede i § 3 er sagt. Vort Liv skal ved Alt, hvad vi have for, føres saaledes ifølge Anerkjendelse og Gyldighedstillæggelse, at det kan siges, at vi gjøre Alt, hvad vi gjøre, i det Algyldiges Navn, altsaa med det Algyldige for Øie, saa at vi bestandig ere i Samqvem med dette, hvilket allerførst vil skee derved, at vi agte paa at gjøre Alt retteligen og tilbørligen (i visse Forhold sømmeligen) og med et beredvilligt og velvilligt Sind. Men dernæst vil det skee fuldeligen og paa bedste Maade, naar hele Livet tages religiøst, idet man bestandig bærer og nærer den Tanke hos sig, at man overalt gaaer i Guds Tjeneste og derved lever sig ind i Guds Rige eller i Livet i Gud. Man

---

Forelæsning, Præsten skal læse med Konfirmanderne, Haandværkeren skal gaae til sit Arbeide og passe det, Jorden skal pløies, Sæden høstes og kjøres ind, Afgifterne skulle erlægges, Huusleien skal betales, Generalen skal holde Mynstring, Kongen skal holde Statsraad. Dette er her exempelviis anført, for at man kan have Livets mangfoldige Medfør for Øie.

Digitized by Google

kan her ogsaa — jeg seer herved hen til § 15, Anm. 3 og 4, S. 26—27 — sætte Alfornuftens istedetfor Guds Rige; thi ogsaa til den kan man staae i et religiøst Forhold, ligesom og til Alnaturen, hvis man hellere vil holde sig til Det, hvad dette Udtryk angiver, nemlig den overalt virksomme Skabermagt, ved hvilken vi jo selv ere constituerede. Enten man siger Guds eller Alfornuftens eller Alnaturens Rige, er der Tale om, at leve sig ind i sin indre Grundgivers Rige.

Herved kan og skal imidlertid kun den Grundstemning angives, der skal herske i vor Sjæl, men som vistnok kun udtrykkeligen til visse Tider kan fremtræde i vort Indre, medens den dog altid i Baggrunden kan og bør være tilstede; (omtrent som en Moders Tanke paa sine Børn er det, naar hun ikke noget Øieblik, under Alt, hvad hun har for, glemmer dem aldeles). Dog maa denne Grundstemning under Sjælens indre Omgang med sig selv, faae Tider, da den udtrykkeligen kommer frem. Jeg vil her bemærke, at hvad jeg i min Psychol. § 142 ved at anføre de Ord: Hvad der hæmmer, det fremmer, naar man tager det retteligen, har sagt om Hæmmelserne som Villiens Styrkelses- og Fremledningsmidler (Vehikler), ogsaa gjælder om det Religiøses Frembært i vort Indre. Vi skulle med Bevidsthed og Villie leve os ind i det Algyldiges Rige, og vil det altid blive Vorherres Rige, enten det saa er os et Alnaturens, et Alfornuftens eller et Guddommens Rige, naar vi pietetsfuldt og tillidsfuldt leve os ind deri, og de religiøse Følelser have altid deres Befaligende.

§ 39.

Men have ogsaa Pligtfølelserne noget Saadant? At et Liv i Pligtfølelsens Navn, eller gjennemtrængt heraf, kan have sit dybt Opmandende og Sjæletilfredsstillende, saae man i den Kantiske Periode. Men da dog Pligt nærmest føles som noget Paaliggende eller Lovbudsmæssigt, og bliver ved at være os et saadant, om vi end fuldt erkjende Buddets Gyldighed, og forsaavidt selv tillægge det Gyldigheden, saa er her dog ikke

Digitized by Google

den fulde Indlevelse i det Algyldiges Rige, og saa opstaaer her det Spørgsmaal, om det hele „Du bør“ ikke skal overvindes og afløses ved noget Høiere, saa at et høiere „det forstaaer sig af sig selv“ indtræder ifølge et høiere Sindelags fyldige Magt. Fichte den Ældre lod i sin sildigere Livsperiode Kants Moralitet afløses ved en saadan Magt, som han kalder die Sittlichkeit. Men vi især komme her til Christendommens Opløftethed over Loven derved, at det Algyldige kommer til at herske og leve i os gjennem en Besjælelse og Beaandelse, der fører til Uddannelsen af et heelt Sindelag og Hjertelag, forbunden med Eftertænksomhed og Villiebestemthed. Den blotte Besjælelse og Beaandelse, som varm og livfuld Bevægethed og Anerkjendelse og Istemmelse, er ikke nok; det kommer an paa, at det Besjælende og Beaandende saaledes gaaer ind i os, saa at vi kunne sige: Jeg og det i mig levende Algyldige ere Eet, saaledes som det er hos Mathematikeren, i hvem, naar han er kommen paa det Rene og Klare, den algyldige Mathematiks Tilsigelser gaae i Eet med hans personlige mathematiske Tænkning, eller som det er hos Digteren eller Grundtænkeren, naar Indaandelsen gaaer i Eet med hans nedskrivende Virksomhed, idet den fornødne Paapassenhed kommer af sig selv. Mange ville enkeltviis eller stykkeviis kunne føle sig i en saadan harmonisk Gaaen i Eet af det Personlige og det Algyldige. Jeg vil endnu tage til Exempel den Studerende, naar han ret er bleven hjemme i Latinen, saa at han, uagtet Grammatik-Indsigten uafbrudt ligger til Grund for hans latinske Læsning og Skrivning, dog ei mere behøver at tænke og saaledes kan siges at være opløftet over Grammatikens Lovherredømme, medens den dog ei hos ham er ophævet, men stadfæstet (Rom. 3, 31). Endog den simple Haandværker, naar han er bleven en dygtig Mand i sit Fag, kan leve og virke i en saadan Gaaen i Eet af Personligt og Algyldigt.

Men hvad Livsførelsen i det Hele angaaer, er Menneskeт endnu langt fra at være naaet saavidt. To store Hæmmelser og Hindringer kan selv den Retfindede og Forstandige

Digitized by Google

have at stribes med i sit Indre. Den ene kommer af, at man er i Uvished om, hvad der under de givne Forhold er det Rette og Rigtige. Da maa man, dersom Forholdene ikke ere saadanne, at man maa handle strax, gjøre Det, hvad der i det gamle Testament betegnes ved de betydningsfulde Ord: „at bie efter Herren" (See Psalm. 27, 14; 130, 5 og mange flere Steder, som man i Ewalds bibelske Concordants kan finde under Ordet: Bie). Men ofte kan man ikke bie saaledes, til Herren vil give En Visheden og Forvisningen. Da kan man ikke følge Regelen In dubiis non est agendum d. e. i Tvivlstilfælde skal man ikke tage nogen Bestemmelse (see her min Logik § 89, S. 181) [5]), og kan da ikke finde hiin Gaaen i Eet i sit Indre. Iøvrigt vil jeg her henvise til A. S. Ørsteds „Af mit Livs og min Tids Historie" 1ste Deel under Nr. XI., S. 158 ff.

Den anden store Hæmmelse og Hindring, som man i sit Indre kan faae at gjøre med, er den, at man føler sig uvillig, enten af Uoplagthed eller af stridig Lyst (jfr. Psychol. § 142). Her gjælder det da en Selvbeherskelse, hvorved man bringer sig ind under Lovens Herredømme, ved at bringe sig ind under Pligtens, og er det saare godt, naar man gjør det med den Tanke, at man deri skal søge sin Styrke og Støtte, fordi man har den deri.

Det kommer an paa at ethicere sig selv (d. e. moralskt at tildanne og uddanne sig), saa at man kan i alle Henseender naae til hiint høiere „Det forstaaer sig af sig selv", eller hiin Indlevelse, hiin Indoptagelse og Indoptagethed (hiin versio in succum et sangvinem), hvorved vi komme til hiin Gaaen i Eet af vor personlige Leven og det algyldige Alvirksommes Leven i os.

Anm. 1. Naar Fichte i sin senere Tid opstillede „die Sittlichkeit" som opløftende over den kantiske Pligt-opfyldelses Standpunkt, saa har jeg ikke kunnet forstaae den anderledes end som en Opløftelse i et Slags Lighed med det christelige Sindelags, dog endnu uden Religiøsitet, hvilken

han først lader komme paa det næste høiere Standpunkt (hans fjerde), medens Philosophiens for ham, som for Hegel, er det høieste, hans femte. Men hos Hegel har „Sittlichkeit" en anden Betydning (see hans Rechtslehre §§ 142—157)[6]). For ham indtræder den, naar det erkjendte Rette og Tilbørlige kommer til at herske i et velordnet Samfundshele, en Stat. Herved meente han, at det kom til Objektivitet, idet det nu fra Samfundets Side traadte En imøde som et objectivt Bestaaende. Han, som overhovedet ikke agtede paa, at hvad han som Fornuft opstillede som det Høieste, var det Algyldiges indenfra fremtrædende Rige, kommende fra det høieste Objectives Gjørensiggjældende i os. Brandis i Bonn bestreed strax dette Begreb om Objektivt. Jeg har talt om denne Sag i min Psych. § 42, Anm. 12, S. 181—83.

Anm. 2. Men hvorledes skulle vi nu tænke os den Fichteske „Sittlichkeit", naar den skal opløfte over den kantiske Pligtfølelse og Agtelse for Pligt, som et Lovherredømme under et Fornuftherredømmes Form. I dette var jo dog et indre Grundværende virksomt i os; skal nu dette ikke føres tilbage til Tanken paa Gud og en Leven i Gud; thi det skal jo adskilles fra Religiøsiteten, og skal det ei heller føres tilbage til det altomfattende Grundværende og dets Erkjendelse og Livet i denne Erkjendelse; thi hiint Tredie skulde jo ikke være Philosophie, — hvori skal da hiin „Sittlichkeit" bestaae? Jeg seer ikke, at det kan være Andet, end at man skal elske det Gode for dets egen Skyld. Men hvad vil dette ofte forekommende Udtryk sige? Til det bydende „Du skal, Du maa, Du bør" maa knytte sig et „Jeg vil" og paa dette „Jeg vil" kommer al vor Gjøren tilsidst til at beroe. Dette er allerede i § 2 bemærket.

Men hvorledes har det sig nu med Det, vi tør? eller ikke tør? Dette sidste henhører ligefrem under det Bydende, og man kan ofte være veltilfreds med, at man kan frie sig fra Paahæng eller utilbørlige Anmodninger ved at sige:

Digitized by Google

Det tør jeg ikke og kan derfor ikke, især naar man kan tilføie: Hvad vilde mine Foresatte sige til Sligt? Overhovedet mindes jeg herved om, hvad jeg ofte i mit Liv er bleven vaer, hvor godt det er at have Foresatte, ei blot til at skyde sig ind under, men og til at dele Overveielsen med os og til at dele Ansvaret med os. Til Børn skal man, saa ofte Anledning gives, sige (jeg har allerede ovenfor § 18, Anm. 4, S. 31 bemærket det): Det tør jeg ikke gjøre, det tør jeg ikke undlade, hvad vilde ellers Vorherre sige.

Hvad dernæst angaaer Det man tør, saa er først at bemærke, at man tør Det, man bør, og man kan vel nok faae Anledning til at møde det Spørgsmaal: hvor tør Du gjøre Sligt? med det Svar: Jeg tør det, fordi jeg bør det.

Men nu det simple eller blotte „Jeg tør", hvorledes har det sig hermed? Her er at see hen først til Det, som om den frie Slaaen sig løs er bemærket i § 9, dernæst til § 12, Anm. 4, S. 22. Man har betegnet Det, hvorom her er Tale, ved at sige det at være meræ facultatis, liberi arbitrii, d. e. overladt til det frie Godtbefindende, hvilket endda ofte lader Tilfældet raade.

Men nu er jeg ved Spørgsmaalet om Selvmords Tilladelighed under Hensyn til Det, hvad Historien saavelsom det daglige Livs Tilskikkelser kan og maa gjøre opmærksom paa, bragt paa den Tanke, om der ikke mellem det ligefremme „Du bør" og det simple Tør, er at sætte Noget ind imellem, som jeg vilde betegne ved at sige det at være proprii judicii, propriæ facultatis ɔ: beroende paa reen personlig Anskuelse eller Tilskyndelse. I min Logik kom jeg til i § 76, Anm., der handler om de disjunctive Slutninger d. e. de, hvori et Enten—Eller ligger til Grund, at tage til Exempel Selvmordet, hvorom det syntes, at følgende simple Slutning kunde gjøres: Da det vel aldrig kan være pligtmæssigt at dræbe sig selv, og det da ei heller kan blive at henregne til Det, som er overladt til det frie simple Godtbefindende, thi et Selvmord er dog en Handling, som ei kan

henregnes til det i moralsk Henseende Ligegyldige, saa bliver kun tilbage, at Selvmord altid er pligtstridigt. Men nu kunde jeg dog ei Andet, end spørge mig, om der ikke i den Trehed: „Det Pligtmæssige, det moralskt Ligegyldige og det Pligtstridige" maatte være at indsætte et Fjerde, nemlig Det, som i givne Tilfælde maa beroe saaledes paa de særegne Forhold, saaledes som de stille sig for den Paagjeldende, at de maae overlades til dennes egne personlige Skjønnen og Driftsfornemmelse, eller være proprii judicii, ikke meræ, men propriæ facultatis, saa at man kan sige, Det, som skeede, kunde vel ei kaldes pligtmæssigt, eller at være Noget, den Paagjældende burde gjøre; men dog var Noget, som han gjorde Ret i, eller dog ei Uret i at gjøre.

Jeg vil her minde om Jacobis i sin Tid meget velbekjendte, jeg tør vel sige berømte Ord i hans Skrivelse til Fichte (den findes i hans samlede Skrivters Tredie Deel, og det Sted, jeg nu vil anføre, staaer S. 37—38 [7]). Dog maa jeg, førend jeg anfører Ordene, bemærke, at Kant i hiin Tid vilde have et Grundlag for Moralen, som ikke maatte gaae ud paa et vist Hovedformaal, men skulde være reent formelt (see Kritik der praktischen Vernunft. 1797. 4 Aufl. § 4. S. 48—49 [8]); dertil sigter Begyndelsen af de Ord af Jacobi, jeg nu vil anføre: Ich gestehe also, daß ich das an sich Gute, wie das an sich Wahre, nicht kenne, daß ich auch von ihm nur eine ferne Ahndung habe; erkläre, daß es mich empört, wenn man mir den Willen der Nichts will, diese hohle Nuß der Selbständigkeit und Freiheit im absolut Unbestimmten, dafür aufdringen will, und mich, wenn ich ihn dafür anzunehmen widerstrebe, des Atheismus, der wahren und eigentlichen Gottlosigkeit beschuldigt. Ja, ich bin der Atheist und Gottlose, der, dem Willen der Nichts will zuwider — lügen will, wie Desdemona sterbend log; lügen und betrügen will, wie der für Orest sich darstellende Pylades; morden will, wie Timoleon;

Gesetz und Eid brechen wie Epaminondas, wie Johann de Wit; Selbstmord beschließen wie Otho, Tempelraub unternehnem wie David — ja Aehren ausraufen am Sabbath, auch nur darum, weil mich hungert, nnd das Gesetz um des Menschen willen gemacht ist, nicht der Mensch um des Gesetzes willen. Ich bin dieser Gottlose, und spotte der Philosophie, die mich deswegen Gottlos nennt; spotte ihrer und ihres höchsten Wesens: denn mit der heiligsten Gewißheit, die ich in mir habe, weiß ich, daß das privilegium aggratiandi wegen solcher Verbrechen wider den reinen Buchstaben des absolut allgemeinen Veruunftgesetzes, das eigenntliche Majestätsrecht des Menschen, das Siegel seiner Würde, seiner Göttlichen Natur ist. [9])

§ 40.

Vi ville nu gaae over til at betragte Pligterne og med det Samme Livsforholdene i det Enkelte.

Her møde vi da Inddelingen i Pligter imod Gud, imod os selv, imod andre Mennesker og imod Dyrene.

Men nu er i sin Tid (omtrent ved Slutningen af forrige Aarhundrede) det Spørgsmaal opstaaet, om der særskilt kunne opstilles Pligter imod Gud.

Hertil er at svare, at det kommer an paa, hvad det „imod" her skal tilkjendegive.

A. a. Skal Ordet betegne Den, imod hvem den Ærefrygt skal næres, der skal bringe os til Pligtens Opfyldelse, og som da denne Opfyldelse kan siges at skyldes, saa maae alle Pligter siges at være Pligter mod Gud. I Begrebet „Du bør" ligger jo, at det er i det Algyldiges Navn, at Fordringen skeer til os, altsaa i Guds Navn.

b. Naar saaledes i een Henseende og det den første og vigtigste alle Pligter maae siges at være Pligter mod Gud, saa kunne de og alle siges at være Pligter mod os selv (hvorpaa jeg er gjort opmærksom ved P. E. Müllers christelige Moralsystem, anden Udg. § 281, S. 308). Det kan nemlig med

stor Føie siges, at den ægte og fuldkomne Selvomsorg maa medføre, at vi i alle Henseender drage Omsorg for at komme til at være, som vi bør at være, og at have en god Samvittighed; men hertil hører, at vi opfylde alle vore Pligter.

Her opstaaer naturligen det Spørgsmaal, om ikke ogsaa alle Pligter kunne siges at være Pligter mod Andre. Vi maae svare, at man vistnok kan sige, at, som ethvert Menneskes hele Væren kan komme Andre tilgode, forsaavidt den er god eller tilbørlig, saa kan og al vor Beflittelse, selv den, der er reen eller blot indvortes, være at henregne til Det, vi skylde Menneskeheden, altsaa nærmest de, blandt hvilke vi leve.

B. a. Anderledes stiller sig Sagen, naar vi forstaae Ordet „imod" saaledes, at det skal betegne Dem, til hvis Bedste Pligterne skulle opfyldes. Da gives der vistnok ingen Pligter imod Gud.

Men dog kan der spørges, om der ikke gives Pligter, som særegent kunne kaldes Pligter imod Guds Rige, idet dette da ei tænkes som Eet med Menneske-Omsorgens Rige, og her maae vi da komme til at tænke ei blot paa den ikke ligefrem for Menneskehedens Skyld udøvede videnskabelige Virksomhed, hvorom i § 37 taledes, men og overhovedet paa visse Arter af ideel Digter- og Konstnervirksomhed (den videnskabelige Frembringelse indbegreben), og hvorved Frembringeren alene tænker at tilfredsstille sit ideelle Formaals Tilsigelser og Fordringer, uden at han tænker paa Nogen, hvem Værket skal fremstilles for, eller hvem det skal være til Aandsberigelse, Fornøielse og Tilfredsstillelse, eller i al Fald kun tager et Bihensyn til dem, medens han især dog kun tænker sig i et Pligtforhold til sin indre Grundvirker. „Jeg skylder min Videnskab, min Konst det", ere Ord, som have fuld Gyldighed.

b. Ogsaa angaaende Dyrene er der reist Spørgsmaal om, om der kunne gives Pligter imod dem. Dette er af Nogle nægtet, især ifølge Kantiske Anskuelser. Men da de ere fornemmende og følende og begjærende Væsener, ligesom vi,

Digitized by Google

saa kan der vel ikke være nogen Tvivl om, at der er Noget, som vi af Hensyn til dem for deres Velværs Skyld bør iagttage, altsaa betragte som Noget, vi skylde dem, og som Vorherre paa deres Vegne fordrer af os, med alt det, at vi kunne til Behov for os slagte eller paa anden Maade omkomme dem.

I denne Henseende bemærker jeg, at, da jo hele Naturen er anlagt og indrettet til, at Dyr skulle dræbe Dyr for deres Fornødenheders Tilfredsstillelses Skyld, saa maa Dette ogsaa være Menneskene tilladt, men en vis Agtelse for Dyret, en vis Skyldighed mod dem maa her iagttages, ligesom ved den Maade, hvorpaa vi bruge dem, som Arbeidsdyr.

C. Tænke vi endelig paa de forskjellige Livsforhold, hvori vi befinde os, og lade Ordet „imod“ betegne de Sider, til hvilke vi have at vende os under Alt, hvad vi i Livet have at tage i Agt, saa gives her vistnok, foruden vort Forhold til os selv og vore Medmennesker, et umiddelbart Forhold til Gud. Naar vi henvende vore Tanker paa, hvad vi skylde vore Medmennesker og øvrige Medskabninger, saa bør vi vistnok bestandig gjøre det med Gud for Øie, fra hvem alt „Du bør“ kommer. Men det er da Det, vi ere dem skyldige, deres Vel og Bedste, deres Fornøielse og Tilfredsstillelse, vi nærmest have med at gjøre, ifølge Livsforhold, hvori vi staae til dem, og Livets Medfør i denne Henseende. Vi henvende dernæst ogsaa vore Tanker paa os selv og vore egne personlige Anliggender. Fremdeles have Nogle af os at henvende Tankerne paa de indenfra kommende reent ideelle Fordringers rette Tilfredsstillelse, hvorom nys taledes. Men endelig maae vi da dog have Tider, da vore Tanker især henvende sig til vor indre Grundgiver og Grundvirker, som Den, om hvem vi maae ønske at kunne sige: I Dig ere, leve og røres vi sjæleligen og aandeligen, men tillige som Den, i hvis Magt vore udvortes Livstilskikkelser og Livsvilkaar ere. Vi møde her de religiøse Dyder, men tillige religiøse Pligter, da jo Alt,

hvad der omfattes af det til os lydende „Du bør" henhører under Pligternes Rige.

§ 41.

Vi bemærke da her 5 Grundforhold, i hvilke vi i moralsk-religiøs Henseende befinde os, og vi skjelne ifølge heraf imellem a. Pligter umiddelbart mod Gud, b. Pligter mod det ideelle Gudsrige, c. Pligter mod os selv, d. Pligter mod vore Medmennesker og e. Pligter mod Dyrene.

Hvad Udtrykket „Pligter" angaaer, er at bemærke, at „Pligter" her betegner Det, hvad Retsindighed og Tilbørlighedsfølelse maa føre os til at erkjende for at være Noget, vi bør at iagttage og efterleve, hvad enten det træder frem for os som noget os Paaliggende eller som Noget, hvilket Livet saaledes fører med sig, at det hos os „forstaaer sig af sig selv", forat jeg skal gjentage dette Udtryk (see § 39, S. 86)[10]) eller endeligen, at det af os med Lyst og Fornøielse opfyldes.

I. Hvad angaaer Pligterne mod Gud, saa vil jeg lade det beroe ved Det, som i §§ 14 og 15, S. 23–26 er fremsat om de religiøse Dyder og Religiøsitetens Forhold til det Moralske, og hvad jeg videre i det Foregaaende (f. Ex. § 38, S. 84—5)[11]) er kommen til at bemærke i religiøs Henseende.

II. Ligeledes vil jeg lade det beroe ved det forhen (§ 40. B. a, S. 92)[12]) Fremsatte angaaende Pligterne mod det ideelle Gudsrige.

III. Pligterne mod Dyrene vil jeg heller ikke omtale videre, end det allerede er skeet i § 40[13]) samt § 21, A. S. 35.

IV. Vi komme nu til Menneskets Grundforhold til sig selv og den Omsorg, Mennesket bør at have for sig selv (Selvomsorgen), ei blot i opretholdende og bevarende, men og i forfremmende eller fremadstræbende og altsaa og i syndsafdøende Henseende.

Men see vi nu hen over alt Det, som for hver Enkelt

Digitized by Google

kan vorde Gjenstand for hans eller hendes Pligt mod sig selv eller personlige Livsførelsesomsorg, viser der sig vistnok noget Vist, hvorved Enhver alene har med sig selv at gjøre, nemlig Menneskets indvortes Sjæleomsorg for sig selv, især med Hensyn til sin Sjæls Frelse, hvor Sagen er en reen individuel og personlig, som Mennesket har at forhandle med sig selv og sin indre Grundvirker alene. Men iøvrigt er Alt, hvad der er hver Enkelts Velvær vedkommende, Noget, der bør være saaledes Gjenstand for Fællesdsomsorg, at Intet kan nævnes, hvorom jeg kan sige, at min Selvomsorg kræver det, uden at det tillige henhører under Almeenomsorgen. Derfor kan og vil jeg, forsaavidt der vil blive Tale om de mange særdeles Formaal for menneskelig Eftertragtelses- eller Bevarelsesomsorg, ikke lægge Inddelingen af Pligterne i dem mod sig selv og dem mod Andre til Grund eller have videre med denne Inddeling at gjøre, end nys antydet med Hensyn til vort aldeles personlige sjælelige og aandelige Indvortes, hvor endda Mennesket kan trænge til og tye til Andres Medhjælp, saa at endog disse reent indre ideelle Anliggender kunne drages ind under Almeenomsorgen, hvilket jo og i den christelige Kirke er skeet ved Indstiftelsen af det personlige Sjælesørgerembede.

Men ere de mange særdeles Formaal fælleds for Alle, saa at her ikke er at opstille en Hovedskjelnelse mellem Det, som vi skylde os selv, og Det, som skyldes Andre, saa gjelder ikke det Samme med Hensyn til Samlivsforholdene i Almindelighed, thi blandt disse ere der ikke faa, som vedkomme Samlivet som Samliv, og ei kunne regnes til Det, hvad Almeenomsorg og Selvomsorg have tilfælleds.

V. Jeg vil da give Læren om hvad Mennesket skylder Mennesket eller om Menneskehedspligterne (hvilket Navn jeg vil give de Pligter, hvorom der nu skal være Tale), to Hovedafdelinger, den ene handlende om Det, hvad Samlivsforholdene som saadanne medføre eller kunne medføre for hver Enkelt i hans eller hendes Forhold til andre Mennesker, den anden handlende om de almindelige menneskelige Livsformaal,

Digitized by Google

hvis Opnaaelse og Bevarelse maa være Gjenstand for Fælleds- eller Almeenomsorg, saa at Pligterne blive Fællespligter.

Den første af disse to Afdelinger vil jeg give Navn af Livsforholdslæren, den anden kalder jeg Livsformaalslæren. Ved begge er at underforstaae: „den i det Enkelte gaaende“.

§ 42.

Men forinden jeg gaaer ind i Det, som nu ligger for, vil jeg her indskyde to Betragtninger, som vel nok kunde været fremkomne tidligere, men som især maae indfinde sig her, hvor vi skulle tage de mange Livsforhold og de mange Gjenstande for Livsomsorgen for os.

A. Den første angaaer det Spørgsmaal, om Moralen er en aprioriſk eller en Erfaringsvidenskab. Vi maae svare: den er begge Dele i Forening; thi Det, som tilkjendegives og tilsiges os ud fra det Algyldiges indre Grundvirkelser, angaaer her dog altid Livsforhold og Gjenstande, som vi kun kunne kjende og have med at gjøre, ifølge hvad Erfaring, deels udvortes Erfaring, deels indvortes Erfaring lærer os. Vi staae i vort hele Liv indad til i Forhold til det Algyldige, som a priori, d. e. ud fra den allestedsnærværende altomfattende evige Grundkilde, gjør sig gjeldende hos os, og vi staae paa den anden Side paa ethvert Punkt deels indad til deels udad til i Forhold til Meget, som hører den skabte Verden til, saaledes som vi ad Erfaringens Vei alene kunne kjende den. Allerede Det, at vi leve sammen med en Mængde Væsener, vi maae betragte som ligeberettigede med os, kunne vi jo kun af Erfaring vide; ligeledes at vi ere Frihedsvæsener med et Indre, der fordrer Selvbeherskelse af os, at vi leve i en Verden, hvori Farer kunne fordre Mod og Tapperhed, o. s. v.

B. Den anden Betragtning, jeg her vil give Plads, angaaer Det, jeg kan og vil kalde Livets Dialektik. Philosophien har jeg i min Definition paa samme (see mit Skrivt

Digitized by Google

Om Philosophiens Begreb, Natur og Væsen, § 20) sagt at være en Videnskab, der skal komme i Stand gjennem en altomfattende Conferents af Alt med Alt og Debat af Alt mod Alt. I saadan Sammenførelse og Sammenligning og forholdsforfølgende Afveielse og Prøvelse bestaaer det Dialektiske, men paa noget Saadant gaaer nu og Menneskelivet gjennem mange Sammenstød i Menneskesamfundene ud, under Menneskenes Tragten efter at komme paa det Rene med sig selv og med hverandre i Livet. Overhovedet er det saa langt fra, at Staten, som i sin Tid Naturretslærerne sagde, er stiftet for at ophæve den Krig af Alle mod Alle, som man meente hørte Naturstanden til, at tvertimod Samfundsforholdene i Staternes Indre have medført evindelige Kampe af Alle mod Alle, alene allerede for Livsopholdets og Livsnydelsens Skyld, men dernæst ogsaa ifølge Alsindets (§ 22) mange eensidige Virkninger. Ideernes Kampe baade de religiøses og andres have været nok saa heftige, som Selvomsorgens. Det er gjennem saadanne Kampe, at Samfundene maae arbeide sig frem til Det, de bør være, men endnu ere langt fra at være. Overhovedet maa haves for Øie, at baade Menneskeheden i det Store og hvert enkelt Menneske i det Mindre endnu befinder sig paa Vordelsens første Vei, en Sag jeg har omhandlet paa flere Steder i mine Skrifter.[14])

Ogsaa i det Smaa kræver Naturen Tid. Dette maa man idelig, især ved Børneopdragelsen og ved unge Tjenestefolk, agte paa. Man maa ikke vente eller forlange, at Det, man siger og formaner til, strax vil vorde efterfulgt.

Anm. Paa dette Sted vil jeg gjøre Stoikernes bekjendte Lære, som Gellert har udtrykt i de Ord: „Hvo der elsker een Last, elsker Lasterne alle", til Gjenstand for Overveielse. For det Første kan herved spørges, om der ikke ogsaa maatte kunne siges: Hvo som elsker een Dyd, elsker dem i Grunden alle; hvilket da vilde sige saa Meget som: Den, hos hvem det Godes Rige har faaet en god Indgang etsteds, hos Den har det i det Hele faaet Indgang, ligesom

hiin Sætning derimod maatte sige, at Den, hos hvem det Ondes Rige har faaet Indgang i Eet, hos Den har det i det Hele faaet Indgang. Forholdet er imidlertid det, at det med Menneskets aandelige Vordelse har sig saaledes, at den, ligesom Fosterets Dannelse i Moderens Liv, gaaer for sig paa Sporadismens (Spredthedens) Maade, ja vort hele Liv igjennem har hvert Organ med sin Funktion (eiendommelige Virksomhed) en vis særskilt Bestaaen for sig, saa at eet Organ kan være i en god Stand, medens visse andre ikke ere det; idetmindste gjælder det om Hovedorganerne. En Leversygdom er ikke en Brystsygdom og endnu mindre er den en Øiensygdom, uagtet vistnok alle Organer staae i en Sammenhæng med hinanden og udøve en vis, men ofte umærkelig Indflydelse paa hinanden. Hvert Organ kan og uddannes og styrkes for sig. Paa lignende Maade forholder det sig med vor indre sjælelige og aandelige Uddannelse, ogsaa her viser sig en ad Sondrethedens og Spredthedens Vei sig lidt efter lidt dannende Livsheelhed, der træder ud i en stor Fleerhed af Formaaelser og Virkelser, hvilke danne en Organisation (velsammenhængende Ordningseenhed) eller rettere, da her Alt endnu er i sin første Vorden, danne en til Organisation henstræbende Leven. Og saaledes kunne, ligesom mange særskilte Færdigheder og mange særskilte Tilbøieligheder, ogsaa mange Dyds-Tilbøieligheder og Dyder danne sig midt imellem ikke gode, ja onde. (Man vil her, hvad Sondretheden angaaer, mindes hvad Paulus har om Naadegavernes Sondrethed, 1. Kor. 12, 8—30). Endnu vil jeg her vise tilbage til § 7, Side 7 og 8*), hvor især Henvisningen til min speculative Kosmologie bedes bemærket, men ogsaa maa jeg her bede lagt Mærke til Anm. 2 til § 150 i min Psychologie (S. 547), som jeg hist ei har mindedes. Der tages her „Hensyn til Menneskelivets Fremskriden i Historien".

---

*) S. 8 er i fjerde Linie at sætte 35 istedetfor 25.

Digitized by Google

§ 43.

Jeg vender nu tilbage til § 41, V., hvor det sagdes, at vi vilde dele Læren om Pligterne mod vore Medmennesker i to Afdelinger, Livsforholdslæren og Livsformaalslæren, hvilken sidste skal gaae ud paa en Gjennemgaaelse af alt Det, der i Menneskelivet bør være Gjenstand for Alles Omsorg for Alle eller Almeenomsorg, selv om det nærmest maa for hver Enkelt være Gjenstand for Selvomsorgen, medens Livsforholdslæren alene har at handle om, hvad det enkelte Menneske bør have for Øie og bestemmes af i sin Samleven med Andre. Men nu indstiller sig her vistnok det Spørgsmaal, om dog ikke ogsaa Tilbørlighed og Retsindighed i de Enkeltes Forhold til hinanden i Samlivet maa være Gjenstand for Almeenomsorgen. Det, jeg vilde give Plads i Livsforholdslæren, maa drages ind under Livsformaalslæren. Hertil er at svare: Vistnok er det saa, men dermed ophæves ikke den Forskjel, jeg vil gjøre imellem Livsforholds- og Livsformaalslæren.

Lad os see nærmere til! I Livsforholdslæren bliver der f. Ex. Tale om Rettigheder og Retsforpligtelser, om Billighed, om Taknemmelighed, Goddædighed, Høflighed med Mere, hvilket i det Følgende vil blive fremført. Her staae bestandig Mennesker ligeoverfor Mennesker, og der er Tale om, hvad de bør yde hinanden og udvise mod hinanden, saa at der bestandig er Tale om visse bestemte Menneskers Forhold til visse andre, og de Hensyn, der bør tages til de Mennesker, man lever sammen med, samt de Hensyn til os, som vi af dem kunne fordre. Man staaer ikke i et Retsforhold eller Høflighedsforhold til sig selv eller udøver Goddædighed mod sig selv o. s. v. Derimod, naar der er Tale om Omsorgen for Sundhed, Reenlighed, om aandelig Uddannelse, om videnskabelig eller konstnerisk Virksomhed, med meget Mere, har man med Formaal at gjøre, som der skal virkes for til Bedste for Alle.

Digitized by Google

§ 44.

Vi ville da nu gaae til at gjøre til Gjenstand for vor Betragtning alt Det, vi ifølge Samlivets Beskaffenhed og Medfør skylde Andre og bør have for Øie under vort Forhold til dem, uden at det er noget, vi kunne siges ogsaa at skylde os selv, undtagen forsaavidt Omsorg for at leve, som man bør, kan henregnes til Selvomsorgen, samt forsaavidt vi kunne skylde os selv at fordre det af Andre. Det er da de egentlige Samlivsforhold og deres Medfør, som her skulle betragtes; men vi ville herved især agte paa de forskjellige Motiveringer (Aarsagsbevægelser i Sindet), ved hvilke man kan bringes til at erkjende noget som Det, Retsindighed og Tilbørlighedsfølelse ifølge visse Livsforhold maa opfordre og tilskynde os til med Hensyn til og af Hensyn til Andre.

A. Her møde vi da allerførst Rettighederne og de hertil svarende Retspligter, hvilke jeg længere hen, med den saakaldte Naturret for Øie, vil med en vis Udførlighed omhandle.

B. Den næste Plads efter Retsfordringerne lader jeg de Livsfordringer og Hensynstagelser faae, som jeg, efterlignende en i Romerretten forekommende Udtryksmaade, vil give Navn af Qvasiretsfordringer, hvortil da svare Qvasiretsforpligtelser.

Herhen vil jeg allerførst henregne visse Pligter, som kunne kaldes Kaldspligter, uden at være egentlige Retspligter, hvorpaa jeg som Exempler vil lade mig nøie med at nævne Meget af Det, som paaligger en Huusmoder, samt hvad en Skoledreng har at gjøre og iagttage.

C. Fremdeles er her at see hen til de Tilfælde, i hvilke der kan blive Tale om at lade de Vedkommende vederfares Retfærdighed, men anderledes end ved de egentlige Retsforhold. Jeg har allerede forhen i § 20, B, S. 35—36 omtalt disse Forhold.

Anm. I Romerretten tales baade om Qvasi contractus og om Qvasi delicta. Som en Qvasicontract be-

Digitized by Google

tragtes den saakaldte negotiorum gestio, der bestaaer i, at man, naar Nød er paa Færde, paa en Fraværendes eller paa anden Maade Forhindrets Vegne, handler til Bedste for ham eller handler, ret som om man (qvasi) havde faaet Fuldmagt dertil, uagtet man ikke har faaet en saadan. Naar Nogen lider Skade ved en Ulovlighed, som Ens Bud under sin Udførelse af det ham givne Ærinde har gjort sig skyldig i, saa kan den Forurettede efter Romerretten holde sig til hiin, og kræves Erstatning af ham, saa kræves den qvasi ex delicto, eller det er, som om han var den Skyldige, uagtet han ikke har begaaet Ulovligheden. Saaledes mener jeg nu og, at man i mange Forhold kan gjøre Fordringer eller forlange Hensyn tagne eller og selv af egen Hu tilfredsstille saadanne, qvasi jure legitimo, ret som var her en lovlig Ret, uagtet Forholdet ikke er eller ønskes taget som et Retsforhold.

§ 45.

D. Fremdeles vil jeg herhen regne visse Skyldigheder, som man med god Grund mener sig at have, og derfor paalægger sig selv af Hensyn til tidligere Livsforhold eller og til Slægtskabsforhold. Allerførst er her at nævne, hvad man maa antage sig at skylde visse Familier (f. Ex. i Henseende til deres i det større Liv udtrædende, maaskee endog Hjemmet forladende Sønner eller Døttre) paa Grund af de Forhold, hvori man under tidligere Livsforhold har staaet til dem, alt naturligviis saavidt Omstændighederne opfordre En dertil, deels sætte En i Stand dertil. Jeg vilde kalde disse Skyldigheder, de særegne Livsforholdsskyldigheder.

Jeg ender hermed Udsigten over Rækken af de ifølge Livsforholdene forskjellige Retsindighedens og Tilbørligheds-følelsens Tilsigelser og Tilskyndelser, som vi med særligt Hensyn til Andre, end os selv og ikke af Almeenhensyn, kunne bevæges og bestemmes af. Mere end en kort Udsigt blev her

Digitized by Google

ikke givet, og jeg vil heller ikke videre gjennemgaae alt det her Fremførte, undtagen det de egentlige Retsforhold Vedkommende, som jeg nu vil omhandle.

§ 46.

Forskjellen imellem Retspligter og andre Pligter har især maattet opstilles som en Hovedinddeling i den Videnskab, man har givet Navn af Naturretten, hvilken jeg nu her vil tage frem. Det i den Kantiske Periode omhandlede Spørgsmaal om Forholdet imellem Moral og Naturret førte Fichte den Ældre til at ville holde denne aldeles adskilt fra hiin, i hvilken den ei skulde søge sin Grundvold. Hos os optog A. S. Ørsted denne Lære og tilegnede sig den i sin første Tid, og man vil finde den forsvaret af ham i en Recension over Schlegels Naturret i lærde Efterretninger 1799. Siden opgav han igjen denne Lære, ja søgte udførligen at oplyse, at hele Retstilstanden maa have det Moralske til Grundlag. Spørgsmaalet er: hvorvidt tillader Retsindighed og Tilbørlighedsiagttagelse at bringe vor Næste (med os selv) under et vist Tvangens Rige, og hvilke Fordringer tør gjøres gjeldende ved Tvang? Den moralske Lære herom kan da gjøres til en Videnskab for sig, ligesom man f. Ex. kan gjøre Sundheds- og Legemsstyrkelseslæren i Forbindelse med Legemsuddannelseslæren (de Gamles Gymnastik) til en Videnskab for sig. De mange Retsstridigheder og de forskjellige Retsforhold i Staterne have ligefrem foranlediget Uddannelsen af en særegen Naturretsvidenskab.

§ 47.

A. En saadan Uddannelse er i to Henseender af Vigtighed. For det Første med Hensyn til den Naturstand, i hvilken selvstændige Nationer og Stater endnu maae siges at befinde sig i Henseende til deres Forhold til hinanden; for det Andet med Hensyn til de i Staterne bestaaende Lovgivninger og Retstilstande, hvis Bedømmelse, Rettelse og Forbedring maa have

Digitized by Google

sin første, om ei eneste Grundvold i en philosophisk d. e. en grundgranskende Retslære.

B. Ja Forholdene kunne være saadanne, at man kan finde, at Dette eller Hiint, som den Statsforfatning, hvorunder man lever, giver En i visse Tilfælde Ret til eller i andre paalægger En, bør man af naturlig Retsfølelse ikke fordre eller ikke efterleve. Overhovedet vil den Retsindige ved Retspligternes Opfyldelse ikke tage Hensyn til hiin tvingende Magt, hvis Anvendelse derimod den mindre Retsindige deels kan drage i Langdrag deels blive fri for, allerede af den Grund, at Mange have en Sky for at tye til Domstolene, hvilket ei heller kan skee uden en vis Forstyrrelse af Sindsroligheden, samt mangen Uleilighed og desuden kan kræve Pengeanvendelse, i al Fald foreløbig Pengeanvendelse, ja som Mange af Hensyn til Samfundsforholdenes Medfør eller Tilraadelse mene sig at maatte vogte sig for, ikke at tale om, at man ikke i alle Lande kan stole paa Domstolenes Retfærdighed, ei heller paa tilbørlig Skjønsomhed hos dem, saa at Dommene kunne være usikkre, hvortil kommer, at det ei er Nok, at have en fuldgyldig Ret, men at den ogsaa skal fuldeligen kunne bevises eller modbevises (hvor saa Spørgsmaalet om, hvem Beviseforpligtelsen [onus probandi] paaligger, kan blive et Hovedspørgsmaal, stundom vanskeligt at afgjøre). Retsfordringerne høre imidlertid ikke op at være Retsfordringer, om man enten ikke vil eller ikke kan gjøre dem gjeldende som Tvangsfordringer, men mere eller mindre overlader dem til Retsindigheden. Af Mange opfyldes de ogsaa uden alt Hensyn til den udvortes tvingende Magt, deels af Retsindighed, deels af Hensyn til det gode Navns samt Creditens (Betroelsestillidens) Opretholdelse.

C. Forresten vedkomme Retsspørgsmaalene ikke ene og alene de Enkeltes Fordringer til hinanden, men og Samfundsmagtens Forhold til de Enkelte, hvorhen alt Det hører, som vedkommer Straffevæsenet, samt den Deel af Politivæsenet, der angaaer offentlig god Ordens Istandbringelse og Vedligehol-

Digitized by Google

delse, samt Forholdet til Naturmagterne. Herhen hører hvad offentlig Omsorg maa tage sig af i Henseende til smitsomme Sygdomme, usunde Beboelser, Ildebrande, Vandoversvømmelser m. M., fremdeles i Henseende til Forebyggelse af Voldsomheder, der i det Større eller i det Mindre kunne komme af menneskelige vilde Lidenskabers eller Sindsbevægelsers Opbrusninger. Meget af Det, hvorom der længere hen vil nærmere blive Tale, vi her see hen til, hører ligefrem hen under Retsvæsenet, navnlig forsaavidt der bliver Tale om Ulemper eller Farer, som man ei kan have Ret til at udsætte Andre for, medens Andet blot henhører til det almene Omsorgsvæsen. Thi ei blot Statsdisciplin (retlig Velordnethed), men ogsaa Statsomsorg maa al Statsregjeriug have til Formaal.

§ 48.

Men hvilke Pligter ere nu Retspligter?

Dette Spørgsmaal viser hen til Rettighederne; thi til Retspligterne hører Alt, hvad Andre ere berettigede til ɔ: i Retfærdighedens Navn at fordre saaledes, at det tør gjøres (d. e. at Retfærdighed og moralsk Tilbørlighedsiagttagelse tilsteder, at det gjøres) til Gjenstand for en tvingende Magt, eller dog er at stille ved Siden af Det, som hører herhen. Ved disse sidste Ord har jeg Hensyn til den høieste Magt i Staten. Selv i Republiker maa der være en saadan, og lader man Folkemændsforsamlingen eller i al Fald dens Fleertal være en saadan, saa kan den jo ikke anklages for nogen Domstol, og lader man den øverste Statsformand have Ret til at opløse Folkeformændsforsamlingen, saa staaer han jo ei under nogen anden Overmagt i den Henseende, end den nye Folkeformændsforsamling, der jo ikke kan indstevnes for nogen Stats-Domstol (den offentlige Menings d. e. det almene Omdømmes Domstol), medmindre man med Fichte den Ældre vil indføre et Stats-Ephorie eller et øverste Statsopsyn, staaende over baade Folkemændsforsamlingen og den øverste Statsforstander og sammes Raad. Men saa maatte da dette Stats-

Digitized by Google

opsyn ikke kunne indstevnes for nogen høiere staaende Magts Domstol. En sidste saadan maa der nødvendigvis være, men dens Pligter blive dog Retspligter, ja strenge Retspligter, uagtet de ei kunne komme ind under nogen tvingende Magt. Derfor nævnede jeg ved Siden af det Tvangsmagten Undergivne Noget, som ei var det, men var at stille sammen hermed.

§ 49.

Vi ere da komne til det Spørgsmaal: Hvilke ere de almindelige naturlige Menneskerettigheder, som i enhver Stat bør respecteres og holdes i Hævd? (Jeg bemærker herved, at A. S. Ørsted i sin Tid engang sagde, at naturlige Rettigheder kunde siges at være de, som maatte kunne gjøres gjeldende for Domstolene eller gjennem lignende Myndighed i enhver velordnet Stat.)

Vi kunne her gaae ud fra det gamle bekjendte Suum cuique — Enhver Sit. Men deri ligger et Tredobbelt.

a. For det Første fordres, at man skal lade Enhver beholde Det, der er hans eller hendes, med fri Raadighed derover.

b. For det Andet, at man skal svare Enhver Sit (d. e. give Enhver Det, man skylder ham eller hende).

c. Endelig for det Tredie, at Enhver kan gjøre Fordring paa en vis Andeel (sin Andeel) i Menneskehedens almindelige Eie.

§ 50.

Vi ville nu af disse Tre tage det Første for os.

Som Sit besidder Enhver oprindeligen sin Person, med dens Evner og med dens Legeme. Men nu vil ogsaa Enhver lige fra først af findes i Besiddelse af visse udvortes Ting, som han eller hun ere komne til at kalde deres Eie. Men er Raadigheden over alt Dette i Henseende til dets Brug fuldkommen fri for Enhver? Den maa begrændses ved tilbørligt Hensyn til andre Mennesker.

Digitized by Google

Her maae vi allerførst see hen til den Grundvold for alle Rettigheder og Retspligter, som efter Kant (førend hans Rechtslehre i Aaret 1797 udkom) opstilledes saaledes, at jeg kan fremstille den i følgende Ord:

Ethvert Menneske er berettiget til al den Frihed i Brugen af sin udad gaaende Virksomhed, som kan bestaae med alle andre Menneskers lige store Frihed.

Herved bemærkede jeg dog i min Disputatio for Doctorgraden 1811 De principiis philosophicis disciplinæ juris, at det ikke var Nok saaledes at opstille den for Alle lige store udvortes Frihed som Grundvold, men at der maatte tilføies, at Friheden skulde være den størst mulige. Herved meente jeg at have fundet Udvei til at godtgjøre Retsforpligtelsen til at holde det Slags Overeenskomster, der dengang kaldtes Forbund, nu hellere kaldes Contracter. Det blev nemlig anseet for vanskeligt, (skulde man troe det?) at godtgjøre, at det var Retspligt at holde formeligen givne Løvter eller indgangne Overeenskomster (Endog Kant fandt her Vanskelighed, man see hans Rechtslehre § 19, S. 98 ff.; see og hos os Schlegels Naturret § 127 og følgende §§, hvor Forfatteren paaberaaber sig Sandhedspligten, som en Retspligt i de Tilfælde, da man ved Usandhed vilde kunne skade Andre ved at bringe dem til (hvilket siger mere, end foranledige dem til) at gjøre Noget, de ellers ikke vilde gjøre, hvoraf Kant i Indledningen til sin Rechtslehre S. XLV siger lige det Modsatte, menende, at Enhver retligen tør sige, hvad han lyster, da Ingen behøver at troe ham.) At indgaaede Forbund (Contracter) maatte holdes, meente jeg maatte være Retspligt, fordi ellers i Menneskenes Samliv baade Omsætningsfriheden og megen anden Frihed til at ordne deres Livsforhold vilde bortfalde eller dog miste sin Sikkerheds Grundvold, saa at, om end den lige Frihed forblev, dog den størst-mulige i høi Grad hindredes.

Anm. 1. Oprindeligen kan den almene Menneskefrihed ikke for Nogen have andre Begrændsninger, end de, som Alles ligestore Menneskefriheds Opretholdelse medfører.

Digitized by Google

Men for visse Mennesker kunne hertil komme de Begrændsninger, som deels blive Følger af paatagne Forpligtelser, deels de, som man ved Retskrænkelser kan paadrage sig. Men hertil ville i Staterne flere endog store Begrændsninger kunne komme.

Anm. 2. Følgende Spørgsmaal vil jeg give Plads strax her. Man maa naturligviis kunne indgaae forpligtende Overeenskomst om, at træde i Andens Tjeneste. Men her opstaae i vor Tid to Spørgsmaal. Først dette: kan et saadant Tjenesteforhold indgaaes for Livstid eller for en bestemt lang Række af Aar. Det vil man vel i Almindelighed ei kunne tilstede i vore Stater. Dernæst spørges, om ei Enhver, der er indgaaet i et Tjenesteforhold, altsaa personligt Afhængighedsforhold, kan forlade Tjenesten til enhver Tid, hvilket jo fortælles at gjelde i de nordamerikanske Fristater. Ved en saadan Bestemmelse skeer et stort Afbræk i Overeenskomstfriheden, altsaa og i den personlige Omsorgsfrihed. Man kan da ikke for en vis Tid sikkre sig Medhjelp og sikkre sig Udkomme.

§ 51.

Frihed, Lighed og Selvstændighed bleve i sin Tid nævnede som de allerførste Gjenstande for den almene Menneskeret. Men naar Friheden bestemmes at være den for Alle lige Frihed, altsaa for Enhver med den Indskrænkning, som Hensynet til Alles lige Ret fordrer, saa kan Lighed kun nævnes ved Siden af Friheden, naar derved tænkes paa Alles lige Adgangsret til Livets almene Goder, men en saadan Adgangsret maa vistnok ligeligen tilkomme Alle, og maa opstilles for sig, da den ikke ligger i Friheden, som vel nok maa forudsætte, at der gives mangfoldig udadgaaende Virksomhed, men ikke at der gives udvortes Goder at erhverve.

Selvstændigheden følger med Friheden, men maa dog nævnes for sig, ja maa stilles foran, thi kun som Personligheder, der have Ret til at gjøre sig gjeldende som saa-

Digitized by Google

danne, kunne Menneskene fordre Virksomhedsfriheden og Adgangsligheden. Man møder her et stort første Hovedspørgsmaal, nemlig dette: kan man tillægge alle menneskelige Væsener lige Selvstændighed? hvilket Spørgsmaal er det samme som det: ere alle Mennesker fuldkomne Retssubjecter? Ethvert menneskeligt Væsen maa vistnok have sin Ret. Men kan den almindelige Retsfrihed tillægges Børn, Galne, Idioter (d. e. høiligen Svagsindede). Herpaa maa svares: Nei, medens det maa forstaae sig af sig selv, at man har Retspligter imod dem. Men nu spørges: hvorvidt tør den Umyndighed strækkes, hvorunder de Nævnte holdes, og hvo ere at henregne til dem, hvo ikke. Især indtræder her det Spørgsmaal: Naar skal Børns og unge Menneskers Umyndighed ophøre ganske, og hvorvidt bør i en vis Alder en vis Halvmyndighed indtræde? Her mødes Retsfordring med Det, som Menneskeomsorgen foruden Retshaandhævelsesomsorg har at agte paa. Men i denne Sag vil jeg ikke gaae ind, kun at jeg bemærker, at der vist ikke gives Faa, som maatte ønske, at de i Tide vare blevne hindrede i at bortødsle eller bortsløse deres Formue. Herhen hører og det Spørgsmaal, hvorvidt straffede Personer efter udholdt Straf bør holdes under særdeles Tilsyn, samt om det kan gaae an, at et vist Slags Afstraffelser, hvad enten de bestaae i f. Ex. nogle Dages Fængsel paa Vand og Brød, eller 8 Aars Forbedringshuusarbeide, skulle alle faae et lige stort Tillæg derved, at Tabet af de politiske (statsborgerlige) Rettigheder forbindes med enhver af dem. Ogsaa Dette og Mere endnu, som man her vil kunne mindes om, vil jeg her ei videre røre ved.

Ei heller vil jeg her gaae ind i Alt, hvad der angaaende de Ufødte er at spørge om. Man forstaaer derved saadanne Børn, hvis Tilblivelse i Moderens Indre er begyndt, men som endnu ei ere fødte. Hos os tillægges der ufødte Egtebørn Arveret, dog kun med den Betingelse, at de vorde levende fødte og døbte (Chr. 5tes Lov 5—2—30, see og 5—2—12). Herhen hører og Spørgsmaalet om, hvad der naturretligen er at dømme om Fosterafdrivelse og Forvoldelsen af et Fosters

Digitized by Google

Død, enten ved Tilsidesættelse af det til dets Livs Betryggelse Fornødne, eller paa mere umiddelbar Maade, hvor der da maa skjelnes imellem, om det Foster, hvis Død er foraarsaget, var et saadant, hvis Tilblivelse var ulovlig og altsaa aldrig burde være begyndt, eller om dets Kommen til Verden søgtes forhindret, forat Forældrenes Fattigdomsnød ikke skulde forøges ved samme, eller for at en ny Arving ikke skulde fremkomme og forvolde Afbræk eller anden Forstyrring. Ogsaa hører herhen det Spørgsmaal, om man i Tilfælde af Keisersnit skal lade Moderen eller Barnet leve, naar begges Liv ikke kan bevares. Jeg fik engang for mange Aar siden fra en Mand i Tydskland (jeg mindes hverken Navn, Sted eller Aarstal) et Brev, hvori paa en paatrængende Maade af mig forlangtes en Meningstilkjendegivelse angaaende dette Spørgsmaal, men jeg gav intet Svar, fordi Sagen ei laae klar for mig og jeg havde Andet for, som jeg ei vilde forstyrres i ved at faae et saadant Spørgsmaal at grunde over. Nu vilde jeg mene, at Moderen, naar hun ikke ganske af sig selv erklærer, at Barnets Liv skal bevares, maa være at redde, da der ikke kan være nogen Ret til paa det endnu ikke til Verden komne, altsaa retligen endnu ikke tilværende Barns Vegne at fordre, at Moderen skal offres for det, og alle andre Hensyn maae vige for Moderens Ret, selv om hun ikke har flere Børn.

§ 52.

Til Personlighedsretten henregner Schlegel med Føie Agtelses- eller Æresretten, det vil sige Retten til at fordre, at man ikke ved usande Beskyldninger eller anden usand Omtale, maa enten offentlig eller i visse Menneskekredse krænkes paa sin Ære. At Enhver, som krænkes saaledes, i en velordnet Stat maa kunne fordre Opreisning gjennem Statsmagten, maa forstaae sig af sig selv. Men her møde vi nu i vore Stater det Besynderlige, at Eiendomsrettens Beskyttelse tager paa det Heles Vegne Statsomsorgen sig umiddelbar af, medens det Samme ikke finder Sted i Henseende til Agtelses- eller Æres-

Digitized by Google

retten, ret som om almeen Menneskeagtelses Opretholdelse ei var saa vigtig som Eiendomsrettens. Jeg vil her henvise til mit Skrivt fra Aaret 2135, Side 177 ff. (9de Delingsstykke) og 425 (13de Delingsstykke), især dette sidste Sted.

§ 53.

Vende vi nu tilbage til Friheden og Ligheden, saa møde vi især to store Friheder, om hvis Udstrækning der har været ført og kan føres stor Strid: Trykkefriheden og Religionsfriheden, hvortil allerede i Aaret 1798[16]) Schlegel føier Næringsfriheden. Al denne Frihed har da Enhver Ret til at fordre, hvortil endnu er at føie Ret til at kunne faae Eiendom, ja Ret til at fordre sin Andeel i de legemlige Ting i Verden (De, som i Eet og Alt ere Trælle, have ingen saadan Ret, men i Almindelighed blev jo en vis Ret til at tilerhverve sig Noget til Eie tilstaaet Negerslaverne, og hos Romerne havde Slaverne deres peculia).

Om Trykkefriheden, som jeg i Bogen fra 2135 har kaldet Prentefriheden, vil jeg her Intet tilføie til alt det Meget, som derom blandt Andre ogsaa af mig er skrevet, men vil dog for mit Vedkommende henvende Opmærksomheden især paa Det, som læses herom i Meddelelserne fra 2135 i 9de, 10de og 13de Delingsstykke. Iøvrigt er alene Ordet Yttringsfrihed det tilstrækkeligt betegnende for den Frihed, hvorom her er Tale; thi dertil hører og Ret til at udtale sig frit i offentlige Forsamlinger, forsaavidt man taler paa egne Vegne. Den, der paa Statens Vegne holder Foredrag, altsaa f. Ex. Professoren i de Foredrag, han paa Embeds-Vegne holder, agte paa, at han ei tør sige Alt, hvad man ellers kan have Frihed til at udtale. (Der er i Bogen fra 2135 sagt Meget, jeg aldrig har tilladt mig eller har kunnet tillade mig at fremføre i mine akademiske eller andre Foredrag.)

Endnu vil jeg ikke undlade at bemærke, at den saakaldte Fristatsforfatning ingenlunde sikkrer en vedvarende Bestaaen af Yttringsfriheden. Kommer hos os Folkeformandsskabet i Hæn-

Digitized by Google

derne paa en vis Stand f. Ex. Bondestanden, kan den let lade sig bringe til at ville hindre Angreb paa den gjennem frie offentlige Ytringer, og det saa, at det kongelige Nei, den kongelige Nægtelsesret, ikke tør stille sig imod. Overhovedet er Fristats-Enevoldsmagten ingenlunde mere betryggende i Henseende til den folkelige Frihed, end den reen kongelige Enevoldsmagt. Men Fristatsforfatningen (for at jeg skal for Nemheds Skyld beholde denne ikke ret passende Benævnelse) aabner derimod en stor Tumleplads for hiin fornævnte Livets Dialektik, hiin Livskamp forat komme paa det Rene i Henseende til Menneskesamfundsforordningen, og drager tillige hele Folket ind i denne Livsdialektikens Kamp[16]).

§ 54.

Hvad Religionsfriheden angaaer, saa er der herved ikke Tale om Religiøsitet, men om det dermed forbundne Indbegreb af Antagelser, der træde frem i Troesbekjendelsen og i en vis saakaldet Gudsdyrkelse, hvilken, da Gud selv jo af os ikke kan dyrkes, bør betragtes som det gudelige Sinds Dyrkelse, og vil jeg derfor istedetfor Gudsdyrkelse sætte Gudssindsdyrkelse.

Til Religionsfrihed er da allerførst at henregne frit at turde yttre sine Religionsantagelser eller sin Tro (nemlig sit credere; Tro som fides hører til Sindelaget). Dernæst at turde lade den offentlig komme til Orde, samt forsvare den mod Angreb. Fremdeles hører herhen fælleds Gudssindsdyrkelse med fri Udøvelse af, hvad man dertil henregner, og endelig, at den ogsaa tør finde Sted med Offentlighed. Fordringen paa Tilstedelsen af en saadan Religionsfrihed træder i vor Tid mere og mere i Virksomhed tilligemed den dertil hørende Gyldighedslighed i statlig Henseende. Hvad angaaer Friheden til at gaae fra een Religion til en anden, saa kan den naturligviis ikke tilkomme Dem, hvis Embedsstilling ikke kan tillade den, medmindre de opgive den ved at fratræde deres Embeder.

Digitized by Google

Endnu maa jeg bemærke, at der i vor nuværende (saakaldte gjennemseete) Grundlov af 28de Juli 1866 til de Ord i § 79: „Ingen kan paa Grund af sin Troesbekjendelse berøves Adgang til den fuldelige Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder“ burde være tilføiet: „medmindre han eller hun bekjender sig til en Religion, som giver en udenfor den danske Stat staaende Myndighed Ret til at løse hvilkensomhelst af dens Bekjendere fri fra en i Danmark paatagen eller ellers paaliggende Forpligtelse“. Da det var noksom bekjendt, at ifølge den katholske Religion Paven har en saadan Ret, saa maa jeg undre mig over, at det reent er blevet forglemt, at et saadant eller et lignende Tillæg burde være tilføiet de anførte Ord af Grundlovens § 79.

I moralsk-religiøs Henseende maa jeg endnu her bemærke, at man maa lade en vis Gyldigheds-Lighed gjelde ogsaa for vor Meddeeltagelse i Samfundslivet. Mig kunde det aldrig komme i Sinde at ville bevæge enten en Katholik eller en Jøde til at gaae over til Lutherdommen. Religiøsitet, virkelig god Religiøsitet, findes baade hos Katholiker og hos Jøder, og jeg kunde være udsat for ved at ville bevæge Nogen af disse til Overgang til vor Religion, at bringe deres Religiøsitet i Ulave eller Forvirring. Christelig Indflydelse vilde jeg jo kunne udøve paa dem, uden at behøve at rokke ved det Positive i deres Religion. Missionærerne, baade de, som gaae til ikke-christne Lande, og de, der gaae i den saakaldte indre Missions Tjeneste, maae agte paa, at det er christelig Religiøsitet, d. e. christeligt Sindelag eller Gudsærefrygt og Gudhengivenhed i christelig Aand, de skulle fremkalde og forfremme, og hellere knytte sig til det Positive de finde i de fremmede Religioner, end støde det alt fra sig. Det positive Christiske maa man lade komme bagefter, maaskee først i den næste Generation. Hvad Jøderne angaaer, er at bemærke, at det i det sidste Aarhundredes Tider ikke saa meget har været Religionen, som Nationaliteten og visse særegne Samfundsforhold, som paa mange Steder have vedligeholdt et Slags fjendlig eller dog uvillig

Digitized by Google

Tænkemaade mod Jøderne. Ogsaa i Middelalderen var, naar de bleve forjagede udaf Landene, Hovedgrunden den, at de meentes at trække Pengene ud af Landet; de dannede allerede dengang en vis Pengemagt, og Regjeringerne maatte desaarsag ideligen tye tilbage til dem igjen.

Tillæg.

1.

Ad § 1. Denne § (dette Delingsled) kan afgive Stof til mere end en Times Foredrag. Som Exempler paa de Gjenstande, som da kunde tages for, vil jeg nævne: Tyngden, Luft og Aandedræt, Mad og Drikke, Klæder, Veirskifte, Ældelse, Sygdomme.

Ad § 2. Forholdet imellem „Du skal", „Du maa" og „Du bør" kan oplyses ved følgende Exempler: En Ven kommer til mig med de Ord: Du maa endelig lige strax komme til vor fælleds Ven, Den og Den; jeg svarer: det kan jeg ikke, thi jeg skal hen og holde Forelæsning; da siger han mig, hvorfor det er paatrængende nødvendigt at gaae til den syge Ven saa hurtigt, som muligt, og paatager sig at sørge for Forelæsningens Affigelse; og jeg svarer da: Er det, som Du siger, saa bør jeg vistnok opfylde Dit Forlangende.

Et andet Exempel: I Frederik den Sjettes Tid kommer en Mandag en Mand ind i Kongens Forgemak og siger til Adjudanten: jeg har en vigtig Sag, jeg skal tale med Kongen om, og jeg maa derfor bede Dem sørge for, at jeg faaer

Digitized by Google

Audients. Adjudanten svarer: De skal, siger De, tale med Kongen, kommer De da i Kongens eget Ærinde, eller fra en af Statsministrene. Jeg tog feil, svarer Ansøgeren, da jeg brugte det Udtryk: „Jeg skal". Det er en for mig meget vigtig Velfærdssag, jeg maa tale med Kongen om, det forholder sig saa og saa, og jeg skal allerede i Eftermiddag reise hjem til mit Embede. Naar saa er, svarer Adjudanten, saa bør jeg vel bede Hans Majestæt om, at jeg maa lade Dem komme ind udenfor Ordenen; thi her ere saa Mange, at det let kunde skee, at De ikke fik Audients idag, naar De først skulde komme efter Touren.

2.

Ad § 5s første Linier. Jeg bør ikke undlade her at minde om, at der ere fire store, universelle, meget omfattende Formaal for Menneskets eiendommelige Leven, nemlig: Videnskab, Konst, Moralitet og Religiøsitet. See min Psych. § 9, Anm. 7, samt § 76, Anm. 10.

Ved den i § 5 omhandlede platoniske Lære kan man mindes de bekjendte Ord: video meliora proboque, deteriora sequor (jeg seer og erkjender, hvad der er det Rette og Bedre, men jeg følger det Urette og Værre). Indsigten og min Anerkjendelse og Bifaldelse af det Indseete er ikke Nok. Det Algyldige mødes med et Modstaaende i vort Indre, som skal overvindes, og Indsigten er ikke tilstrækkelig til at overvinde det. Der skal mere til. En Mand kan med baade Veltalenhed og grundig Indsigt vise, hvad der er ret og rigtigt, tilbørligt og godt, og i Skrivter vise sig som Retsindethedens kraftige og grundige Talsmand, og hans Liv kan dog kun halvt om halvt svare til hans Udtalelser, saa at Andre faae mere Godt af hans Udtalelse, end den grundigt og varmt Talende selv, der ofte kan trænge til at minde sig selv om, at hvad man indsigtsfuldt og forvisningsfuldt erkjender, skal man og personligen lægge sig paa Hjerte, tage sig til Hjerte i sit Livs Førelse.

Digitized by Google

3.

Til § 9 og 10 angaaende den menneskelige Frihed.

Ad § 9. Her skulde § 146 i min Psychologie være fremhævet.

ad § 9, Anm. Ved det Første i denne Anmærkning, den frie Slaaen sig løs, vil jeg henvise til Psychol. § 62, § 91, 1, og „Om Poesie og Konst" Tredie Deel 14de Foredrag Nr. 1, S. 221, og Nr. 2, S. 224 o. fl. St.

Ved det Andet henviser jeg til Psychol. § 21, hvor der handles om Hengivelse og Befindelse, som de, der fra Personlighedens Side svare til det fra det Algyldiges Side kommende Besjælende og Beaandende, og maa jeg nu her fremhæve, hvad der i denne § 21 er sagt om, at Friheden ei er til for sin egen Skyld, men for den høiere Livsfylde, der ad Frihedens Vei skal opgaae i Menneskeheden. Fremdeles maa jeg bemærke, at ikke blot i Det, som kommer til levende at opfylde ad det Hengivelsesfuldes Vei, men og i meget, som gives os eller gjør sig gjeldende hos os ad Befindelsens Vei, kunne vi føle os som De, der med fuld Istemmelse og Bifaldelse lade det her fremtrædende Du bør faae en hentagende Magt hos os.

Hvad det Tredie angaaer, saa kan Mennesket ofte og paa mange Maader komme til at føle det Mislige i, nu selv at skulle overtage Herredømmet over sig selv eller sine Livsforhold eller at vorde baade sui compos og rerum terrenarum compos. Men Mennesket er sat til og kaldet til at skulle arbeide sig frem, være det og gjennem ei blot Anstrengelse, men og megen Uvished.

I Henseende til det Fjerde er at bemærke, at megen Ufrihed, ja hele Ufrihedstilstande kunne være at gjennemgaae for at erhverve sig Betingelserne for en fri og frirørig og friraadig Leven i mange af Livets Goders Rige. Vi mindes her om Horats's: Qui studet optatam curso contingere metam, multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit. For mit Vedkommende vil jeg især henvise til Bogen om Sjæl og Legeme

Digitized by Google

[Tredie Afdeling. A. VII. S. 415], hvor den i sin Tid berømte Operasangerinde Madame Milder er omtalt.

Friheden er af Nogle bleven betragtet som bestaaende i at kunne bestemme sig uden alt Motiv. Det er næsten ubegribeligt, at tænkende Mænd have kunnet komme til en saadan Antagelse. Jeg har handlet derom i Psychol. § 29, Anm. 4, samt i Bogen om Forholdet m. Sjæl og Leg. 3die Afdel., A. VII. S. 391, hvor denne Sag med Hensyn til den navnkundige Physiolog Flourens udførligen er omhandlet.

ad § 10. G. S. 16. Det er saa langt fra, at Frihed og Determination (jeg mener Determineretheds) udelukke hinanden, at tvertimod Friheden bestandig søger det Determinerende og først kommer paa det Rene og kommer til Tilfredsstillelse, naar den finder og kommer ind under Herredømmet af et til Attraaelserne og Eftertragtningen svarende Determinerende. Naar Skoledrenge en Dag faae Lov, som det kaldes, d. e. faae en Fridag, saa fryde de sig i første Øieblik ved Ubundetheden, men snart spørge de sig, hvad de nu skulle anvende Fridagen til, d. e. de søge Noget, som nu kan bestemme Frihedens Brug, og jo mere udeelt determinerende det er, desto bedre. — I Ideeassociationens frie Løb og Spil føle vi os ubundne, uagtet ogsaa her noget Ordnende indfinder sig, der bestemmer det frie Tankeløbs Gang. Og især har det Slags Slaaen sig løs, som yttrer sig med Vid og Lune, sit Besjælende, altsaa Beherskende. — I det Hengivelsesfulde og den Deel af det Besindighedsfulde, vi nys stillede sammen hermed, hersker jo det Besjælende eller Beaandende saa fuldt, at det er med fuld Istemmelse, at vi føle os hentagne, og netop dette fuldt Hentagende er det dybt Tilfredsstillende, hvilket al Kjærlighed, især Elskoven, Moderkjærligheden kan lære; ligeledes Kjærligheden til Videnskab eller Konst, hvor Hovedsagen er at kunne sige: Nu er jeg ikke min, men Din. Og see vi nu hen til det Frihedslivets Stadium, hvor Mennesket skal arbeide sig frem og allermest komme til at føle sig som Den, der nu selv skal afgjøre og bestemme, saa gjelder det jo her at finde

Digitized by Google

det i ethvert Tilfælde Rette og Rigtige, der da vorder det Determinerende, og findes det ei, saa kan Mennesket vorde raadvild og vil da i denne Udetermineretheд være ilde faren med sin Selvbestemmelsesfrihed.

Imidlertid er det nu dog ovenfor (i Slutningen af Lit. G. § 10) bleven sagt: At det Givende (det algyldige Alvirksomme) i Henseende til Meget gaaer den Vei, at vi vækkes, tilskyndes, anspores, til selv at have Omsorg for at opnaae og vorde, idet det ei blot er os givet, at have Livet i os selv, men ogsaa er os paalagt at skulle det (medens Dyrene ere frie for saadan Livets Byrde). Men hvad vil nu Dette sige: Mon hiint „At Alt gives os" derved bortfalder? Nei. Vi maae tænke paa hiin Seende i Kjælderrummet, som søger et bedre, et fuldeligere Lys, men ingenlunde kan træde i Lysets Sted. Vor Stræben gaaer her bestandig ud paa gjennem Betænkning at finde det Determinerende og derved opnaae den Givelse, vi trænge til. Vi ere da, naar Alt gaaer retteligen til, ikke De, som tilsidst skulle være Bestemmerne og Afgjørerne. Alt gaaer her i det Hele ud paa Indlevelsen i Guds Rige.

ad § 10 Lit. I. S. 17. Ved at see hen til Augustin og Pelagius, kan jeg ei Andet end sige, at den hellige Aand, som dog tillige er Sandhedsaanden, virkede nok saa reent og fuldt i Pelagianeren Julianus af Eclanum, som i Augustin, der jo endda, fordi han alt for tidlig klappede Sagen af, bragte sig i en slem Stilling og svigtende Aanden og dens Rige paa en kirkefordærvende Maade søgte, ret som om Aanden ei var Nok, Bistand hos baade Keiseren og Roms Biskop, derved tillige meget befordrende Pavenykkernes Opkomst. Jeg har allerede ovenfor bemærket Dette. Men Sagen Augustin-Pelagius vil jeg længere hen omhandle særskilt.

Endnu maa jeg omhandle det Spørgsmaal, om al Frihed overhovedet kan siges at være en Valgfrihed. Hertil er at svare: a, at i mange Tilfælde bestaaer jo Friheden i vor villige, ja inderlig frydelige Hengivelse i Det, som ved sin egen

Digitized by Google

Magt, os uadspurgte, er kommen til at besjæle og beaande os, ja ganske hentage os, og kan man her med Hensyn til Paulus og mange Andre med Calvinisterne sige: Havde Gud ikke valgt mig, saa havde jeg aldrig valgt Gud og Guds Rige. Men i andre Tilfælde, naar vi enten gjennem besindig Skjønnelse eller gjennem Overveielse, ja Randsagelse have naaet Det, som nu er bleven os tilfredsstillende og derved bestemmende (determinerende), maae vi vistnok siges at have med Valg og Vælgelse at gjøre.

Men kan og skal nu i moralsk Henseende Friheden siges at bestaae i at kunne vælge mellem Ondt og Godt, eller hører ikke i al Fald en saadan Valgfrihed med til moralsk Frihed. Jeg maa paa det Bestemteste svare: Nei! Vi kunne her mindes Aristoteles's (Ethica, III., 5, 4) οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς (Ingen er med Villie ond). Selv naar et Menneske af Had, Misundelse, Skinsyge bringes til Det, vi maae kalde ligefrem ondskabsfuldt, er det dog altid en Tilfredsstillelse, som søges eller vel endog en Fastholden ved et Had, der ansees for berettiget. Adam og Eva valgte ingenlunde mellem Ondt og Godt, men imellem Lydighed og Lysternes Tilskyndelse, og Lysterne kom jo ganske af sig selv. Ja man kan ikke engang sige, at de valgte, thi det kom jo ei saa vidt med dem, at de kom til Betænkning og Betænknings-Selvafgjørelse. Dog jeg vil ei dvæle ved Fortællingen om Syndefaldet, der kan fremkalde mere end eet Spørgsmaal (som jeg tænker at røre ved i Meddelelserne fra 2135, hvis Vorherre lader mig beholde Liv og Evne dertil). Hvad man saa gjør, gjør man det enten tankeløst eller tankehenreven, altsaa uden at det kommer til en Vælgelse, eller og fordi man deri finder en vis Tilfredsstillelse (paaregnet de Tilfælde, da man er kommen i et vist Raseries og Galskabs Magt). Vi kunne her mindes det gamle Ord: nihil appetimus, nisi sub ratione boni, d. e. Hvad vi saa begjære, saa staaer det for os som Noget, hvorved vi søge en vis Tilfredsstillelse.

4.

Til § 34, Anm. 2. S. 70

Man kan herved gaae ud fra Herrens Ord: Mennesket lever ikke af Brød alene, men af ethvert Ord, som gaaer ud af Herrens Mund. Her minde vi da om, at Mennesket for det Første trænger til Brød, derunder indbefattet alt Det, som Luther i sin Forklaring af Faderbønnens fjerde Led opregner, med Mere til. At understøtte Trængende til at faae dette Brød, er en vigtig Deel af Velgjørenheden; men den kan kun tilfalde Nogle, som have Formue eller saakaldet Evne dertil, og saa er at agte paa, at disse maae vogte sig for at fremme Svagsindethed, Modfaldenhed af Mangel paa Opmandelse, Udrivtighed, snarlig Eftergivenhed for legemlig Svaghed eller Sygelighed, endelig ogsaa Lediggang. Det var en god Skik i ældre Dage, at de Fattige vel nok maatte gaae om i Husene for at modtage en ringe Almisse (i Almindelighed 1 Skilling), men kun maatte det een bestemt Dag, som dengang var Løverdagen, en vistnok ikke god Dag, da mangen Fattig paa den Dag kunde tjene Noget ved i Husene at hjelpe med Reengjøringen. Nu gaaer det mere i det Store med Tryggleriet, og det at give til Trængende enkeltviis kan vel henregnes med til Det, som hører med til at udfylde Manglerne i vore Samfundstilstande. Det kan kun tilfalde Nogle blandt Dem, som dertil ere i Stand, paa en mere omfattende og mere indgribende Maade gjennem Fattigunderstøttelse at virke velgjørende, være det ved Pengemidler eller ved at give sin Person hen dertil, som hos os Etatsraad Selmer i en lang Række af Aar lige til hans 90aarige Alder har gjort det paa en meget priselig Maade. Det kan med Rette kaldes en egen Naadegave (et eget χαρισμα) at kunne hjelpe de Fattige og Nødlidende paa ægte god Maade, og jeg maa her bemærke, at, naar Apostelen i 1. Kor. 12, 9 ved Siden af den ved Aanden givne Tro nævner Gaver til at helbrede[17]), foranlediges man til at give Udtrykket „helbrede“ en mere omfattende Betydning, end den sædvanlige; men saa maa nu fremdeles agtes paa, at

Digitized by Google

fort efter i Vers 28 stilles Gave til at hjelpe og til at styre ved Siden af den til at helbrede.

Men nu maae vi ved at komme tilbage til Ordene: Mennesket lever ikke af Brød alene, agte paa, at Mennesker paa utallige Maader kunne sjæleligen og aandeligen virke velgjørende, ja reent[18]) velgjørende, ofte uden Tanke herpaa, ofte med saadan Tanke. Jeg vil her allerførst minde om de store Digtere, Musikere, Billedhuggere, Malere, ligeledes de Ordets Mænd og de Grundgranskere og Dybtænkere m. Fl., som have været store Velgjørere for deres Fædreneland, ja for større Kredse. Men nu maa jeg dernæst bede Opmærksomheden henvendt paa, at der dog kan udøves megen Velgjørenhed i sjælelig og aandelig Henseende i de smaae Levekredse. Jeg vil her blot exempelviis minde om, hvilken Velgjerning det kan være for et ungt Menneske eller en ung Pige at faae Adgang til og optages i en vis Huus- og Omgangskreds. Og her er Livet eens for de Velstaaende og de i snævre Livskaar Levende, ja de Fattige. Trøst, Opmuntring, Hjertelighed, saavelsom Skjønsomhed og Eftertanke kan en veltænkende, retsindet Sjæl bringe ind i eller vække, ei blot i sine nærmeste smaae Kredse, men og i større, høierestaaende. Jeg kunde anføre mere end eet Exempel af Huusmandsstanden paa Landet, ligeledes af Tjenestefolk, med hvilke Samlivet kan virke velgjørende paa den Agtsomme.

Digitized by Google

Rettelser

til de første 4 i 1868 trykte Ark.

S.	1	L.	6 f. o.	Efter „(Indflydelser)" sættes Komma
„	2	„	4 f. n.	læs Cic. de Off. I. 3;
„	3	„	1 f. o.	hæve læs have
„	4	„	3 f. n	nøget læs nøget
„	8	„	4 f. o.	§ 25. læs § 35.
„	9	„	1 „ „	Efter det sættes Komma
„	12	„	14 f. n.	røre læs at røre
„	13	„	2 f. o.	Efter Aarsager sættes Parenthestegn.
„	15	„	7 f. n.	nar læs naar
„	16	„	2 f. o.	Mindre, læs Mindre.
„	„	„	10 f. n.	Algyldighed, læs Algyldighed;
„	17	„	17 f. o.	byd saa læs byd saa,
„	20	„	15 f. n.	§ 11 især § 10. læs § 11, især § 10.
„	21	„	13 „ „	Abrabam læs Abraham
„	29	„	5 f. o.	nævnes læs nævnes,
„	31	„	8 „ „	Vorherre læs Vorherre;
„	36	„	6 „ „	Vegne, læs Vegne
„	40	„	3 f. n.	Grækerne læs Romerne
„	44	„	8 „ „	Piych. læs Psych.
„	47	„	7 f. o.	Andet læs andet
„	„	„	9 f. n.	finde læs finde,
„	50	„	17 „ „	Eth. Nic. 10 læs Eth. Nic. 4
„	52	„	11 f. o.	paa læs paa,
„	„	„	11 f. n.	Retfærdighed. læs Retfærdighed?
„	55	„	18 „ „	os" læs os",
„	57	„	13 f. n.	onske læs ønske
„	62	„	13 „ „	Nydelserne? læs Nydelserne.
„	63	„	1 „ „	eftertragtes læs eftertragtes,
„	64	„	5 „ „	Levets læs Livets

Ved en Feiltagelse have to efter hinanden følgende Paragrafer faaet Tallet 24; de ere i Indholdsfortegnelsen anførte som § 24, a. og § 24, b.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

WIDENER
BOOK DUE
FEB 10 1984

CANCELLED
JUN 22 1984

Digitized by Google

ll 8893.138
oralphilosophie som retfindigheds-
dener Library 006602254
3 2044 084 661 420

Digitized by Google